

*Сектор конституційного та адміністративного права
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
Запорізький національний університет
Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем службового права
НАПрН України
Кафедра адміністративного права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ГО «Європейський центр верховенства права»
ГО «Асоціація фахівців адміністративного права»*

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

**Збірник тез доповідей та повідомлень
за матеріалами круглого столу,
присвяченого 31-й річниці Незалежності України
м. Харків, 15 вересня 2022 р.**

Електронне наукове видання

Харків – 2022

УДК 342.9:351.86(477)(062)
Е15

Редакційна колегія

д-р юрид. наук, проф. *Д. В. Лученко*, д-р юрид. наук, проф.
Т. О. Коломоєць, д-р юрид. наук, проф. *Ю. П. Битяк*, канд. юрид. наук
М. І. Бєлікова, PhD *Д. С. Кремова*

Еволюція конституційного, адміністративного та кримінального
Е15 права за часи незалежності України : збірник тез доповідей та
повідомлень за матеріалами круглого столу, присвяченого 31-й річниці
Незалежності України (м. Харків, 15 вересня 2022 р.). – Харків : НЮУ
імені Ярослава Мудрого, 2022. – 134 с. – Електронне наукове видання. –
<https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/>.
ISBN 978-617-8198-03-9

У збірнику представлено наукові праці учасників круглого столу
«Еволюція конституційного, адміністративного та кримінального
Е15 права за часи незалежності України», який відбувся 15 вересня
2022 р.

До збірника увійшли тези доповідей та повідомлень учасників
круглого столу, які відображають результати наукових пошуків авторів із
висвітлення актуальних питань конституційного, адміністративного та
кримінального права.

Збірник розраховано на науковців, викладачів, практичних
працівників, студентів, а також широке коло читачів, які цікавляться цією
проблематикою.

Видається мовою оригіналу в авторській редакції. Відповідальність
за зміст наукової праці несе автор.

ЗМІСТ

Антоненко А. О.

Декларування майнового стану публічних службовців у Китаї та Сингапурі 5

Бєлікова М. І.

Еволюція електронного урядування в Україні 7

Боднар С. Б., Худик А. М.

Здійснення судового провадження в режимі відеоконференції: судова практика у кримінальному процесі в умовах воєнного стану 10

Болобан Д. А.

Адміністративно-правове регулювання функціонування платних автомобільних доріг у Великій Британії 16

Бурдейний Ю. І.

Ефективний судовий захист в органах конституційної юстиції 19

Вагін О. А.

Адміністративно-правові засади організації оцінювання змагань з танцювального спорту 21

Ватаманюк А. В.

Конституційний плюралізм 25

Волошина А. С.

Конституційне співвідношення принципів і методів, зокрема «змішана» науково-культурна конституційна концепція 27

Галаєвський Ю. В.

Цифровізація судочинства через призму європейських стандартів 29

Галіцина Н. В.

Соціальна політика України в умовах воєнного стану: постановка проблеми 35

Гриб Н. В.

Особливості проведення моніторингу способу життя як способу фінансового контролю 39

Доненко В. В.

Окремі питання додаткових правових наслідків адміністративного проступку в проекті КУпАП 42

Єрмей В. Р.

Державна прикордонна служба України як суб'єкт забезпечення національної безпеки України 46

Ігнатченко І. Г.

Еволюція адміністративно-правового регулювання у сфері свободи совісті та релігійних переконань в Україні: міжнародні стандарти та вітчизняна практика 49

Ковбас І. В., Крайній П. І.

Деякі питання участі громадського сектору у здійсненні публічного врядування 55

Коломоєць Т. О.

Військовий облік жінок в Україні: чи варто його розглядати як особливий різновид процедури за законодавством? 59

Колпаков В. К.

Адміністративний проступок як об'єктивна реальність: онтологія і гносеологія феномена 62

Комзюк А. Т., Салманова О. Ю.

Прийняття Закону «Про адміністративну процедуру»: значення для теорії та практики 67

Кремова Д. С.

Правила військового обліку жінок: відповідальність за порушення в Україні 71

Кубасова Є. Г.

Щодо критеріїв професійної компетенції публічних службовців 74

Лученко Д. В.

Проблематика невідповідності інституту адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, засадничим положенням законодавства про адміністративну відповідальність 76

Мукомела І. В.

Громадянське суспільство як фундаментальна засада інформаційного суспільства 79

Назимко Є. С., Тіточка Т. І.

Реабілітація підлітків, котрі постраждали від сексуального насильства: віктимологічна модель 82

Онищенко В. В.

Проблемні аспекти інформаційного законодавства України: поширення інформації про померлу особу суб'єктами владних повноважень 86

Остафійчук Л. А.

Принцип верховенства права в адміністративному судочинстві 88

Свіденко А. О.

Роль інституту зразкової справи в адміністративному судочинстві для захисту пенсійних прав 91

Соколенко Д. В.

Законодавче закріплення безпекових аспектів використання паркінгів як об'єктів цивільного захисту на прикладі Ізраїлю 94

Столбовий В. М.

Деякі аспекти службово-трудова правовідносин у сфері національної безпеки України 96

Тимошенко В. Г.

Підходи до розуміння місця і ролі доктрини в адміністративному судочинстві 100

Тимошенко Я. В.

Окремі аспекти дослідження принципу політичної неупередженості в

системі принципів службового права України	103
Федчишин С. А., Федчишина К. В.	
До питання ротації посадових осіб дипломатичної служби України	106
Харченко М. В.	
Закріплення положень щодо розсуду судді в адміністративному судочинстві у законодавстві України	110
Хрустальова Ю. С.	
Банківський нагляд як різновид адміністративної процедури	113
Чалабієва М. Р.	
Цифрова еволюція конституційних прав людини за часи незалежності України	116
Чеченко К. О.	
Державна служба як сфера об'єктивізації доброчесності як принципу ...	119
Шарая А. А.	
Застосування заходів примусу в адміністративному судочинстві за законодавством України	123
Ющик О. І.	
Вплив особистих факторів винного при призначенні покарання	127
Яїцька Д. І.	
Електронні петиції як форма участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні	130

Антоненко А. О.,
аспірант Запорізького національного університету

ДЕКЛАРУВАННЯ МАЙНОВОГО СТАНУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КИТАЇ ТА СИНГАПУРІ

Пошук ефективних інструментів запобігання та протидії корупції у всіх її проявах у публічній службі з об'єктивною необхідністю зумовлює потребу аналізу всіх складників механізму кожного із таких інструментів. Одним із ефективних, таких, що відрізняються наявністю «позитивних практик» унормування та використання, інструментів антикорупційного спрямування цілком можна вважати антикорупційне декларування [1, с. 23].

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Конвенції ООН проти корупції «...кожна держава має запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, *inter alia*, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб» [2].

В умовах формування національної моделі боротьби з корупцією, яка стала справжнім викликом для сучасної України, досить цікавим є досвід зарубіжних країн, які досягли певних успіхів у боротьбі з цим суспільним лихом, зокрема таких країн як Китай та Сінгапур. Загальною вимогою в цих країнах щодо більшості категорій державних службовців або осіб, які заміщають публічні посади, є обов'язок подання перед початком службової діяльності або при вступі на посаду і далі щорічно декларацій про майновий та фінансовий стан та фінансові інтереси.

До декларації включається докладний перелік відомостей про всі дійсні або потенційні доходи і витрати як самих державних службовців, так і членів їх сімей (як правило, подружжя та неповнолітніх дітей). Інтерес громадськості до цієї форми контролю незмінно зростає, як зростає і кількість виявлених порушень, про що свідчить безліч публікацій у зарубіжній пресі про фінансові зловживання чиновників, які нерідко є високопоставленими. Посилення контрольних заходів у зазначеній сфері характерно для багатьох держав Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Не є виключенням Китай та Сінгапур.

Так, у Китаї діє особлива модель контролю над доходами та видатками чиновників. У Положенні про звіт керівних кадрів за відповідними особистими обставинами (2010 р.) закріплюються правила щодо доходів і витрат чиновників та членів їх сімей з метою контролю за ними з боку держави.

У декларації має бути зазначена інформація наступного характеру: а) зміни у шлюбному стані; б) документи, що свідчать про виїзд за кордон у приватному порядку; в) причини виїзду за кордон у приватному

порядку; г) шлюби дітей з іноземцями та особами без громадянства; д) обставини переїзду чоловіка та жінки за кордон; е) характер роботи чоловіка, дітей, а також характер роботи зазначених осіб за кордоном та займані ними посади; ж) випадки притягнення до кримінальної відповідальності чоловіка, дітей.

Окрім того, китайські чиновники зобов'язані декларувати: а) зарплату та інші виплати, включаючи преміальні; б) доходи від викладання, авторського права, консультацій, каліграфії тощо; в) нерухоме майно, що належить їм, дружині (дружині), що спільно проживають дітям; г) власні та належать дружині (дружині), які проживають спільно дітям інвестиції та цінні папери, акції, ф'ючерси, капітали, страховки та інше фінансове майно; д) інвестиції в неринкові компанії та підприємства чоловіка (дружини) та спільно проживаючих дітей; е) зареєстровані на чоловіка й діти, що спільно проживають, приватні фірми, підприємства. Відомості щодо встановлених Положенням видів доходів за минулий рік надаються щорічно до 31 січня. Таким чином, якщо в особи, її подружжя та дітей з'явилося нове майно, воно має бути відображене у звіті, поданому у зазначений термін. Як видно із зазначеного переліку, у китайських чиновників практично не залишається лазівок для приховування свого майнового стану [3].

У Сінгапурі державні службовці відповідно до розд. 21 Вказівок Уряду (1960 р.) щорічно заповнюють чотири види декларацій: про інвестиції; про нерухомість та про інше майно; про витрати на придбання нерухомості; про боргові зобов'язання. Зокрема, при заповненні декларації про нерухомість та інше майно відповідна особа повинна зазначати частки участі у державних та приватних компаніях, комерційних організаціях, право власності на землю, будинки та інше майно, яке не використовується для проживання власника. Основними є дві форми декларації - щорічна декларація про вклади та інвестиції та декларація про наявність/відсутність боргових зобов'язань. Крім того, застосовуються ще дві додаткові форми - про інвестування та придбання власності, які заповнюються у разі, якщо ситуація змінилася порівняно з попереднім роком. У декларації про інвестиції містяться відомості про земельні ділянки, будинки та іншу власність, про частки у приватних чи державних компаніях, про участь у комерційних організаціях. У декларації про придбання власності державний службовець вказує, чи була придбана ним чи будь-ким із членів його сім'ї якась значна нерухомість. Зокрема, в ній мають міститися відомості про продавця, вид нерухомої власності (квартиру, кондомініум, земельну ділянку чи будинок), умови придбання, вартість, а також розмір знижки (за наявності) [4].

Отже, вважаємо доцільним при розбудові українського антикорупційного законодавства орієнтуватися не тільки на американську та європейські моделі боротьби з корупцією, а й

враховувати позитивний досвід азіатських країн, які за останні десятиріччя демонструють стійке зростання національної економіки.

Використані джерела

1. Коломоець Т. О., Васильчук Б. Г. Антикорупційне декларування: вітчизняний і зарубіжний досвід нормативно-правового закріплення строків. *Правова позиція*. 2021. № 3 (32). С. 22-26.
2. Конвенція ООН проти корупції: міжнародний документ від 31.10.2003 р.; ратифіковано із заявами Законом України від 18.10.2006 р. № 251-16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 17.07.2022).
3. Тимошенко И. Г., Касаткина Н. М., Терещетенкова Н. Ю. Контроль доходов и расходов служащих государственного аппарата. URL: https://studref.com/627945/pravo/kontrol_dohodov_rashodov_sluzhaschih_go_sudarstvennogo_apparata (дата звернення: 17.07.2022).
4. Штумф Б.А. Опыт зарубежных стран по декларированию доходов и расходов государственных служащих. URL: <https://moluch.ru/archive/393/86783/> (дата звернення: 17.07.2022).

Бєлікова М. І.,

*к.ю.н., асистентка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
старша наукова співробітниця НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України*

ЕВОЛЮЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення електронного урядування в Україні розпочалося більше 18 років тому, однак його стрімкий розвиток почався близько 10 років тому. За цей час було запроваджено чимало інструментів електронного урядування. Електронне урядування є одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, впровадження якого сприяє створенню умов для відкритого і прозорого публічного управління. Відкритість, прозорість та чесність публічного адміністрування є запорукою формування правової та демократичної країни, побудованої на людиноцентристській концепції та європейських цінностях. Необхідність становлення «електронного урядування» зумовлена не лише розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, а й намаганням держави бути ближчою до громадян. Розвиток електронного урядування в Україні не зупиняється й в часи війни.

Зусилля України щодо розвитку електронного уряду та підвищення рівня використання комп'ютерних технологій у різних сферах у країні розпочалися ще в 90-х роках, коли було ухвалено ряд важливих

нормативних документів для розвитку сфери е-урядування. 5 травня 2003 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 259-р було затверджено Концепцію формування системи національних електронних інформаційних ресурсів. 22 травня 2003 р. Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлено основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 680 затверджено Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу. У 2005 р. відбулися парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні, рекомендації яких були затверджені постановою Верховної Ради України, а згодом знайшли відображення і в Указі Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій». Протягом 2006 р. тривала робота над проектом Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Другим етапом розвитку електронного урядування слід вважати період 2007–2010 років. Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні були визначені Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Зокрема, це стосується використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами. 13 грудня 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні. Цим актом у практику вітчизняної юриспруденції було введено визначення «електронне урядування» [1].

На сьогодні, концептуальні засади державної політики у сфері інформатизації, розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування визначено, насамперед у низці таких актів, як закони України «Про інформацію», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про адміністративні послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», а також в Концепції розвитку електронного урядування в Україні, Стратегії розвитку інформаційного суспільства тощо.

Належний та успішний розвиток елементів електронного урядування має забезпечуватися державою. Її успіхи в цьому питанні підлягають оцінці Організацією Об'єднаних Націй. Аналіз розвитку електронного урядування в країнах світу Організацією Об'єднаних Націй (ООН)

здійснює з 2003 року шляхом формування комплексного показника - Індекс розвитку електронного урядування (The UN Global E-Government Development Index, EGDI).

Загалом результати Дослідження ООН: електронне урядування 2020 вселяють надію, демонструючи значне зростання цифрових послуг в різних географічних регіонах, країнах та містах. Країнами було вдосконалено підходи, орієнтовані на електронну участь приватних осіб, стало приділятися більше уваги створенню цифровий потенціал. Тим не менш, помітний прогрес стикається з існуючими та новими викликами та ризиками, такими як кібербезпека та конфіденційність даних. Деякі аспекти особливо актуальні або важливі в країнах, що розвиваються, включаючи країни, що знаходяться в так званому «особливому» положенні. До таких аспектів належать: відсутність цифрової інфраструктури, платформ електронного уряду та обмежені ресурси для реалізації цифрової політики. У той час як електронне урядування досягло високого рівня в провідних країнах, перехід у цифровий уряд залишається відносно новим напрямом у національних програм для деяких країн [2].

За даними ООН, протягом останніх 6 років в усіх країнах, за виключенням Франції (EGDI Франції знизився в означений період), спостерігався розвиток електронного урядування, який віддзеркалює значення Індексу розвитку електронного урядування. Впродовж цього періоду найбільш стрімке зростання притаманне таким країнам як: Словаччина, Польща, Чехія, Україна та Румунія. Так, у 2012 р. Україна зайняла 68-е місце у рейтингу країн за розвитком електронного урядування у світі, тоді як у 2014 р. – 87-е місце, у 2016 р. – 62-е, 2018 р. – 82-е та 69-е місце у 2020 р.

Станом на сьогодні майже всі публічні адміністрації мають свої веб-сторінки, впроваджено: можливість подання електронних звернень; відкритий доступ он-лайн до державних реєстрів; переведення адміністративних послуг в електронний вид; систему електронної взаємодії органів виконавчої влади; електронні закупівлі – систему Prozorro; стандарти інтероперабельності; електронну взаємодія державних інформаційних систем; інфраструктуру електронної ідентифікації: ЕЦП та альтернативні механізми електронної ідентифікації (BankID, MobillID); міжвідомчий електронний документообіг. Крім того створено та впроваджено багато новітніх порталів, серед них можна виокремити: Єдиний державний портал адміністративних послуг, Кабінет електронних сервісів, Онлайн будинок юстиції, Портал електронних послуг Пенсійного фонду України, Електронний кабінет платника податків; Онлайн-сервіси Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ; Онлайн-портал державних послуг «Дія», скорочення від «Держава і Я».

Тож, можна стверджувати, що впровадження нових и удосконалення

існуючих інструментів електронного урядування в Україні здійснюється безперервно, навіть в умовах війни.

Використані джерела

1. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. URL: https://egap.in.ua/biblioteka/e-uriaduvannia-ta-e-demokratiia-navchalnyi-posibnyk/?wpdmdl=8976&ind=RP6x9OtWXBQ6HmbIT83iWkN9Xbwq9_5tpv7Kc50zvgk (дата звернення: 17.06.2022).

2. E-government Survey 2020: Digital government in the decade of action for sustainable development/ Department of Economic and Social Affairs. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020 UN E-Government Survey \(Full Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf) (дата звернення: 17.06.2022).

Боднар С. Б.,

*к.ю.н., суддя Апеляційної палати
Вищого антикорупційного суду;*

Худик А. М.,

*к.ю.н., помічник судді Апеляційної палати
Вищого антикорупційного суду*

ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ: СУДОВА ПРАКТИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективність реалізації права на судовий захист, гарантованого ст. 55 Конституції України [1], прямо залежить від якості регулювання процедури судочинства. Ця процедура, крім неупередженості та справедливості, має також відповідати критерію оперативності [8]. Згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поняття «справедливий суд» включає, крім іншого, «розгляд справи протягом розумного строку» [2]. На дотримання зазначених засад конвенційного та національного законодавства спрямоване впровадження в кримінальне процесуальне законодавство України інституту проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції (інституту дистанційного судового провадження).

Вивчення та дослідження такого явища як відеоконференція, на сьогодні, залишається одним із провідних напрямів науки кримінального процесуального права, оскільки саме наука найбільш оперативно реагує як на потреби практики, так і на зміну умов, які формуються у зв'язку із здійсненням кримінального провадження. Зацікавленість науковців цією проблемою продиктована і нормативними положеннями, зокрема тими,

що містяться в ст. 2 КПК України. Так, одним із завдань кримінального провадження визнається забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. А якщо під швидким розслідуванням та розглядом розуміти таку ситуацію, при якій час розслідування та судового розгляду факту вчинення кримінального правопорушення максимально наближений до моменту його вчинення, то стає зрозумілим, що саме відеоконференція здатна забезпечити подолання просторових перешкод задля швидкого отримання необхідного процесуального результату [9].

У кримінальному процесі інститут дистанційного судового провадження, хоч і становить значний теоретичний та практичний інтерес, все-таки належить до категорії недостатньо досліджених наукових питань [10].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, в судовій практиці склалося два підходи щодо розгляду клопотань про здійснення судового засідання за участю сторони кримінального провадження в режимі відеоконференції з використанням власного облікового запису в системі «EASYCON».

Перший підхід заснований на правовому висновку щодо неможливості застосування в дистанційному судовому провадженні ч. 4 ст. 336 КПК України.

Так, згідно з ч.ч. 1-2 ст. 345 КПК України, судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені цим Кодексом. Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх.

Відповідно до ч. 4 ст. 336 КПК України, якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

У постанові Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01.12.2021 р. у справі № 760/15429/20 (провадження № 51-4104 км 21) викладено висновок про те, що безпосередньо організація проведення судового засідання в режимі відеоконференції згідно зі ст. 336 КПК України покладається одночасно як на суд, що розглядає відповідне провадження, так і на суд (або орган досудового слідства, або установу попереднього ув'язнення, або установу виконання покарань) за територіальним місцезнаходженням учасника судового процесу, що обрав такий вид участі у засіданні.

У ході проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення з використанням власного облікового запису в системі «EASYCON» реалізація положень ч. 4 ст. 336 КПК України є ускладненою, а подекуди – неможливою.

Таким чином, проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участю сторін поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів учасників цією нормою не передбачено.

Вже після введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією російської федерації суддями Касаційного кримінального суду Верховного Суду постановлено декілька ухвал про залишення без задоволення клопотань учасників провадження про участь у розгляді справи судом в режимі відеоконференції за межами приміщення суду за допомогою системи «EASYCON» [22; 23; 25].

Другий підхід заснований на наступній системі правової аргументації.

Активне впровадження в практику судів систем інформатизації та автоматизації судочинства сьогодні є важливою умовою успішного розвитку судової системи. Одним з елементів «електронного правосуддя» є застосування систем відеоконференцзв'язку, які надають учасникам процесу можливість дистанційної участі в судовому засіданні.

Система відеоконференцзв'язку – комплекс технічних засобів та програмного забезпечення (за посиланням на офіційному вебпорталі судової влади України vkz.court.gov.ua) або інші доступні суду та учасниками судового процесу засоби, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку та відповідають вимогам законодавства. При цьому, за вказаним посиланням можливе проведення судового засідання в режимі відеоконференції за допомогою програмного забезпечення «EASYCON».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [4] була передбачена можливість проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, яке знаходиться поза межами приміщення суду, з використанням власних технічних засобів у цивільному, господарському та адміністративному процесах.

Водночас кримінальне провадження здійснюється в таких же умовах об'єктивної реальності, які і інші види судочинства. Отже, фактори, які зумовлюють впровадження і активізацію застосування власних технічних засобів учасників, мають враховуватися і при розгляді заяв, скарг і клопотань у кримінальному провадженні, якщо про це заявляє ініціатор таких розглядів, в нього наявні відповідні технічні можливості, а їх застосування не може негативно відобразитися на дотриманні належної правової процедури та на результаті судового засідання в контексті захисту прав і інтересів учасників кримінального провадження [11–13].

В умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені (ст. 12-2) [5].

Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється (ч.ч. 1, 2 ст. 26) [5].

Зміст та форма судового провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження. У випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК (ч. 6 ст. 9) [3].

Застосування відеоконференції цілком узгоджується із засадами кримінального провадження, а сама відеоконференція є процесуальною формою використання інформаційних технологій у судовому провадженні та призначається для проведення заходу, учасники якого територіально віддалені один від одного, а тому спілкування між ними відбувається завдяки використанню технічних засобів зв'язку, що забезпечують передачу зображення і звуку в режимі реального часу [10].

За змістом ст. 336 КПК України, рішення про проведення судового засідання в режимі відеоконференції може бути прийнято судом за умови доведення наявності хоча б однієї з обставин, наведених у вказаній статті.

На даний час внаслідок воєнних дій з боку російської федерації наносяться ракетні та бомбові удари по воєнних та цивільних об'єктах на всій території України, триває збройне протистояння у багатьох населених пунктах держави, що вочевидь створює небезпеку для всіх без виключення громадян. Крім того, у містах країни запроваджено комендантську годину, об'єктивно існують суттєві обмеження щодо вільного пересування внаслідок відсутності, нерегулярності чи небезпечності транспортного сполучення.

Зазначені обставини у своїй сукупності свідчать про вірогідність об'єктивних перешкод та реальної небезпеки для учасників кримінального провадження щодо безпосередньої участі у судовому засіданні, особливо якщо така участь пов'язана з пересуванням на значні відстані [14–20].

Відповідно до Рекомендацій Ради Суддів України від 02.03.2022 р. щодо роботи судів в умовах воєнного стану, якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток допускати участь такого учасника в

режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних (п. 10) [7].

Відповідно до Листа Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою інших засобів, при цьому треба звернути увагу на роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків (п. 7) [6].

На даний момент суддями Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду постановлено декілька ухвал про забезпечення учасникам провадження участі в судовому засіданні у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів з електронної адреси в системі «EasyCon» [21; 24; 26; 27].

Таким чином, у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, в судовій практиці склалося два підходи щодо розгляду клопотань про здійснення судового засідання за участю сторони кримінального провадження в режимі відеоконференції з використанням власного облікового запису в системі «EASYCON»:

1) здійснення судового провадження в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів учасника судового провадження не передбачена КПК України та позбавить можливість суд виконати вимоги ст. 342-345 КПК України, дотриматись процедури судового розгляду. Як наслідок, суди такі клопотання залишають без задоволення, що залишає відкритим питання щодо можливості та форм реалізації учасниками своїх процесуальних прав, зокрема – на участь у судовому провадженні.

2) здійснення судового провадження в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів учасника судового провадження, що узгоджується із загальними засадами кримінального провадження, а сама відеоконференція стає процесуальною формою використання інформаційних технологій у судовому провадженні.

Використані джерела

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Голос України*. 1996. № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print> (дата звернення: 29.08.2022).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Голос України*. 2001. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2022).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. від

№ 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20/print> (дата звернення: 17.05.2022).

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

6. Лист ККС ВС від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». URL: <https://zib.com.ua/ua/150728.html> (дата звернення: 17.05.2022).

7. Рекомендація Ради Суддів України від 02.03.2022 р. щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 17.05.2022).

8. Гарієвська М. Б. Відеоконференція в цивільному процесі: проблемні питання. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 59–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_16 (дата звернення: 17.05.2022).

9. Скоробагата Ю. С. Відеоконференція у кримінальному провадженні. 2020. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12956/Zymova%20feyeriia.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 17.05.2022).

10. Смирнов М. І. Відеоконференція як процесуальна форма використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні України. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2. С. 175–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2021_2_22 (дата звернення: 17.05.2022).

11. Ухвала АП ВАКС від 13 квітня 2022 р. у справі № 991/8750/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

12. Ухвала АП ВАКС від 13 квітня 2022 р. у справі № 991/8751/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

13. Ухвала АП ВАКС від 13 квітня 2022 р. у справі № 991/8752/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

14. Ухвала ВАКС від 01 квітня 2022 р. у справі № 91/1329/22. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

15. Ухвала ВАКС від 04 травня 2022 р. у справі № 991/4073/21 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

16. Ухвала ВАКС від 10 травня 2022 р. у справі № 317/2973/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

17. Ухвала ВАКС від 11 квітня 2022 р. у справі № 991/1371/22. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).

18. Ухвала ВАКС від 18 квітня 2022 р. у справі № 236/1283/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
19. Ухвала ВАКС від 21 березня 2022 р. у справі № 991/1334/22. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
20. Ухвала ВАКС від 31 березня 2022 р. у справі № 991/4381/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
21. Ухвала ККС ВС від 08 серпня 2022 р. у справі у справі № 629/275/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2022).
22. Ухвала ККС ВС від 11 квітня 2022 р. у справі № 572/499/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
23. Ухвала ККС ВС від 12 травня 2022 р. у справі № 442/3912/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
24. Ухвала ККС ВС від 18 липня 2022 р. у справі № 519/945/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2022).
25. Ухвала ККС ВС від 28 квітня 2022 р. у справі № 583/1283/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2022).
26. Ухвала ККС ВС від 29 червня 2022 р. у справі № 750/7509/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2022).
27. Ухвала ККС ВС від 29 липня 2022 р. у справі № 638/1924/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2022).

Болобан Д. А.,
аспірант Запорізький національний університет

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

24 лютого 2022 р. назавжди розділило життя українців на до та після, відсунувши на другий план усі буденні справи та поставивши перед низкою викликів і проблем. Війна кардинально змінила плани та змусила зовсім по новому розставляти пріоритети як пересічному громадянину так і державі в цілому. Головними проблемами для країни стали забезпечення обороноздатності, відсічі збройної агресії ворога, а також ліквідація загроз життю та здоров'ю населення. Однак поряд з ними нікуди не зникли та продовжують існувати, а у більшості випадків ще й загострюватись і інші проблеми, які в подальшому при повоєнному відновленні України потребуватимуть якомога скорішого вирішення. Однією з таких проблем, які загострюються з кожним днем активних бойових дій є проблема відновлення зруйнованих війною автомобільних доріг України.

Фахівцями підраховано, що на сьогодні за весь час повномасштабного російського вторгнення в Україну під час бойових дій було вщент знищено близько 24 тисяч кілометрів автомобільних доріг та

302 штучних споруд, що становить близько 14 % від загальної протяжності автомобільних доріг в Україні, на відновлення яких необхідно витратити близько 900 мільярдів гривень [1].

Оскільки автомобільні дороги є одним з найважливіших елементів транспортної системи будь якої країни, за допомогою якого забезпечується вільне сполучення між різними її куточками, що є важливою умовою для ефективного функціонування всіх інших галузей національної економіки, як у мирний так і у воєнний час, відновлення та подальший розвиток мережі автомобільних доріг має бути одним із головних напрямків повоєнного відновлення України.

Проте зважаючи на необхідність такого значного обсягу грошових коштів необхідних для проведення робіт з відновлення зруйнованих автомобільних доріг, а також обмеженість фінансових ресурсів, які держава зможе направити на фінансування даного напрямку, у зв'язку з необхідністю фінансування інших більш важливих напрямків поєного відновлення країни, вже сьогодні існує необхідність пошуку нових сучасних підходів до фінансування та управління системою автомобільних доріг України, одним із яких є впровадження та подальше використання на території України платних автомобільних доріг.

Враховуючи зазначене, є актуальним дослідити досвід адміністративно-правового регулювання функціонування платних автомобільних доріг у зарубіжних країнах, зокрема у Великій Британії - країні, яка має багаторічний досвід функціонування на своїй території мережі платних автомобільних доріг який починається ще з XVIII ст. [2].

Адміністративно-правове регулювання галузі платних автомобільних доріг у Великій Британії здійснюється Законом про транспорт 2000 р., Законом про місцевий транспорт 2008 р., Законом про планування 2008 р. та Законом про нові дороги та вуличні роботи 1991 р. [3].

Перші три закони стосуються регулювання стягнення плати за проїзд автомобільними дорогами державною та місцевою владою. Так Законом про транспорт 2000 р. та Законом про місцевий транспорт 2008 р. визначають лише два випадки коли може бути запроваджена плата за проїзд автомобільною дорогою:

- дорога проходить по мосту або проходить через тунель довжиною не менше 600 м;

- стягнення плати за проїзд ділянкою магістральної дороги на підставі звернення місцевої влади до державного секретаря з метою доповнення вже існуючої схеми стягнення плати з проїзд доріг місцевої влади [4].

Кошти отриманні від функціонування платних автомобільних доріг визначеними зазначеними законами надходять відповідним дорожнім органам та використовуються для витрат на утримання зазначеної мережі автомобільних доріг [3].

Відповідно до Закону про планування 2008 р. Уряд може

запровадити плату за проїзд на будь-якій дорозі, яка отримала згоду на будівництво (Development Consent Order (DCO)). Згідно з положеннями зазначеного Закону необхідність отримання згоди на будівництво (Development Consent Order (DCO)) вимагається для Національно значущих інфраструктурних проектів (Nationally Significant Infrastructure Projects (NSIP)) – великомасштабних проектів, що стосуються енергетики, транспорту, водопостачання, стічних вод або відходів. Проект автомобільної дороги вважатиметься Національно значущим інфраструктурним проектом (Nationally Significant Infrastructure Projects (NSIP)), якщо відповідатиме одному з двох критеріїв:

- це проект реконструкції або будівництва нової автомобільної дороги, яка буде перебувати в управлінні державного секретаря і площа забудови якої більше 15 га для автомагістралі або 12,5 га для шосе, крім тих, де буде встановлено обмеження швидкості 50 миль на годину або більше;

- це проект реконструкції шосе, яке перебуває в управлінні державного секретаря та проведення робіт з реконструкції якого матимуть значний вплив на навколишнє середовище [5].

Для отримання згоди на будівництво (Development Consent Order (DCO)) особа, яка виявила бажання здійснити будівництво автомобільної дороги, яка вважатиметься Національно значущим інфраструктурним проектом (Nationally Significant Infrastructure Projects (NSIP)) повинна подати відповідну заявку до інспекції з планування, яка її розглядає та дає рекомендації відповідному державному секретарю, який потім приймає рішення щодо надання або відмови у згоді на будівництво (Development Consent Order (DCO)). Саме у згоді на будівництво (Development Consent Order (DCO)) можуть міститися положення, що визначають автомобільну дорогу як платну [5].

Закон про нові дороги та вуличні роботи 1991 р. здійснює регулювання питань стягнення плати за проїзд автомобільними дорогами приватними особами. Зазначеним законом визначено, що приватні особи мають право фінансувати, будувати та експлуатувати нові дороги, а також стягувати плату за проїзд ними. Стягнення приватними особами плати за проїзд автомобільною дорогою здійснюється на підставі концесійного договору. Статтею 1 зазначеного Закону визначено, що концесійний договір - це угода між відповідним дорожнім органом та підприємством або консорціумом приватного сектору, згідно з якої підприємство погоджується фінансувати, проектувати, будувати, експлуатувати та підтримувати дорогу в належному стані в обмін на право стягувати плату за проїзд з користувачів цієї дороги. Про стягнення приватними особами плати за проїзд автомобільною дорогою відповідним Державним секретарем видається розпорядження про сплату мита [6].

Отже, здійснивши аналіз досвіду адміністративно-правового

регулювання функціонування платних автомобільних доріг у Великій Британії, можна резюмувати, що більшість нині функціонуючих там платних автомобільних доріг побудовано за рахунок співпраці держави та приватних партнерів на підставі концесійних договорів, що свідчить про успішність застосування такої форми впровадження платних автомобільних доріг, з огляду на що є доцільним при розробці власної найбільш прийнятної для України моделі адміністративно-правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг акцентувати увагу на необхідності розроблення механізмів залучення приватного капіталу до будівництва платних автомобільних доріг, а також створенні умов, які б сприяли збільшенню зацікавленості приватних інвесторів до участі у таких програмах.

Використані джерела

1. Україні на відновлення зруйнованих доріг треба понад два роки та 900 мільярдів. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3500380-ukraini-na-vidnovlenna-zrujnovanih-dorig-treba-ponad-dva-roki-ta-900-milardiv.html> (дата звернення: 29.08.2022).
2. Turnpike Roads in England. URL: <http://www.turnpikes.org.uk/The%20Turnpike%20Roads.htm> (дата звернення: 29.08.2022).
3. Butcher L. Roads: tolls. *Business and Transport*. 2013. URL: https://ppp.worldbank.org/public-privatepartnership/sites/ppp.worldbank.org/files/documents/UK_toll%20legislation.pdf (дата звернення: 29.08.2022).
4. Transport Act 2000 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/38/contents> (дата звернення: 29.08.2022).
5. Planning Act 2008 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/29/contents> (дата звернення: 29.08.2022).
6. New Roads and Street Works Act 1991 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/22/section/6?view=plain> (дата звернення: 29.08.2022).

Бурдейний Ю. І.,
приватний нотаріус Заставнівського районного
нотаріального округу Чернівецької області

ЕФЕКТИВНИЙ СУДОВИЙ ЗАХИСТ В ОРГАНАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

Право на ефективний судовий захист має на меті гарантувати ефективний механізм, який дозволяє особам відновити порушену правову ситуацію та об'єднується з правом доступу; право на вільне правосуддя; право на винесення судового рішення без невинуватності затримки, своєчасне, засноване на законі та послідовне; на запобіжний

захист і гарантії виконання. Коментуючи принцип належної правової процедури, він зазначає, що це об'єднуюча концепція того, що називається процесуальним конституційним правом, яке як конституційний принцип посиляється на сукупність процесуальних прав і гарантій, закріплених у Конституції.

У будь-якому випадку, цей критерій свідчить про чітке розмежування між процесуальним конституційним правом на належний судовий процес і правом на ефективний судовий захист, аж до того, що в рамках права на належний судовий процес існує право на ефективний судовий захист.

Іншими словами, ефективний судовий захист розуміється як право на доступ до органів правосуддя, право на вільне, доступне, неупереджене, придатне, прозоре, автономне, незалежне, відповідальне, справедливе, швидке правосуддя без невинуватих зволікань. формальності, без марних замін, право на належну судову процедуру, право на захист, право бути повідомленим про висунуті звинувачення, право на презумпцію невинуватості, право на доступ до доказів, право бути почутим у всіх судових процесах, право на компетентний суд, право на перекладача тощо.

Ефективний судовий захист є процесуальною конституційною гарантією, яка повинна існувати з моменту звернення до юрисдикційного апарату до остаточного виконання судового рішення, винесеного у конкретній справі, тобто до скажімо, що як тільки доступ до правосуддя буде гарантований, кожен із інших конституційних принципів і гарантій, які інформують про це, як-от належна правова процедура, швидкість, захист і винагорода, повинні бути захищені з розумінням того, що порушення будь-якої з цих гарантій буде при цьому порушується принцип ефективного судового захисту.

Належна судова процедура є об'єднуючою концепцією того, що він назвав конституційним правом, яке як конституційний принцип посиляється на сукупність прав і процесуальних гарантій, закріплених у Конституції, які дозволяють відповідачу отримати швидке та ефективне правосуддя. Право на належний судовий процес передбачає обґрунтування судового розгляду відповідно до фундаментальних гарантій процесуального характеру, які фундаментально захищають право на захист, а також правову визначеність і безпеку. Держава повинна гарантувати мінімальний набір процесуальних гарантій, без яких судовий процес не буде справедливим, розумним і надійним, гарантій, які забезпечують ефективність правосуддя, які забезпечують матеріальні права громадян проти органів управління юстицією та встановлює обмеження повноважень, які держава здійснює через суди щодо впливу на громадян.

Ефективний судовий захист є широким правом, яке гарантує беззаперечний універсальний характер правосуддя і як конституційний правовий інститут охоплює низку прав. У цьому сенсі очевидно, що у

більшості країн світу Конституція закріплює право на ефективний судовий захист як кінцевий результат існування судового процесу, який відбувається лише після поняття належної правової процедури, оскільки це підтвердження ефективності юрисдикційного захисту може бути визначена лише після розробки адекватного процесу, суттєвий і остаточний акт якого може призвести до переможця в суді, ефективних результатів, у тому сенсі, що, як вказує доктрина, судовий захист не буде ефективний, якщо юрисдикційний орган не відповідає певним умовам і перед винесенням вироку дотримується процесу, наділеного правами, які роблять можливим захист сторін.

Отже, ефективний судовий захист передбачає належний процес, але тим самим не заперечуючи, що обидва вони тісно пов'язані один з одним, становлять частину цілого.

Вагін О. А.,

*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗМАГАНЬ З ТАНЦЮВАЛЬНОГО СПОРТУ

Оцінювання змагання (чи суддівство) є важливим елементом будь-яких спортивних змагань. Спортивне право розглядає суддів з різних видів спорту в якості гарантів дотримання принципів справедливості та рівності. Спортивних суддів можна розглядати як першу ланку вирішення спорів між учасниками спортивних правовідносин. Відповідно до ст. 40 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» Міністерство молоді та спорту України на основі пропозицій всеукраїнських спортивних федерацій затверджує правила змагань з відповідного виду спорту [1.] Одним з обов'язкових розділів таких правил п. 1 згаданої статті визначає умови та порядок визначення результатів та переможців змагань, що в свою чергу напряму залежить від спортивних суддів, які в залежності від виду спорту фіксують або визначають результат змагань.

Серед основних завдань, які покладаються на спортивних суддів в першу чергу слід виділити контроль за дотриманням правил змагань, фіксування та визначення результатів змагань та активну участь в проведенні самого змагання. Особливого значення роль спортивного судді набуває в такому виді спорту, як танцювальний спорт, оскільки він не є об'єктивним видом спорту, тобто таким, в якому особистий результат спортсмена залежить від абсолютних об'єктивних показників (вага, швидкість, дистанція тощо).

Така підвищена відповідальність призводить до потреби чіткої регламентації усіх аспектів роботи спортивних суддів з танцювального

спорту. Цю роботу ми присвяtimo одному з цих аспектів, а саме – організації процесу суддівства.

Запрошення та номінація суддів. Участь будь-якого судді в танцювальному спорті здійснюється на добровільній основі. Жоден суддя не може бути змушеним оцінювати певні змагання. Водночас п. 5.2 Положення «Про колегію суддів ВГО ВФТС» від 01.04.2020 р. передбачає, що однією з умов для присвоєння наступної суддівської категорії чи підтвердження вже існуючої є суддівство як мінімум 5 змагань з танцювального спорту протягом календарного року [4].

Міжклубні, класифікаційні чи рейтингові змагання, які мають статус обласних, всеукраїнських чи міжнародних має право оцінювати будь-який суддя відповідно до своєї категорії. Заявка на суддівство здійснюється суддею особисто шляхом реєстрації попередньо на сайті та безпосередньо на змаганні, одночасно з пред'явленням суддівської ліцензії, що підтверджує особистість. Також організатор змагань може особисто запрошувати конкретних суддів для оцінювання змагань. Зазвичай це іноземні чи українські спортивні судді, які є визнаними спеціалістами з високою репутацією, думка яких важлива для спортсменів, яких вони оцінюють.

Абсолютно відмінним є процес номінування суддів на Чемпіонат та Кубок України з танцювального спорту, які зазвичай проводяться в лютому (на початку першої половини танцювального року) та в червні (перед другою половиною танцювального року) та є офіційними відбірковими змаганнями для участі у чемпіонатах та кубках світу та Європи. У тих категоріях, з яких проводяться чемпіонати та кубки світу та Європи, пари, що посіли перше та друге місце отримують право представляти Україну на згаданих вище змаганнях [5].

На основі попереднього Чемпіонату чи Кубку України визначаються суддівські квоти від кожної області та міста Київ. Таким чином, чим вищими є результати представників певного відокремленого обласного осередку – тим більш суддів представлятиме цю область на наступному чемпіонаті або кубку. Додатковим правилом, яке покликане забезпечити ротацію суддів на цих змаганнях є неможливість участі будь-якого судді в оцінюванні двох поспіль Чемпіонатів чи Кубків України. В оцінюванні цих змагань можуть брати участь виключно судді Національної категорії та Національної категорії «А».

Отже, відповідно до визначених квот кожен відокремлений обласний осередок номінує своїх суддів, яких далі має затвердити Президія ВФТС. Особливу цікавість викликає ситуація в Київському міському осередку, оскільки кількість суддів Національної категорії та Національної категорії «А», які представляють місто Київ – 17, а квот на суддівство – зазвичай не більше 6. Таким чином, було вирішено проводити вибори суддів, які будуть номіновані від Києва. При такому голосуванні кожен суддя, незалежно від категорії, отримує один голос. Така система

породжує кілька істотних проблем, які можуть створювати корупційні ризики та приводити до падіння якості суддівства через заангажованість певних суддів.

Першою проблемою цієї системи є нерівномірність розподілення голосів між різними клубами. Так, відповідно до Реєстру суддів ВФТС, Клуб з танцювального спорту «Юріс» має 4 голоси, Клуб з танцювального спорту «Team Dance» – 4 голоси, Клуб з танцювального спорту «Аматор-спорт-данс» – 8 голосів, а Клуб з танцювального спорту «Реверанс» і взагалі – 9 голосів з 54 голосів у цілому, тобто 17 %. Такі клуби гарантують собі представництво на чемпіонаті чи кубку хоча б одного зі своїх суддів кожного разу в той час, коли клуби, які не мають такого значного представництва майже позбавлені можливості здобути підтримку своїм кандидатам.

Другою, і ще більш значною проблемою такої системи відбору, є голосування діючих спортсменів-танцівників. Відповідно до Положення про колегію суддів, на яку вже посилались, діючий спортсмен може одночасно отримати найнижчу суддівську ліцензію (категорія «Юний суддя») за умови виконання усього лише двох умов: досягнення 18-річного віку та отримання рекомендації від Голови обласного осередку [4]. Отже, такий суддя теж має право на участь у голосуванні, на якому вибирають суддів від Києва. Така правова колізія породжує морально-етичну проблему, яка порушує норми Олімпійської хартії, бо виходить, що спортсмен сам собі обирає суддю, який буде його оцінювати [2]. Станом на початок 2022 року в Києві щонайменше 12 з 54 спортивних суддів з танцювального спорту є діючими спортсменами, які звичайно змагаються і на Чемпіонатах, і на Кубках України.

Третім недоліком зазначеної системи є повний відхід від логіки «номінується той, хто приносить найбільше квот для Києва». Тобто комунікаційні навички та розмір клубу стають більш важливими ніж результати вихованих спортсменів. Така система повністю нівелює професійність конкретного тренера-судді.

На нашу думку кращим варіантом для міста Києва було б не голосування, а номінування суддів на підставі результатів їх вихованців на попередньому чемпіонаті чи кубку. Тобто, така система, при якій право суддівства Чемпіонату чи Кубку України стало би прямо пропорційним від успіхів вихованців того чи іншого тренера-судді, а відповідно і прямо пропорційним кількості квот, які він заробив. В тому випадку, коли всі судді, чиї учні здобули квоти вже номіновані та залишились не заповнені місця можливо номінувати і інших суддів від Києва, забезпечивши їх ротацію.

Організація суддівства під час проведення змагань. На самих змаганнях з танцювального спорту призначенням суддів для оцінювання певних категорій займається Голова змагань на його особистий розсуд.

При такому розподілі першочергове значення відіграє професійний рівень судді, тобто його суддівська категорія, відповідно до якої судді мають обмеження за віковими категоріями та рівнем майстерності спортсменів, яких вони можуть оцінювати.

На даний момент зазвичай пріоритет віддається системі незалежного оцінювання. Треба розуміти, що суддями на змаганнях з танцювального спорту завжди виступають спортивні тренери. Система незалежного суддівства передбачає, що суддя не може оцінювати ту категорію, в якій виступає його учень. Такий підхід дозволяє зробити результати змагань більш об'єктивними та незаангажованими.

Також варто зазначити, що кожен суддя перед початком змагань зобов'язаний повідомити Голову змагань про наявний в нього конфлікт інтересів, тобто суддя не може оцінювати своїх близьких або далеких родичів (до двоюрідних родичів включно), чоловіка або дружину.

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що процес організації суддівства змагань з танцювального спорту є врегульованим не повною мірою, а значна частина його аспектів працює у відповідності до звичаю або за аналогією з приписами Міжнародної федерації танцювального спорту без належного закріплення в документах Всеукраїнської федерації танцювального спорту. Процес номінації суддів для оцінювання Чемпіонатів та Кубків України є далеким від ідеального та потребує подальшого пошуку більш оптимального та справедливого розподілу квот, а також вважаємо, що було б доцільним застосування пропозицій висловлених вище.

Використані джерела

1. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 19.07.2022).

2. Олімпійська Хартія станом на 08.08.2021 р. URL: <https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf> (дата звернення: 19.07.2022).

3. Про затвердження Правил спортивних змагань з танцювального спорту : наказ Міністерства молоді та спорту України від 01.02.2021 р. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Pravyla_zmagan/2021/tantsi.pdf (дата звернення: 19.07.2022).

4. Про колегію суддів : Положення ВГО «Всеукраїнська федерація танцювального спорту» від 01.04.2020 р. URL: https://audsf.com.ua/documents/dodat_poloj_suddiv01.04.2020.pdf (дата звернення: 19.07.2022).

5. Порядок відбору суддів на офіційні Чемпіонати та Кубки України з танцювального спорту : Положення ВГО «Всеукраїнська федерація танцювального спорту» від 28.08.2016 р. URL: https://audsf.com.ua/documents/poryadok_vibboru_suddiv.pdf (дата звернення: 19.07.2022).

6. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних категорій спортивним суддям : наказ Міністерства молоді та спорту України від 16.07.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1312-13> (дата звернення: 19.07.2022).

Ватаманюк А. В.,
магістр права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ

Незважаючи на певний опір національних конституційних судів, держави-члени визнали примат європейського права, а також усіх інших принципів, що складають *acquis communautaire*, тобто набір правил, принципів і цінностей, які характеризують європейське право. Держави-члени також усвідомлюють роль, яку виконує юрисдикція Суду в межах ЄС, навіть якщо останній обмежується застосуванням і тлумаченням права Союзу.

Однак Європейський Союз характеризується особливою подвійністю, а саме співіснуванням національних Конституційних судів і Суду ЄС. Незважаючи на те, що ці суди мають бути суверенними у своїх відповідних галузях, їхнє співіснування з часом породило кілька конфліктів. Держави-члени, добре усвідомлюючи такий ризик, прагнули йому запобігти. У ст. 4 Договору про Європейський Союз (ДЄС) передбачено, що «Союз поважає рівність держав-членів перед Договорами, а також їх національну ідентичність, невід’ємну від їхніх основних політичних і конституційних структур».

Стаття 4 ДЄС являє собою лише кодифікацію теорії «контрлімітів», вже розробленої раніше конституційним прецедентним правом деяких держав-членів. Контрліміти становлять своєрідний запобіжний захід з боку держав-членів, просто передбачаючи, що європейське право має пріоритет над національним законодавством за умови, що воно відповідає основним принципам держави, а саме основним принципам, які характеризують істотна структура правового порядку.

Конституційний плюралізм є саме дзеркалом усієї цієї динаміки, передаючи відповідальність діалогу між Судом ЄС та національними Конституційними судами. Ця теорія фактично вважає діалог центральним у новому правовому світі, створеному європейською інтеграцією. У разі конфлікту немає правила, яке б визначало, який суд має залишати останнє слово. Ці суди повинні вести діалог і обмінюватись, щоб знайти конструктивне рішення. Іншими словами, конституційний плюралізм ґрунтується на доброму бажанні та

відповідальності відповідних суддів.

Однак практичне застосування цієї системи з часом дало різні результати. Тут постає питання, наскільки діалог між суддями є достатнім для вирішення конфліктів.

Найпопулярнішою справою, безумовно, є юридична сага, яка розгорнулася між Судом ЄС і Конституційним судом Німеччини щодо програм закупівель, запущених Європейським центральним банком для боротьби з фінансовою кризою. Ці справи – призвели до винесення різних рішень двома зацікавленими судами з метою пошуку спільного вирішення конфліктної теми. Проте Суд ЄС і Конституційний Суд Німеччини дотримувалися конструктивного підходу, навіть якщо кілька разів виникала напруженість (див. справи Гаувейлера та Вайсса).

Подібний обмін відбувся між Європейським судом та Конституційним судом Італії щодо правил позовної давності (див. справи Tagiesso та MAS). Спир, про який йде мова, стосувався італійської кримінальної дисципліни з точки зору обмеження та ст. 325 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) щодо фінансових інтересів Союзу. Цей випадок ще раз показує, що діалог між суддями дійсно можливий. Обидва зацікавлені суди фактично досягли конструктивного компромісу. Однак інші експерименти не дали такого ж результату.

Вже кілька років стало очевидно, що деякі держави-члени переживають «кризу цінностей», тобто період відступу від демократичних і ліберальних цінностей, які характеризують Європейський Союз. Динаміка, яка була створена в Угорщині та Польщі, зокрема, зараз у всіх на очах. Уряди цих двох держав провели реформи, які серйозно загрожують автономії та незалежності національної судової системи. Найкращим прикладом є в обох країнах зниження пенсійного віку конституційних суддів і, як наслідок, заміна їх особами, обраними ad hoc виконавчою владою.

Таким чином, ця криза цінностей має конкретний ефект підпорядкування конституційних судів виконавчій владі. Зрозуміло, що така ситуація вочевидь впливає на відносини між Конституційними судами Угорщини та Польщі й Європейським судом. Фактично 7 жовтня Конституційний суд Польщі виніс рішення, в якому постановив, що віднині Польща більше не поважає принцип примату права ЄС. Іншими словами, польські судді визнали той факт, що європейське право тепер має відповідати Конституції Польщі, щоб застосовуватись у Польщі. Тому Польща більше не застосовуватиме правило примату європейського права над національним.

Таке рішення, крім проблем, пов'язаних із повагою до верховенства права, ставить під сумнів належне функціонування системи конституційного плюралізму. Зрозуміло, що постійний діалог і конструктивні компроміси, які повинні впливати з нього, можуть працювати лише в тому випадку, якщо обидві залучені сторони

представлені сторонніми та незалежними суддями. З іншого боку, конституційний плюралізм стає неефективним, коли одна зі сторін відображає авторитарні політичні позиції.

Як добре зазначили експерти в цій галузі, «у законодавстві ЄС – як це часто трапляється в житті – дорога в пекло вимощена благими намірами» (Kelemen and Pech, 2019). Якщо ті, хто розробляв теорію конституційного плюралізму, керувалися благими намірами, практика показала, що ця теорія може працювати лише за доброї волі зацікавлених сторін. Подвійне питання, яке зараз виникає, полягає в наступному: чи хочемо ми довірити ефективність європейського права доброї волі суддів, національних чи європейських? Або ми хочемо побудувати Союз, здатний гарантувати однаковість свого законодавства на території всіх держав-членів, таким чином повністю запроваджуючи принцип рівності європейських громадян?

Волошина А. С.,
*аспірантка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

КОНСТИТУЦІЙНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ І МЕТОДІВ, ЗОКРЕМА «ЗМІШАНА» НАУКОВО-КУЛЬТУРНА КОНСТИТУЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ

Конституційні теорії стурбовані питанням «попереднього розуміння», з яким ми повинні братися за тлумачення писаної Конституції. Будь-яке тлумачення керується попереднім розумінням, яке також позначає «вибір методу». Попереднє розуміння має бути максимально розкрито та раціоналізовано. Вчений може представляти свою теорію як «чисту» без компромісів, однак конституційний суд має виступати посередником плюралізму та антагонізму ідей та інтересів, зобов'язуючись «прагматичної інтеграції теоретичних елементів». Це було сказано заздалегідь, щоб вказати на високу цінність різних конституційних теорій.

На нашу думку, Конституція має формувати державну владу, а також має обмежувати суспільну владу. Перш за все, Конституція також є публічним процесом. Можна захищати «змішане» розуміння Конституції, згідно з яким, відповідно до кожного етапу конституційного розвитку та відповідно до кожної нації, той чи інший аспект буде висуватись на перший план.

Конституція – це не лише правовий текст чи система нормативного регулювання, а й вираження стану культурного розвитку, інструмент культурної саморепрезентації народу, відображення його культурної

спадщини та основа його надій. Таке культурно-наукове розуміння Конституції може гнучко включати в простір елементи робіт Р. Сменда, Х. Геллера, Д. Шиндлера, Р. Боймліна та У. Шойнера, Г. Емке, а також К. Гессе. І час, ті два пов'язані виміри, в яких має розвиватися європейська конституційна теорія: як горизонтальне правове порівняння в часі (конституційна історія) і як вертикальне правове порівняння в просторі (синхронне порівняння). Для цього філософія Поппера може бути повчальною, з його «процесом проб і помилок».

Конституційне порівняння виявляється особливо доцільним для культурно-наукової думки: на рівні європейського правового порівняння, а також на рівні «внутрішнього» правового порівняння у таких федеративних державах, як Німеччина, Австрія та Швейцарія, між конституціями штатів (в тій мірі, в якій вони визначають конкретну конституційну сферу) і між цими конституціями та федеральним конституційним законом. Це також стосується Іспанії з її автономними спільнотами. Функціонально конституційне порівняння може бути плідним у рамках трьох рівнів конституційного розвитку (конституційне тлумачення, конституційна реформа, конституційне створення).

Як аргумент для включення порівняльного правознавства до канонів тлумачення конституційної держави, особливо щодо основних прав, доктринальні посилання можуть бути корисними. Відомо, що приватне право вже має велику перевагу, яка не є минущою, з точки зору правового порівняння: як у своїй посаді, так і в своїх нормах. Для візуалізації цієї «переваги» може бути достатньо деяких посилань, які, водночас, можуть допомогти нам рішуче включити порівняльне право серед канонів тлумачення конституційного права: як уже обов'язковий крок для конституційної держави та для текстів про основні права та інкорпоровані (і створені) права людини на регіональному, національному та універсальному рівнях.

Чотири класичні методи тлумачення розроблялися протягом сотень років в інших галузях права, але вони також служать у сфері конституційного права з моменту утворення конституційної держави і, зокрема, зі створенням конституційної юрисдикції. Звичайно, ще за часів Веймара Р. Сменд вказував, що Конституцію не можна тлумачити просто і технічно як закон. Іншими словами: через свій особливий і важливий об'єкт Конституція потребує адекватного конкретного застосування методів тлумачення. Множинність розумінь Конституції також впливає на вибір методу.

Отже, аналізуючи найбільш актуальні питання тлумачення конституції, починаючи від своїх попередніх теорій, пов'язаних із порівняльним правознавством як «п'ятим методом тлумачення права», до важливості, яку слід надавати культурному контексту у сфері тлумачення конституції та відкрите суспільство тлумачів конституції, серед інших. Це підкреслює відсутність ієрархічного порядку між різними

методами тлумачення та необхідність їх спільного використання. Також незручність обмежуватися одним методом, враховуючи методологічну перспективу Конституції плюралізму. Тлумачення Конституції розуміється як публічний і плюралістичний процес. Щодо конституційної теорії спец адекватність конституційної теорії звертатися до культурології, оскільки вона орієнтована на весь правопорядок. Він також аналізує зв'язок між тлумаченням Конституції та іншими юридичними дисциплінами.

Галаєвський Ю. В.,
аспірант Запорізького національного університету

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Інформатизація, автоматизація, віртуалізація процесів стали звичною невід'ємною складовою усіх сфер життєдіяльності суспільства. Впровадження в життя нових технологій, зокрема цифрових – процес складний і тривалий, але вкрай необхідний.

Глобальні виклики останніх років – пандемія та збройні конфлікти показали, що цифрові технології здатні спростити життя людей та забезпечити дотримання їх прав у новій реальності існування людства. Ці виклики дали потужний поштовх активізації діджиталізації всіх сфер життя, включаючи і судочинство.

Впровадження цифрових технологій у судочинство країн Європи розпочалося наприкінці минулого століття.

Так, одним з перших фундаментальних документів у цій сфері стала Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (далі – КМРЄ) R (95) 11 від 11 вересня 1995 р. щодо відбору, опрацювання, подання та архівації судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах [1]. Втім цей документ не мав глобального характеру і торкався переважно питань автоматизації судової практики в усіх галузях права.

У наступній Рекомендації REC (2001) 2 від 28 лютого 2001 р. КМРЄ визначив стратегічні підходи до впровадження інформаційних технологій у юридичному секторі. Зокрема надавалися рекомендації щодо розробки інформаційних систем, інвестування в інформаційно-комунікаційні технології, стратегії їх впровадження, здійснення ефективного керівництва інформаційними проектами, розробку структури та етапів впровадження судових інформаційних систем [2].

Іншими Рекомендаціями REC (2001) 3 від 28 лютого 2001 р. та REC (2003) 14 від 9 вересня 2003 р. КМРЄ надав поштовх розвитку електронних форм передачі інформації, запровадження функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції, запровадження

відповідних стандартів документообігу [3; 4].

Звичайно, що прийняття КМРЕ зазначених Рекомендацій не означало одночасного запуску процесів впровадження новітніх технологій в усіх державах-членах Ради Європи. Втім, зазначені рамкові документи мали надзвичайно важливе значення, адже вони встановили напрямки цифрового розвитку судочинства в Європі. Враховуючи їх, національні судові системи почали інтенсивно впроваджувати інформаційні технології в свою діяльність, намагаючись максимально охопити усю сферу судочинства.

У 2009 році розглядаючи справу «Компанія «Лойер партнерс А.С.» проти Словачії» (заява № 54252/07 та ін.) Європейський суд з прав людини встановив порушення права на справедливий суд заявників через безпідставну відмову районних судів Словачії у прийнятті в електронному вигляді позовів, які стосувалися захисту прав десятків тисяч осіб. Відмовляючи, суди посилялись на відсутність у них відповідного обладнання для отримання та обробки матеріалів, поданих в електронній формі. І це всупереч тому, що подання заяв в електронному вигляді дозволялося національним законодавством з 2002 року. Європейський суд таку відмову визнав непропорційним обмеженням права доступу до суду в розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Водночас електронні засоби доступу до суду не могли мати обов'язкового характеру, оскільки для багатьох людей, які не мали необхідних навичок або можливостей для використання цифрових інструментів чи технологій, доступу до інтернету чи комп'ютера, вони створювали так званий цифровий бар'єр. Про це зокрема йшлося у рішенні Суду Європейського Союзу від 18 березня 2010 р. (заяви С-317/08, С-320/08) у справі «Росальба Алассіні проти Телеком Італія SpA, Філомена Каліфано проти Wind SpA, Лючія Анна Джорджія Яконо проти Телеком Італія SpA і Мультисервіс Srl проти Телеком Італія SpA» [6].

Наступним етапом постала необхідність забезпечити взаємодію та обмін інформацією між судовими системами країн Європи, адже кожна з країн впроваджувала цифрові технології з своїми технологічними особливостями та у сферах, де в цьому була потреба. Це стосувалося таких спільних процесів цифрової трансформації як створення електронних реєстрів і баз даних, використання електронних документів, розгляд справ у режимі відеоконференції тощо.

Вагомий внесок у цьому напрямку зробила Європейська стратегія електронного правосуддя від 30 травня 2008 р. Основною її метою було вдосконалення судової співпраці як на національному, так і на європейському рівнях [7]. Згодом були прийняті стратегії на 2009-2013, 2014-2018 та 2019-2023 роки.

У Висновку Консультативної ради європейських суддів про правосуддя та інформаційні технології (IT) № 14 (2011) від 9 листопада

2011 р. вже йшлося про глобальне використання ІТ судочинства у країнах Європи. КРЕС рекомендував державам розглянути можливість надання взаємного доступу до національних систем ІТ та створення систем ІТ, сумісних одна з одною. Крім того, цей Висновок за своїм змістом був деталізованою інструкцією для держав-членів Ради Європи з розробки та впровадження інформаційних систем у юридичний сектор [8].

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (далі - CEPEJ) у своєму Звіті за результатами вивчення в 2014–2016 роках стану впровадження ІТ технологій в судах Європи відзначала їх високий рівень в таких країнах як Фінляндія, Норвегія, Австрія, Велика Британія, Естонія, Словаччина, Угорщина, Франція, Німеччина, Швеція, Латвія, Болгарія та Нідерланди. На жаль, Україну було віднесено до країн з низьким рівнем впровадження ІТ технологій в судочинство [9].

У деяких країнах Європи поряд з можливістю онлайн подання документів, оплати судових витрат і доступу до цифрових матеріалів у національних судах почали стрімко розвиватися спеціалізовані онлайн сервіси та платформи для вирішення окремих категорій спорів.

Так, в у Португалії процедура виселення може бути ініційована через онлайн платформу Balcão Nacional de Arrendamento. У Великій Британії за допомогою онлайн платформи Moneyclaims вирішуються спори ініційовані пасажиром авіакомпаній. У Бельгії запущено цифрову платформу RegSol, яка дозволяє кредиторам, уповноваженим агентам і зацікавленим сторонам ініціювати справи щодо неплатоспроможності, отримувати до них доступ або спостерігати хід справ, що перебувають у провадженні господарського суду [10].

У грудні 2021 р. відбулося пленарне засідання CEPEJ, на якому затверджено План дій CEPEJ на 2022–2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя, який покликаний узгодити ефективне застосування новітніх технологій з дотриманням основоположних прав людини.

CEPEJ було затверджено переглянуту Дорожню карту для забезпечення належного виконання Етичної Хартії використання штучного інтелекту в судових системах та її середовищі з метою створення у майбутньому механізму сертифікації інструментів та послуг у сфері штучного інтелекту в правовій та судовій сферах. CEPEJ взяло на себе зобов'язання моніторингу й оцінки відповідних цифрових систем в країнах держав-членів Ради Європи та поширювати успішний досвід з використання інноваційних технологій на інші держави-члени.

Також CEPEJ прийнято Керівні принципи щодо подання документів до суду в електронній формі та цифровізації судів. Документ передбачає низку ключових заходів, яких держави мають дотримуватися під час розробки та впровадження системи подання документів до суду в електронній формі та цифровізації роботи судів, створюючи таким чином цифровий канал для взаємодії та обміну даними й електронними

документами між судами та користувачами суду [11] .

Поряд з цим, в країнах Європи почали з'являтися в судочинстві елементи штучного інтелекту, що свідчило про досягнення високого рівня його діджиталізації.

Сприяло цьому прийняття СЕРЕJ у 2018 р. зазначеної вище Етичної Хартії. Основною її метою стало підвищення ефективності та якості здійснення правосуддя шляхом опрацювання алгоритмами судових рішень і даних з дотриманням основних прав і свобод визначених зокрема, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних. Зокрема Етична Хартія визначила ключові принципи, які важливо дотримуватися при використанні штучного інтелекту для забезпечення захисту прав людини: дотримання основоположних прав, недискримінація, якість і безпека даних, прозорість, неупередженість та достовірність, контроль користувачем [12].

Європейський комітет із питань правового співробітництва (CDCJ) в п. 25 Керівних принципів щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві CM(2021)36 від 16 червня 2021 р. зазначив, що система штучного інтелекту – це інформаційна система, що працює як програмне забезпечення або інтегрована у фізичний апаратний пристрій і розв'язує складні проблеми та функціонує як у фізичному, так і в цифровому вимірі. Така система функціонує через сприйняття свого середовища за допомогою збору та інтерпретації зібраних, структурованих і неструктурованих даних, роблячи висновки з наявних знань, обробляючи отриману на основі цих даних інформацію задля прийняття рішень про найбільш прийнятні дії, яких необхідно вжити для досягнення поставленої мети [13].

Важливим та дискусійним напрямком впровадження штучного інтелекту в судочинстві є створення так званого передбачуваного правосуддя. Дослідники цього питання - Антуан Гарапон та Жан Ласер визначали його так: «Передбачуване правосуддя означає *stricto sensu* позичену машинам здатність швидко віднайти та надати природною мовою підхожу для розгляду даної справи правову норму, помістити її у відповідний контекст залежно від його власних характеристик (місця, особистостей суддів, адвокатської контори та ін.) та передбачити вірогідність рішень, які можуть бути винесені. Воно претендує на більш наукове здійснення судочинства, сприяючи доступу до інформації, звільняючи адвокатів від одноманітних задач та зменшуючи фактор суддівського свавілля» [14, с. 187].

Попри те, що Україна з-поміж інших європейських країн не вирізнялася високими темпами впровадження ІТ технологій в судочинство, у питанні впровадження штучного інтелекту маємо певні позитивні зрушення.

Зокрема, 12 травня 2021 р. Кабінетом Міністрів України було видано

розпорядження «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки», в п. 11 якої було зазначено про необхідність визначення необхідних засобів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу даних за допомогою технологій штучного інтелекту [15].

На сьогодні досвід залучення штучного інтелекту обмежується програмним забезпеченням «Касандра», яке використовує Міністерство юстиції України для аналізу можливості повторного порушення закону злочинцем [16].

Крім того, у січні 2021 р. Вищої радою правосуддя прийнято рішення, яким заплановано на базі одного з судів першої інстанції провести експеримент з залученням штучного інтелекту до процесу прийняття судових рішень у адміністративних справах із формальним складом [17].

Втім, варто зважати, що впровадження штучного інтелекту в державному секторі потребує додаткових фінансових інвестицій, які вкрай важко віднайти в умовах воєнного часу.

Надію в цьому напрямку дала зустріч Віце-прем'єр-міністра - Міністра цифрової трансформації Михайла Федорова з Директором з питань державної трансформації Амазон AWS Ліамом Максвеллом, яка відбулася 6 липня 2022 р. у Лугано. Зокрема міжнародні партнери пообіцяли допомогти нам з технологічними рішеннями щодо цифровізації державного сектору та судової системи, а також виявили бажання прийняти участь в реалізації проєкту впровадження штучного інтелекту в судах нашої держави [18].

Очевидно, що штучний інтелект не замінить суддю у всіх справах, але дасть змогу автоматизувати більшість процесів у судочинстві. Більше того, впровадження новітніх технологій й алгоритмів, які швидко та якісно можуть опрацювати великий масив даних, зроблять судову систему більш чесною, справедливою, прозорою та ефективною.

Отже, Європейські стандарти цифрового судочинства мали суттєвий вплив на розвиток національних правових систем.

Безспірними перевагами впровадження ІТ технологій в судочинство є їх доступність 24/7, економічна вигідність, швидкість отримання, мінімізація корупційних проявів.

Попри те, що діджиталізація судочинства сприяє ефективнішому й дієвішому доступу до правосуддя державам варто впроваджувати ІТ технології у спосіб, який би враховував проблему цифрового бар'єру.

Використані джерела

1. Щодо відбору, опрацювання, подання та архівації судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах : Рекомендація КМРЄ R (95) 11 від 11.09.1995 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95388#> (дата звернення: 24.08.2022)

2. Щодо побудови та перебудови судових систем та правової

інформації в економічний спосіб : Рекомендація КМРЕ REC (2001) 2 від 28.02.2001 р. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_7.pdf (дата звернення: 24.08.2022)

3. Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій : Рекомендація КМРЕ REC (2001) 3 від 28.02.2001 р. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_8.pdf (дата звернення: 24.08.2022)

4. Щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції : Рекомендація КМРЕ Rec (2003) 14 від 09.09.2003 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2003_14_2003_09_09.pdf (дата звернення: 25.08.2022).

5. Справа «Компанія «Лойер партнерс А.С.» проти Словачії» : Європейський суд з прав людини (заява № 54252/07 та ін.). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-92959%22%5D%7D> (дата звернення: 25.08.2022).

6. Справа «Росальба Алассіні проти Телеком Італія SpA, Філомена Каліфано проти Wind SpA, Лючія Анна Джорджія Яконо проти Телеком Італія SpA і Мультисервіс Srl проти Телеком Італія SpA» : Суд Європейського Союзу (заяви C-317/08, C-320/08) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427473322288&uri=CELEX:62008CJ0317> (дата звернення: 25.08.2022).

7. Європейська стратегія електронного правосуддя : Рада Європи 04.11.2008 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0007> (дата звернення: 25.08.2022)

8. Про правосуддя та інформаційні технології (IT) : Висновок Консультативної ради європейських суддів № 14 (2011) від 09.11.2011 р. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it-/16806a1fc0> (дата звернення: 25.08.2022).

9. Результатами вивчення стану впровадження IT технологій в судах Європи : Звіт № 24 Європейської комісії з питань ефективності правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-efficiency-and-quality-of-justice-cepej-stud/1680788229> (дата звернення: 26.08.2022).

10. Щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві : Керівні принципи Європейського комітету із питань правового співробітництва (CDCJ) від 16.06.2021 р. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af> (дата звернення: 26.08.2022).

11. Щодо подання документів до суду в електронній формі та цифровізації судів : Керівні принципи Європейської комісії з питань ефективності правосуддя від 09.12.2021 р. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1231701/> (дата звернення: 26.08.2022).

12. Використання штучного інтелекту в судових системах та її середовищі : Етична Хартія Європейської комісії з питань ефективності правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4->

december-2018/16808f699c (дата звернення: 26.08.2022).

13. Щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві : Керівні принципи Європейського комітету із питань правового співробітництва (CDCJ) від 16.06.2021 р. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af> (дата звернення: 26.08.2022).

14. Гарапон А., Ласег Ж. Цифрове правосуддя. Графічна революція та антропологічний злам . Київ : Стилос, 2021. 300 с.

15. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 438-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2022).

16. Штучний інтелект допоможе уникнути повторних злочинів: Мінюст запускає «Касандру». *Офіційний вебсайт «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3098629-stucnij-intelekt-dopomoze-uniknuti-povtornih-zlociniv-minust-zapuskae-kasandru.html> (дата звернення: 28.08.2022).

17. ВРП підтримує впровадження цифрових технологій у сфері правосуддя. *Офіційна сторінка Вищої ради правосуддя у Facebook*. URL: <https://x.facebook.com/highcouncilofjustice/photos/a.698260980320213/2672754519537506/?type=3&source=48> (дата звернення: 27.08.2022).

18. Михайло Федоров вручив «Відзнаку миру» компанії Amazon». *Офіційний вебсайт Міністерства та Комітету цифрової трансформації України, телеграм канал Державної судової адміністрації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-vruchiv-vidznaku-miru-kompanii-amazon-1> ; <https://t.me/zedigital/2168> (дата звернення: 27.08.2022).

Галіцина Н. В.,

д.ю.н., проф.,

професорка Запорізького національного університету

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Воєнна агресія Російської Федерації та її наслідки – руйнування, біженці, внутрішньо переміщені особи і т.д. – актуалізують необхідність визначення основних засад соціальної політики України в умовах воєнного стану. Необхідно створити дієвий механізм соціальної допомоги громадянам України, а тому необхідно визначитися з тим а що саме являє собою соціальна політика держави. Це політика чи діяльність? Хто відповідальний за її формування та реалізацію? Це

Міністерство соціальної політики України як профільний суб'єкт публічного адміністрування чи це конгломерація державних органів? Спробуємо розібратися.

Складний та об'ємний характер категорії «соціальна політика» обумовлює існування чималої кількості підходів до її тлумачення. Так, на думку Г. Ахінова та С. Калашнікова, соціальна політика являє собою діяльність держави та всіх інших суспільних інститутів, спрямовану на прогресивний розвиток соціальної сфери, удосконалення умов, способу життя та якості життя людей, забезпечення певної частини їх життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги і захисту [1, с. 45]. У свою чергу А. А. Кочетков визначає соціальну політику в якості системи економічних відносин, у межах яких держава забезпечує кожному члену суспільства гарантії певного рівня життя, мінімально необхідного для розвитку і використання його здібностей (трудових, підприємницьких, особистісних) і забезпечує його при втраті цих здібностей (люди похилого віку, хворі, інваліди, діти тощо) [2, с. 472]. О. В. Сімкіна визначає соціальну політику як особливий аспект внутрішньої політики держави, метою і змістом якого є регулювання усього комплексу соціальних процесів і відносин класів, верств, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп, соціальних спільнот з приводу збереження та зміни їх соціального стану [3].

На підставі аналізу наведених підходів до розуміння змісту категорії соціальна політика, а також інших, які були свідомо залишені поза нашою увагою, можна дійти висновку, що не дивлячись на їх зовнішні відмінності, усіх їх об'єднує той факт, що автори зводять соціальну політику до діяльності правотворчого та правозастосовного характеру, у межах якої відбувається задоволення відповідних соціальних потреб приватних осіб. Проте, на наш погляд, такий підхід є неправильним, оскільки під час його формування не береться до уваги (чи невірно тлумачиться) категорія більш загального порядку, якою є «політика». Інакше кажучи, визначення категорії «соціальна політика» має здійснюватися через призму поняття «політика».

Ознайомлення з науковою літературою показує, що під політикою, якщо дивитися на неї через призму науково-сконструйованих тлумачень, розуміється процес діяльності, яка визначає життя держави. Разом з цим, однак, варто прийняти до уваги той факт, що політика може тлумачитися і з інших вихідних позицій (соціологічної, економічної, субстанціональної, процесуальної, натуралістичної, теологічної тощо [4]), що обумовлює існування і інших підходів до її визначення. Що ж стосується даної роботи, то у її межах на політику взагалі та соціальну політику зокрема варто дивитися насамперед з правової точки зору, яка, на наш погляд, вимагає проведення відмежування названих явищ від інших видів діяльності, у межах яких також відбувається визначення

життя держави. Необхідність такого кроку впливає насамперед з Конституції України [5], де здійснюється доволі чітке розмежування законотворчої, виконавчої та судової діяльності, з одного боку, та політичної, – з іншого. В якості прикладу тут можна навести ст. 85 Основного закону, у межах якої розмежовуються повноваження Верховної Ради України щодо прийняття законів (п. 3) та визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики (п. 5). Подібні приклади можна навести також і щодо Президента України та Уряду України. Результати реалізації політики (політичної діяльності) знаходять прояв, відповідно, у політичних рішеннях, а не у юридичних актах. Різниця між такими документами є очевидною, що, зокрема, обумовлює існування і різних режимів відповідальності, у разі якщо останні носять протиправний характер. Наразі мова йде про політичну та юридичну відповідальність, які, на думку представників як української, так і європейської влади, повинні отримати чітке розмежування. На цьому аспекті, зокрема, було наголошено, наприклад, і в Постанові Верховної Ради України «Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 11.04.2012 р. № 4631-VI [6], а також у Резолюції Європейського Парламенту щодо України, яка була ухвалена 24.05.2012 р. В останньому документі, зокрема, зазначено, що Європейський Парламент закликає українську владу провести відмінність між політичною та кримінальною відповідальністю [7], існування яких, як ми розуміємо, обумовлено різницею, яка існує між політичною та юридичною видами діяльності.

З огляду на викладене, очевидним та зрозумілим є той факт, що політика взагалі та один з її напрямків – соціальна політика, зокрема, не можуть зводитися до звичайної правотворчої чи правозастосовної діяльності, як про це пише, наприклад, О. В. Сімкіна [3]. На наше глибоке переконання, соціальна політика має більш глобальне призначення, пов'язане з виробленням стратегічних орієнтирів, спрямованих на закладання основ для відповідної правотворчої та правозастосовної діяльності. Відповідно, результати соціальної політики, як правило, закріплюються не у юридичних актах (законах, указах чи постановах), а у програмних документах, наповнених найбільш узагальненими положеннями, покликаними, насамперед, визначити приналежність (відданість) України тій або іншій моделі соціальної політики – Бісмарківській моделі, моделі Беверіджа, соціал-демократичній моделі, ліберальній моделі, корпоративіській моделі, консервативній моделі, католицькій моделі, шведській моделі або рудиментарній моделі [8, с. 53; 9].

Кожна з названих моделей соціальної політики має чіткий набір рис

та характеристик, які мають розвиватися (конкретизуватися) на рівні законодавчої діяльності. Відповідно, характеризуючи соціальну політику, мають рацію ті автори, які намагаються підійти до її тлумачення з позиції загального підходу, обґрунтовано зазначаючи, що її завданням є забезпечення відтворення тих соціальних ресурсів, з яких держава дістає собі підтримку, створює передумови для розширеного відтворення своєї діяльності та стабільності соціальної системи. Інакше кажучи, соціальна політика, поряд з соціальною справедливістю та соціальними правами, є одним з трьох «слонів» на яких базується концепція соціальної держави, реальне втілення у життя якої здійснюється вже на іншому рівні – практичному, основним елементом якого, на наш погляд, є соціальна функція держави.

Саме тому на сучасному етапі необхідно розробити такий програмний документ у сфері соціальної політики держави, який і стане орієнтиром для відновлення України та підтримки її громадян.

Використані джерела

1. Ахинов Г. А., Калашников С.В. Социальная политика : учеб. пособие. Москва : Наука, 2003. 290 с.
2. Кочетков А. А. Основы экономической теории: Курс лекций. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2005. 492 с.
3. Сімкіна О. В. Змістовне наповнення поняття «соціальна політика»: державно-управлінський аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 122–125.
4. Основные парадигмы объяснения политики. URL: http://old.kpfu.ru/nikto/polit/prog1_2.html (дата звернення: 27.07.2022).
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 11.04.2012 р. № 4631-VI. *Голос України*. 2012. № 73-74.
7. Резолюція Європейського Парламенту (про дотримання законодавства щодо прав людини та запровадження базових стандартів ОБСЄ) від 24.05.2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a89 (дата звернення: 27.07.2022).
8. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. 309 с.
9. Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 2. С. 219–227.

Гриб Н. В.,
*студентка Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК СПОСОБУ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

З метою попередження та виявлення проявів корупції, як порушення правопорядку та соціальної справедливості, в системі державних органів здійснюється фінансовий контроль публічних службовців. Достатній рівень фінансового контролю складно забезпечити тільки за допомогою декларування, адже чиновники застосовують різноманітні хитрощі, декларують тільки частину майна, або ж навпаки грошові активи, які у них не наявні, щоб у майбутньому відмити незаконно отриманні доходи. Для виявлення ознак таких корупційних правопорушень Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) вповноважене проводити моніторинг способу життя посадових службовців [1].

Інститут моніторингу способу життя не був і не є поширеним у зарубіжних країнах. Якщо проаналізувати інформацію у відкритих джерелах то можна виділити тільки п'ять країн у яких діє даний інститут, у кожній з яких даний інструмент отримав різну назву та по різному працює [2]. На законодавчому рівні процедура моніторингу способу життя суб'єктів електронного декларування була закріплена у 2014 р., однак практичне втілення даного інституту розпочалося у 2020 р., що пов'язано з відсутністю ефективних моделей застосування та належного фінансування.

Аналізуючи чинні положення законодавства щодо моніторингу способу життя службовців можна виокремити його наступні риси:

1) є способом фінансового контролю;

2) являє собою вибірковий контроль способу життя суб'єктів декларування з метою перевірки рівня життя декларантів наявному в них і членів їх родин майну й отриманим та задекларованим доходам.

Вибірковість полягає в тому, що моніторинг проводиться тільки щодо суб'єктів декларування стосовно яких наявна інформація про можливу невідповідність рівня життя задекларованим активам.

3) здійснюється НАЗК за порядком, що визначається нею;

4) здійснюється із дотриманням законодавства про захист персональних даних та не повинен передбачати надмірного втручання у право на недоторканність особистого і сімейного життя особи;

5) щодо суддів та суддів КСУ передбаченні особливості проведення моніторингу (ст. 52-2 Закону України «Про запобігання корупції» [3, с. 46].

3 положень законодавства у сфері протидії корупції впливає, що моніторинг способу життя не містить жодних ознак оперативно-розшукової чи слідчої діяльності [4, с. 8], тобто полягає у проведенні

певної аналітичної роботи («кабінетного аналізу») в межах предмета моніторингу, без проведення слідчих (розшукових) дій, які полягають у спостереженні, стеженні тощо.

Важливою вимогою під час проведення моніторингу до НАЗК є дотримання права на приватне та сімейне життя, гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якого державні органи загалом не можуть втручатись у приватне життя громадян, але існують виключення із загального правила [5]. Таке втручання допускається тільки у разі, якщо воно відбувається «згідно із законом», переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві [6].

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) вислів «згідно із законом» розкривається у декількох аспектах. По-перше, заходи моніторингу мають бути закріплені в національному праві. Для цього слід на законодавчому рівні закріпити нормативно-правове визначення поняття «спосіб життя» та чітко прописати зміст, підстави, строки та межі моніторингу. Поняття «моніторингу життя службовців» міститься у ст. 51-4 Закону України «Про запобігання корупції», проте закон не дає чіткого визначення поняттю, не містить перелік заходів, які можуть бути проведені в рамках такого моніторингу, та не окреслює їх межі. Однією з ключових прогалин у законодавстві є відсутність визначення понять «спосіб життя»/«рівень життя», «невідповідність способу життя», що розкривають значення терміну «моніторинг способу життя» [7]. Закріплення цих понять є важливим для оцінки легітимності, меж та характеру процедур, у межах яких особа потенційно зазнає втручання у приватне життя тощо. У міжнародному законодавстві також відсутні. По-друге, національне законодавство повинно бути чітким, передбачуваним та якісним по відношенню до принципу верховенства права. ЄСПЛ зазначило, що закон має бути достатньо чітким у своєму вираженні, щоб дати громадянам зрозумілу інформацію про умови та обставини, за яких влада має повноваження вживати будь-яких заходів таємного нагляду та збору даних (Shimovolos проти Росії, § 68) [6, с. 18]. Законодавче положення про визначення порядку проведення моніторингу способу життя ухвалено актом рекомендаційного характеру та був затверджений резолюцією до застосування, без подання на державну реєстрацію. Відтак, затверджений акт не тільки мав необов'язковий характер, але й суперечив за своїм статусом меті й правовій основі, закладеній у законі про необхідність створення саме порядку як акта для регулювання моніторингу. Рекомендації проведення моніторингу так і не були оприлюднені. Оскільки заходи моніторингу за своєю сутністю пов'язані із збором та обробкою персональних даних, алгоритми роботи НАЗК повинні бути всім зрозумілі та перебувати під захистом Уповноваженого ВРУ з прав людини в частині захисту персональних даних [4, с. 37]. Отже, процедура здійснення моніторингу

способу життя мала б бути оформлена у формі «порядку» та затверджуватися наказом голови НАЗК, для забезпечення йому юридичної значущості та дотримання критерію «згідно з законом» для процесу моніторингу.

По-третє, законність вимагає наявності належних гарантій для забезпечення дотримання прав людини у контексті ст. 8 Конвенції. Для забезпечення мінімального рівня захисту прав особи у демократичному суспільстві, законодавець повинен чітко вказати обсяг та спосіб здійснення відповідного рішення про проведення таких дій. Втручання у приватне життя є необхідним в демократичному суспільстві, якщо заходи такого втручання є пропорційними законним цілям, а причини, з урахуванням справи в цілому, виправданими, належними та достатніми [6]. Критерії допустимості втручання у приватне життя є взаємопов'язані, проте першочергово необхідно сформулювати нормативно-правову базу, щоб забезпечити «базовий» критерій – «згідно із законом», оскільки недотримання цього критерію виключає необхідність відповідності моніторингу двом іншим критеріям: «наявності легітимної мети» і «необхідності у демократичному суспільстві» [8]. Наступним кроком буде забезпечення легітимної мети – запобігання та боротьба з корупцією в Україні та оцінка необхідності таких заходів у демократичному суспільстві у ситуації, що склалася. Ще одним нюансом процедури моніторингу є відсутність чітких строків проведення моніторингу способу життя і його потенційна тривалість. Відповідно до практики ЄСПЛ втручання у приватне життя в цьому випадку може вважатися непропорційним меті, яка переслідується [6].

Таким чином, під час здійснення моніторингу НАЗК має забезпечити положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції й законодавства про захист персональних даних та не допустити порушення права на недоторканність особистого і сімейного життя особи. Відповідно до практики ЄСПЛ таке втручання допускається тільки у разі, якщо воно відбувається «згідно із законом», переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві.

З метою забезпечення принципу законності НАЗК повинне затвердити порядок, який має містити відомості про обсяг та спосіб здійснення такого моніторингу, адже наявний наразі нормативно-правовий акт має рекомендаційний характер.

Використані джерела

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
2. Як декларуються публічні службовці в інших країнах? Блог НАЗК. Офіс доброчесності. Просвіта. взаємодія. 2021. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/blog/yak-deklaruyutsya-publichni-sluzhbovtsi-v->

inshyh-krayinah (дата звернення: 25.07.2022).

3. Правові засади та практичні аспекти запобігання корупції: програма тренінгового навчального курсу для працівників державних органів та посадових осіб місцевого самоврядування : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 15.12.2016 р. № 160. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files (дата звернення: 25.07.2022).

4. Дослідження моніторингу способу життя суб'єктів декларування як заходу фінансового контролю. Київ, 2021. 54 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.07.2022).

6. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя. 2018. С. 83. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf (дата звернення: 25.07.2022).

7. Гудков Д. Недоліки та переваги засобів фінансового контролю визначених Законом України «Про запобігання корупції». *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. С. 64–70. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/2/15.pdf> (дата звернення: 25.07.2022).

8. Моніторинг життя посадовців vs право на приватність: судова практика ЄСПЛ та України. *Transparency international Ukraine*. 2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/monitoring-zhyttya-posadovtsiv-vs-pravo-na-pryvatnist-sudova-praktyka-yespl-ta-ukrayiny/> (дата звернення: 25.07.2022).

Доненко В. В.,
д.ю.н., проф.,
професор кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОДАТКОВИХ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ В ПРОЕКТІ КУПАП

Питання реформування адміністративно-деліктного законодавства мають давню історію. Наразі процес підготовки різних проектів Кодексів про адміністративні проступки продовжено й відповідний законопроект винесено на обговорення наукової громадськості.

Поштовхом до чергової активізації обговорення, прийняття й майбутнього затвердження стало прийняття Верховною Радою України проекту КУПАП (проступки) «Про дерадянізацію законодавства України» від 21.04.2022 р. № 2215-IX. Метою закону є відряднення актів

законодавства України як шляхом внесення відповідних змін до існуючих законів, так і визнанням такими, що не застосовуються на території України, деяких нормативно-правових актів (або їх положень) органів державної влади та управління Союзу РСР і Української РСР, які, формально зберігаючи свою чинність, не здійснюють регулюючого впливу. Проект Кодексу України про адміністративні проступки, підготовлений Міністерством юстиції України, наразі перебуває у стадії ознайомлення, обговорення, надання пропозицій з боку органів публічного адміністрування, судочинства, правників та громадськості [1].

В порядку обговорення проекту КУпАП вважаємо за доцільне звернути увагу на додаткові засоби адміністративного впливу, які не знайшли належної наукової підтримки в чинному кодексі та сучасній адміністративно-правовій доктрині, і лише частково представлені в проекті презентованому на обговорення.

Нагадаємо суть питання. Так, ст. 317-1 КУпАП «Порядок виконання постанови про позбавлення права керування транспортним засобом» [2] містить положення, за якими після закінчення строку позбавлення права керування транспортним засобом посвідчення водія повертається в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Відповідно до нього повернення посвідчень водія особам, позбавленим права на керування транспортними засобами, здійснюється після складення теоретичного й практичного іспитів, а особам, позбавленим права на керування транспортними засобами за керування такими засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, посвідчення водія повертається після обов'язкового проходження позачергового медичного огляду та складення теоретичного і практичного іспитів. Для отримання права на керування транспортними засобами особа проходить позачерговий медичний огляд, повторну підготовку в закладі та складає теоретичний і практичний іспити у територіальному сервісному центрі МВС, після чого отримує посвідчення водія, яке вважається отриманим вперше. З наведеного слід зробити висновок, що особа, яка була позбавлена права на керування транспортним засобом, додатково після відбуття відповідного терміну, отримує додаткові несприятливі для себе наслідки. Тобто міра відповідальності у вигляді конкретного виду адміністративного стягнення, що застосовується до особи за вчинене правопорушення, з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (ст. 23 КУпАП) [2], не обмежується межами адміністративної санкції. На наш погляд, обов'язкове проходження позачергового медичного огляду та складення теоретичного і практичного іспитів становить важливу складову, додатково посилює

міру відповідальності та підвищує ефект її застосування, а також виступає додатковим елементом адміністративного примусу.

Іншим прикладом подібних засобів адміністративного впливу є положення, передбачені ст. 265-4 КУпАП [2], якими регламентується тимчасове затримання транспортних засобів інспекторами з паркування та здійснюється шляхом доставки для зберігання на спеціальний майданчик чи стоянку за допомогою спеціального автомобіля – евакуатора і дозволяється виключно у випадках, встановлених цією статтею.

Повернення транспортного засобу, затриманого шляхом доставки для зберігання на спеціальний майданчик чи стоянку, відбувається невідкладно за зверненням такої після сплати штрафу за вчинене правопорушення та оплати вартості послуг із транспортування та/або зберігання транспортного засобу. Не вдаючись до детального аналізу норм цієї статті, лише зазначимо, що вартість послуг спеціального автомобіля-евакуатора майже в усіх випадках його застосування перевищує розмір штрафу, передбаченого ст. 152-1 КУпАП. Порушення правил паркування транспортних засобів та порушення правил обладнання майданчиків для платного паркування транспортних засобів має значно більший превентивний вплив на порушника, маючи фінансово не вигідну позицію для порушника цих правил. Проте як захід додаткового впливу на порушника в існуючій доктрині не розглядається.

Іншим існуючим додатковим заходом впливу, пов'язаного з накладенням стягнення за адміністративне правопорушення, є положення ст. 39-1 КУпАП «Направлення на проходження програм для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі» [2]. Так, у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2]. В існуючому проекті КУпАП (проступки) зазначені положення відсутні взагалі.

Як позитив слід відмітити, що в представленому на обговорення проекті КУпАП (проступки) сформовано гл. 2 «Додаткові правові наслідки адміністративного проступку», яка лише частково вирішує раніше підняту нами проблему їх існування. Так, додатковими правовими наслідками адміністративного проступку є: 1) пеня; 2) вилучення майна; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) короткостроковий арешт. На наш погляд, перелік додаткових правових наслідків (в наших пропозиціях – додаткові заходи адміністративного впливу) не є повний. Проілюструємо

зазначене прикладом ст. 32 Проєкту «Позбавлення права займатися певною діяльністю» [1]. Позбавлення права займатися певною діяльністю застосовується за порушення порядку здійснення відповідної діяльності і має наслідком неможливість її здійснення у випадках та протягом строків, встановлених цим кодексом. Проєкт Кодексу передбачає такі форми позбавлення права займатися певною діяльністю: 1) позбавлення права керування транспортним засобом; 2) позбавлення фізичної особи-підприємця чи юридичної особи ліцензії, дозволу, сертифікату, посвідчення тощо. Водночас після закінчення строку, на який призначалося позбавлення права керування транспортним засобом, таке право підтверджується відповідно до законодавства. А у випадку позбавлення фізичної особи-підприємця чи юридичної особи ліцензії, дозволу, сертифікату, посвідчення тощо, ця особа не має права протягом року після виконання рішення про позбавлення права займатися певною діяльністю звертатися до адміністративного органу за отриманням нової ліцензії (дозволу, сертифікату, посвідчення тощо). Таким чином, необхідність після закінчення строку, на який призначалося позбавлення права керування транспортним засобом, його підтвердження відповідно до законодавства (порядок згаданий вище) є нічим іншим, як додатковим правовим наслідком адміністративного проступку. На наш погляд, таким же постає і заборона протягом року після виконання рішення про позбавлення права займатися певною діяльністю звертатися до адміністративного органу за отриманням нової ліцензії (дозволу, сертифікату, посвідчення тощо). Вважаємо за необхідне включити їх у перелік додаткових правових наслідків, які відповідно до їх правової природи несуть у собі негативні наслідки до правопорушників.

Таким чином, існуючий ресурс адміністративного примусу в Проєкті знайшов новий підхід у вигляді новели «додаткові правові наслідки адміністративного проступку» та потребує детального аналізу до їх прийняття.

На ці та багато інших питань слід шукати відповіді на дискусійних платформах наукових конференцій, семінарів, які мають бути заплановані та проводитися з метою якісного обговорення проєкту Кодексу України про адміністративні проступки. Поспішність прийняття цього проєкту призведе до каллапсу адміністративно-деліктних проваджень і може негативно вплинути на діяльність адміністративних органів, адміністративного суду та в цілому вплинути на авторитет державної влади.

Використані джерела

1. Проєкт Кодексу про адміністративні проступки, підготовлений Міністерством юстиції України. URL: <https://news.dtki.ua/law/liability/76803-zamist-kupar-novii-kodeks-ukrayini-pro-administrativni-prostupki->

oprilyudneno-projekt (дата звернення: 25.07.2022).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8074-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1985. № 17. Ст. 415.

Єримей В. Р.,
*студентка 4 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сьогодні, в період дії воєнного стану, питання національної безпеки України постало вкрай гостро, адже під самою національною безпекою варто розуміти здатність країни своєчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Аналізуючи детальніше вищезазначений нормативно-правовий акт, то слід звернути увагу на одну із складових сектору безпеки і оборони, а саме на Державну прикордонну службу України. Однією з ключових причин, чому увага зосереджена саме на Державну прикордонну службу (далі – ДПСУ), є те, що зараз, після повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України, існує величезна потреба у забезпеченні безпеки у всіх сферах життєдіяльності (державна, політична, воєнна) і органам, які забезпечують безпеку і оборону в державі, повинна приділятися особлива увага. Також варто зазначити, що специфіка такої інституції як ДПСУ не є глибоко дослідженою, тому зараз як ніколи варто звернути увагу на її значення, мету, функції та особливості.

Існують різноманітні погляди та підходи до визначення поняття «Державна прикордонна служба України». Згідно із Законом України «Про державна прикордонна службу України» ДПСУ – це правоохоронний орган спеціального призначення та своїм основним завданням має забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [1]. На думку М. О. Король, ДПСУ є одним з елементів державного механізму, якому делеговано сукупність контрольних, адміністративних, розпорядчих повноважень у сфері, зазначеній у ст. 1 Закону України «Про державну прикордонну службу України» [5, с. 226]. І. Ф. Корж чітко зазначив, що ДПСУ – це державна

структура мілітаризованого типу, тобто є військовим формуванням [4]. О. О. Гриньків звернула увагу на те, що ДПСУ є одним із суб'єктів службово-бойової діяльності як виду правоохоронної діяльності, яка покликана забезпечувати внутрішню безпеку держави шляхом виконання правоохоронних завдань через службову діяльність, тобто правоохоронними методами, а в разі загострення обстановки – військовими методами [3, с. 277].

Функції ДПСУ закріплено в ст. 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Основними з них є: охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій; ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність»; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України; участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»; охорона закордонних дипломатичних установ України; координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України [1]. Таким чином, ДПСУ виконує функції правоохоронного та військового призначення.

Також, окрім основних принципів, що передбачені ст. 3 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», науковці виділяють спеціальні принципи, які характерні для цього органу. Зокрема, це принципи широкого застосування гласних та негласних

форм і методів охорони державного кордону; безперервного добування інформації, своєчасної її реалізації в інтересах охорони кордону; постійної готовності підрозділів до дій; комплексного застосування різнорідних сил та засобів; взаємодії сил і засобів; безперервності та гнучкості охорони кордону; доцільної побудови охорони кордону й прикордонного контролю; зосередження основних зусиль на найважливіших напрямках і в потрібний час; маневру силами та засобами; активності, прихованості і раптовості дій; здійснення оперативно-службової діяльності виключно спеціально підготовленими для цього військовослужбовцями та працівниками ДПСУ; вибіркової контрольних заходів і підстав оцінки ризиків; автоматизованого та безперервного процесу управління відділом; єдиначальності, централізації управління з делегуванням підлеглим повноважень щодо самостійного вибору способів виконання поставлених завдань; усебічного забезпечення оперативно-службової діяльності; урахування й використання психологічного стану особового складу в інтересах вирішення поставлених завдань [6].

Підводячи підсумки, треба звернути увагу на те, що сьогодні Державна прикордонна служба України є ядром сектору безпеки та оборони нашої держави та особливо очевидним це стало з 24 лютого 2022 р., коли російські війська вторглися на суверенну та незалежну Україну. На даний момент ми повинні розуміти, що головною метою діяльності й подальшого розвитку ДПСУ є забезпечення розвитку та вдосконалення загальнодержавної системи захисту державного кордону, зокрема, імплементація європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординована діяльність державних органів України та військових формувань для системного розвитку інтегрованого управління кордонами.

Використані джерела

1. Про державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
3. Гриньків О. О. Щодо розуміння службово-бойової діяльності Державної прикордонної служби України. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 275–282. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/43.pdf (дата звернення: 25.07.2022).
4. Корж І. Ф. Державна прикордонна служба України: правовий статус та місце в системі сектору безпеки і оборони. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 2. URL: <file:///home/ls/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0>

%BA%D0%B8/vnadpcurn_2017_2_3%20(4).pdf (дата звернення: 25.07.2022).

5. Король М. О. Поняття та сутність компетенції Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012 № 3. С. 226–234. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2012/12kmopsu.pdf (дата звернення: 25.07.2022).

6. Савенко І. М. Принципи та функції державної прикордонної служби України. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_26 (дата звернення: 25.07.2022).

Ігнатченко І. Г.,
к.ю.н., доц., доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕВОЛЮЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Стаття 18 Загальної декларації прав людини закріплює, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів [1]. Це положення співзвучне ст. 1 зазначеного міжнародного документа, який започаткував становлення та загальне визнання міжнародного захисту прав людини, про те що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства [1]. Це означає людиноцентриський вимір даної Декларації, тобто те, що захист прав та основних свобод людини, не може розглядатися тільки як суто внутрішня справа держав.

Слід зазначити, що в релігійній сфері права та свободи людини здійснюються як публічно, так і у приватному порядку. Загалом, за кожною особою, яка сповідує релігію або певні переконання визнаються всі універсальні права та свободи людини, які згодом знаходять своє відображення в різних сферах суспільного життя. Це потребує створення системи ефективних механізмів та практики правового захисту фізичних та юридичних осіб у сфері державно-церковних відносин, що у свою чергу сприяє становленню правової держави та підвищенню якості реалізації відповідних прав та свобод кожної людини, у тому числі осіб, які сповідують певну релігію чи переконання, а також не сповідують

жодну.

Боротьба за свободу віросповідання триває багато століть, результатом чого з'явилися незлічені і трагічні конфлікти. Двадцяте століття стало свідком кодифікації спільних цінностей, що стосуються свободи на віросповідання, хоча гострота зіткнень не ослабла й наразі, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Сучасне розуміння права на свободу совісті та свободу віросповідання ґрунтується не тільки на багатій та змістовній історії його розвитку, але має значну практику як на міжнародному, так і регіональному рівнях. Мова йде про те, що означене право є одним з фундаментальних прав, які закріплені у каталогах прав людини у багатьох міжнародних документах, які ратифіковані в Україні і входять до системи її законодавства або визнані державою «де-факто».

Серед таких документів слід особливо відзначити: а) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 18) [2]; б) Декларацію про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань (далі – Декларація) [3]; в) Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин [4] тощо.

У 1966 році ООН ухвалила Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права, розкриваючи положення Загальної Декларації для того, щоб висловити право на свободу релігії та переконань. Стаття 18 Пакту включає чотири пункти з цього питання: 1) кожна людина має право на свободу думки, совісті релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень; 2) ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір; 3) свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб; 4) держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань [2].

Певні статті Пакту про громадянські та політичні права та Пакту про економічні соціальні та культурні права набули форм окремих міжнародних конвенцій, положення яких є юридично обов'язковими для держав. Однак, через складність і політизованість, ст. 18 Пакту про громадянські та політичні права не була розроблена та кодифікована так само, як інші окремі договори, що кодифікували заборону проти тортур, дискримінацію проти жінок та расову дискримінацію. Тому Генеральна Асамблея ООН у 1981 р. одноголосно ухвалила вищезазначену

Декларацію. І хоча остання не має обов'язково процедури, яка зобов'язує країни дотримуватися її положень, вона все ж таки залишається найважливішим сучасним документом, що кодифікує право на свободу релігії та переконань.

Так, ст. 8 закріплює, що ніщо в цій Декларації не повинно тлумачитися в сенсі обмеження чи відходу від будь-якого права, як воно визначено у Загальній декларації прав людини та у Міжнародних пактах з прав людини. Таким чином, Декларація ООН 1981 р. є компромісом між державами після двадцяти років складних дискусій та дебатів, а також після її остаточного ухвалення Генеральною Асамблеєю. Декларація року містить вісім статей, три з яких (1, 5, 6) визначають конкретні права. Інші статті викладають заходи щодо сприяння терпимості або запобігання дискримінації, приміром ст. 4 проголошує, що всі країни, включаючи всі верстви громадянського суспільства, повинні вжити ефективних заходів щодо запобігання та ліквідації дискримінації на основі релігії або переконань через: а) дій у всіх галузях цивільного, економічного, політичного, соціального та культурного життя; б) прийняття чи скасування законодавства, коли це необхідно, для заборони будь-якої такої дискримінації; в) вжиття всіх відповідних заходів щодо боротьби проти нетерпимості на основі релігії або інших переконань у цій галузі. У сукупності ці вісім статей представляють систему, загальну концепцію у просуванні терпимості й запобіганні дискримінації, заснованої на віросповіданні [3].

Хоча права людини є індивідуальними, Декларація ООН від 1981 р. також встановлює певні права, властиві державам, релігійним установам, батькам, законним опікунам, дітям та групам осіб. Подальшому уточненню та роз'ясненню підлягають такі важливі її аспекти, зокрема: 1) національне право про релігію щодо міжнародного права; 2) реєстрація релігійних організацій та подібні закони; 3) преса та релігія; ставлення релігії до держави тощо [3].

У розвиток зазначених положень відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 2, ч. 2 ст. 4 Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин особи, закріплено, що вони мають право: а) користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі; б) приймати активну участь у культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті [3]. Тобто держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

Європейські міжнародно-правові документи теж не оминають увагою зазначену проблематику. Так, у ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наголошується, що кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно [5].

Усвідомлення в Україні змісту права на свободу совісті та свободу віросповідання в його новому вимірі почало активно формуватися й еволюціонувати за часи незалежності і відбувалося разом із становленням і розвитком вітчизняного законодавства у цій галузі. Слід зазначити, що враховуючи приєднання України до основних міжнародно-правових актів, які містять зобов'язання щодо захисту свободи совісті та свободи віросповідання, шляхом їх ратифікації, внаслідок якої вони стали частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України), цей процес відбувається під безпосереднім впливом останніх.

Верховна Рада України 23 квітня 1991 р. прийняла Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», яким було започатковано нову законодавчу базу в цій галузі. Завданнями цього Закону є: гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії; визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій; визначення обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством; подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання [6].

Наразі цей процес триває. Потреба як у прийнятті нових нормативних актів з питань державно-церковних відносин, так і у змінах та доповненнях до чинних законодавчих актів з цих питань, включаючи вказаний базовий закон, не відпала. Поряд із цим існує невідкладна потреба і в тому, щоб чинне законодавство про свободу совісті і релігійні організації використовувалось більш чіткіше і повніше на підставі положень Конституції України, зокрема ст. 35, яка проголошує, що: а) кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність; б) здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод

інших людей; в) церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова; г) ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою [7].

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна є секулярною державою, в якій церква і релігійні організації формально відокремлені від держави. Але це не означає, що останні позбавлені права вступати у публічно-правові відносини на рівні держави, політичної системи або громадянського суспільства. Таким чином, відносини, що виникають у державно-церковній сфері, не можуть трактуватися як суто приватно-правові. Тобто відповідним конфесіям не заборонено бути учасниками публічно-правових відносин, в умовах релігійного плюралізму та свобод, демонополізації традиційних релігій та деєтнізації вірувань.

Саме така позиція підтримана Конституційним Судом України, який у своєму рішенні від 08.09.2016 р. вказав, що право на свободу світогляду і віросповідання, разом з іншими фундаментальними правами і свободами, є основою створення та функціонування демократичного суспільства. Всебічне утвердження і забезпечення цих прав і свобод – головний обов'язок України як демократичної, правової держави (абз. 5 пп. 2.1., п. 2 мотивувальної частини) [8].

Отже, наразі зберігається необхідність подальшого з'ясування сучасного змісту механізму захисту свободи совісті та свободи віросповідання. Крім того, законодавство України щодо захисту права на свободу совісті та свободу віросповідання активно реформується, в тому числі враховуючи виклики часу, пов'язані з воєнним станом в Україні. Така необхідність пояснюється, зокрема, тим, що за роки незалежності Україна стала багатоконфесійною державою, а це – принципово нова ситуація, в якій врахування закордонного досвіду захисту свободи совісті та свободи віросповідання може мати велике значення задля збереження міжконфесійної злагоди у країні.

Потрібно зазначити, що порушення релігійних прав людини негативно впливає на інші права, зокрема право на життя, свободи та безпеки особи, на свободу світогляду, мирні збори та об'єднання, освіту, свободу пересувань тощо. Саме тому дослідження механізму захисту права на свободу совісті та свободу віросповідання є одним із центральних у розвідці прав людини. При цьому слід враховувати, що наразі в Україні діє воєнний стан, що не заважає законодавцю приймати нові нормативно-правові акти, що регулюють відносини у досліджуваній сфері. У зв'язку з цим обов'язково слід зазначити про неабияку значущість впровадження положення Закону України «Про

адміністративну процедуру» [9] у законодавство з питань свободи совісті і функціонування релігійних організацій в Україні, з урахуванням рекомендацій слухань Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики «Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора» [10].

Використані джерела

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.07.2022).
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.07.2022).
3. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений : принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи от 25 ноября 1981 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/relintol.shtml (дата звернення: 25.07.2022).
4. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин : принята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text (дата звернення: 25.07.2022).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 457/97-ВР від 17.07,1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.07.2022).
6. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 25.07.2022).
7. Конституція України : Закон № 254к/96-ВР від 28.06.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
8. Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про

завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 25.07.2022).

9. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text> (дата звернення: 25.07.2022).

10. Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора : Рекомендації слухань Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України від 15 червня 2022 р. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/34367.pdf> (дата звернення: 25.07.2022).

Ковбас І. В.,
д.ю.н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича;
Крайній П. І.,
асистент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРУ У ЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

Формування в Україні громадянського суспільства є свідченням якісних змін у механізмах взаємодії держави та громадянина. Дослідження різноманітних правових інструментів, за допомогою яких у нашої країни стала можливою практична реалізація входження країни до європейської сім'ї, перебуває в полі активних наукових досліджень. Формування суспільства, яке матиме юридичну спроможність налагоджувати конструктивну взаємодію із органами публічної влади, є одним із важливих завдань держави на цьому шляху. Насамперед це зумовлено тими соціально-політичними змінами, які відбуваються в Україні впродовж останніх років. Не в останню чергу події останніх кількох місяців російсько-української війни продемонстрували невичерпний потенціал українського суспільства долучатись до вирішення складних завдань та ефективної допомоги органам влади в той час, коли останні не могли забезпечити належним чином виконання власних функцій.

Одним із ключових завдань науки адміністративного права має стати активізація наукових досліджень, які присвячені вивченню як правової

природи окремих інституцій громадянського суспільства, їх адміністративно-правового статусу, практики їх діяльності, особливостей правового закріплення організаційно-правових засад діяльності так й вироблення чіткого бачення майбутнього їх розвитку. Важко не погодитись з тим фактом, що система органів влади в Україні перебуває в постійному розвитку, який відбувається під впливом різних факторів. Одні з них обумовлюють появу інституцій, які хочуть мати змогу бути одними із учасників змін в різних секторах економіки, інші – допомагати визначати існуючі проблеми у правоохоронній сфері, сферах освіти та охорони здоров'я, безпеки та публічного управління. Інші з'являються як наслідок взятих нашою державою на себе міжнародних зобов'язань, які впливають із різних міжнародних документів, договорів тощо.

Однак незмінною залишається закріплена на рівні Основного Закону норма, що дозволяє говорити про наявність у таких інституцій загальних правових можливостей бути повноцінними учасниками діалогу, який виникає у публічно-правовій сфері, де одним із учасників виступає як держава так окремий орган публічної влади. Наявність такої правоможливості не може вичерпуватись лише встановленням на найвищому законодавчому рівні положення про можливість такої діяльності громадянського суспільства та його інституцій.

Одним із основних завдань на рівні Основного Закону визначено становлення нашої держави як демократичної, соціальної та правової [1]. Чи може такий процес відбуватись тільки з участю держави без врахування думки суспільства у формі окремо утворених інституцій громадянського суспільства? Ні, оскільки це йде врозріз із пануючим в суспільстві та правовій науці твердженням про виключне місце людини у процесах прийняття відповідних рішень, оскільки, людина, її життя та здоров'я, честь та гідність визнаються найвищою цінністю [2].

Наше дослідження спрямоване на активізацію майбутньої наукової дискусії навколо питання, яке стосується того чи є на сьогодні громадський сектор одним із ключових учасників здійснення публічного управління? Яка його правова природа та які він має адміністративно-правові інструменти що дозволяють йому бути залученим до вказаних вище процесів? Які на сьогоднішній день вже існують адміністративно-правові форми та механізми участі громадянського суспільства у процесах публічного врядування? Яка взагалі правова природа громадянського сектору?

В науковій літературі на сьогоднішній день відсутнє поняття «громадський сектор». Дослідники цієї тематики активно використовують поняття «громадянське суспільство», «інституції громадянського суспільства» тощо. Такі категорії активно використовуються як дослідниками правової науки так й інших суспільно-гуманітарних наук. Окремо варто зупинитись на визначенні вже добре відомої, але не менш актуальної в контексті дослідження категорії «громадянське

суспільство».

«Енциклопедія сучасної України», «Юридична енциклопедія» та «Великий енциклопедичний юридичний словник» визначають його як «суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів... Це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів, прав та свобод людини і громадянина» [1; 2, с. 646; 3, с. 143].

Як бачимо, вказані визначення різняться між собою, але по суті зберігають основний наратив – це певний різновид організації осіб, що проживають на певній території (території країни), які мають високий рівень правової свідомості, культури, звичаїв, що мають змогу впливати на забезпечення прав і свобод кожного, хто є в його складі.

Наведені визначення дають лише загальне уявлення про дане явище але не дають відповіді на питання, яке є цікавим для правників: якими публічно-правовими механізмами відбувається забезпечення прав і свобод людини громадянина? В нашій державі, за більш як 30 років незалежності було реалізовано ряд заходів які ставили за мету розбудову громадянського суспільства. Але, як показав час та практика, даний процес є складним, багатогранним. В часі він не припиняється. Змінюються лише напрямки його реалізації. Це обумовлено складністю суспільства яке виступає каталізатором змін у здійсненні та реалізації функцій держави, змін механізмів публічного управління, оскільки воно виступає фундатором правової держави.

Схожу думку висловлює В. Д. Новохацький, який вказує, що оскільки громадянське суспільство продукує формування саме правової держави, держава являючись формою представлення всього суспільства відіграє в даному процесі суттєву роль. Через це відбувається постійне протистояння суспільства та держави під час якого перше намагається запобігти утвердженню таких форм організації держави, за якими інтереси суспільства будуть підмінятись на інтереси окремого кола осіб, які здійснюють владу.

Очевидно, що протистояння суспільства та держави відбуватиметься допоки ці два феномена існують. Налагодження дієвої взаємодії через встановлення чітких адміністративно-правових механізмів взаємодії громадянського суспільства та держави під час здійснення публічного управління є цілком посильним та необхідним завданням. Через це необхідно зрозуміти як саме такі процеси можуть відбуватись, яких організаційно-правових форм вони можуть набувати.

Конституція України передбачає право особи на участь у здійсненні управління державними справами [1]. Офіційні тлумачення Конституційного Суду України не дають відповіді про те, що законодавець мав на увазі про можливість участі громадян під час їх участі у вирішенні проблемних справ разом з відповідним органом влади. Так, «Громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України), в тому числі і в здійсненні контролю у фінансово-економічній сфері як безпосередньо, так і через обраних до органів державної влади представників» [6]. Динаміка розвитку нових інституцій які знайшли своє правове вираження у різноманітних формах участі громадськості у прийнятті рішень органами влади, здійсненні громадського контролю та контрольної діяльності за результатами роботи відповідних органів влади, робить необхідним вивчення впливу таких суб'єктів на всю сферу публічного управління.

Слід погодитися з думкою В. Л. Федоренка, який робить спробу виокремити з-поміж безпосередньої та представницької демократії ще один різновид – учасницьку, яка передбачає можливість участі народу через діючі органи місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства в процесах управління державними справами. Така діяльність, на думку вченого, може реалізовуватись за допомогою проведення громадських експертиз, консультацій із громадськістю, створення громадських рад усіх рівнів тощо [7, с. 23]. Однак така пропозиція потребує подальших досліджень, оскільки вона зупиняється лише на дослідженні окремих інструментів за допомогою яких громадянське суспільство через створені інституції комунікує з державою.

На нашу думку, необхідно розглянути можливість використання терміну «громадський сектор», що дасть змогу досліджувати вплив суспільства через створювані ними інституції на прийняття тих чи інших органів публічної влади. На сьогоднішній день відбувається постійне вдосконалення правових форм участі громадянського суспільства у налагодженні ефективної взаємодії з державою, поняття «громадський сектор» зможе об'єднати всі існуючі сьогодні інституції громадянського суспільства, консультативно-дорадчі органи, які діють в Україні та дослідити перспективи подальшого їх впливу на формування та реалізацію державної політики. Це дозволить під новим кутом зрозуміти наявне у громадян право на участь в управлінні державними справами.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.08.2022).

2. Громадянське суспільство. *Енциклопедія Сучасної України*.

URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976 (дата звернення: 29.08.2022).

3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ, 2007. 992 с.

5. Новохацький В. Д. Громадянське суспільство і держава. *Трибуна*. 2003. № 7-8. С. 2.

6. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 98 Конституції України). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-99#Text> (дата звернення: 29.08.2022).

7. Федоренко В. Л. Референдум Автономної Республіки Крим 2014 року: питання правотворчості та правозастосовної практики. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : зб. наук. ст. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 10 квітня 2014 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2014. С. 22–25.

Коломоєць Т. О.,
д.ю.н., проф., чл.-кор. НАПрН України,
декан юридичного факультету
Запорізького національного університету

ВІЙСЬКОВИЙ ОБЛІК ЖІНОК В УКРАЇНІ: ЧИ ВАРТО ЙОГО РОЗГЛЯДАТИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД ПРОЦЕДУРИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ?

Одним з актуальних питань забезпечення функціонування держави в умовах дії правового режиму воєнного стану є кадрове забезпечення інструкцій, які таке функціонування держави гарантують. Поряд із «внутрішнім» аспектом відповідного кадрового питання, важливості набуває і його «зовнішній» аспект, безпосередньо пов'язаний із тими інституціями, які надають відсіч збройній агресії проти України, мілітаризованими інституціями, які, як і держава в цілому, проходять «етап перезавантаження», впровадження новацій, досвід існування яких у зарубіжних державах не лише позитивно себе зарекомендував, а й певним чином відіграв доленосну роль у вирішенні аналогічних проблем. Однією із таких новацій, роль і значення якої істотно зросла в умовах збройної агресії проти України, є військовий облік жінок, впровадження якого пов'язують із прийняттям низки нормативно-правових актів (Закону

України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 р., наказів Міністерства оборони України «Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 11.10.2021 року № 313» від 07.02.2022 р. № 35, «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідальними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями» від 11.10.2021 р. № 313 тощо), які хоча й були прийняті до початку збройної агресії проти України, проте набули чинності, в т.ч. й у частині військового обліку жінок, саме у відповідний період, що й актуалізує їх значення саме для його періоду. Не зважаючи на таку кількість нормативно-правових актів (в т.ч. й «базових» для врегулювання відповідного питання – Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.2002 р. (з численними змінами та доповненнями), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» від 07.12.2016 р. № 921 (зі змінами та доповненнями), регламентація відносин військового обліку жінок викликає чимало запитань як у середовищі фахівців (наприклад, роботи Т. Шуляк), так і у громадськості, що, з урахуванням наближення унормованої дати його впровадження – 01.10.2022 р. (щоправда, заява Генерального штабу ЗСУ від 14.07.2022 р. та Заступника Міністра оборони України Г. Маляр у цей же період щодо можливого відтермінування цього моменту до завершення воєнного стану, особливого періоду й підготовки пропозицій для законопроєкту дещо знижує «гостроту питання» в сучасних умовах існування держави) актуалізує цілу низку питань, пов'язаних із правозастосуванням, а отже й ефективністю існування військового обліку в цілому.

Розпочати варто вже із «базової» дефініції, а саме «військових облік жінок», що фактично поєднує дві складові «військовий облік» та «жінок», де «військовий облік – це складова змісту мобілізаційної підготовки держави та полягає він у цілеспрямованій діяльності державних органів, підприємств, установ та організацій щодо фіксації, накопичення та аналізу військово-облікових даних призовників і військовозобов'язаних із відображенням їх у військово-облікових документах, а також здійснення контролю за дотриманням призовниками і військовозобов'язаними, посадовими особами державних органів, підприємств, установ та організацій встановлених правил військового обліку» (п. 2 Порядку), щоправда стосовно жінок він є поширеним лише у частині «жінок-військовозобов'язаних», а отже «жінок, які беруться на військовий облік

військовозобов'язаних» (п. 11 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Це підтверджує виокремлення «військового обліку жінок» як різновиду військового обліку в цілому. По-перше, використовуючи для позначення осіб, що підлягають військовому обліку, слово «особи» як «домінуюче» («особи, що досягли...», «особи, які прибули...», «особи, звільнені...», «особи, які набули громадянство...» тощо), водночас для цього виду обліку використовується слово «жінки...» (п. 18 Порядку, п. 2 ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», накази Міноборони України від 11.10.2021 р. № 131, від 07.02.2022 р. № 35 тощо). Більше того, у назві наказів Міноборони уточнюється конкретний підвид військового обліку, що поширюється саме щодо жінок, - «... після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних», хоча Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачає й інші підвиди такого обліку (облік призовників, військовозобов'язаних, резервістів (п. 1 ст. 33 Закону), загальний, спеціальний (п. 4 ст. 33 цього ж Закону) тощо), які, як підтверджує аналіз відповідних нормативно-правових положень, стосовно жінок не є актуальним.

Виокремлюючи жінок як суб'єкта особливого різновиду військового обліку, законодавець не лише обмежує його одним підвидом (облік військовозобов'язаних жінок), але й «посилює» його особливість, виділяючи, поряд з ознакою статі суб'єкта, ще й інші ознаки його: а) фах, споріднений із відповідними військово-обліковими спеціальностями; б) придатність до проходження служби за станом здоров'я; в) придатність до служби з акцентом на сімейний стан (п. 18 Порядку), які, у свою чергу, цілком можна поділити на: загальні, які є характерними й для чоловіків (це дві останні ознаки), й спеціальні (перша ознака – фах). Завдяки цьому варто вести мову про те, що військовий облік жінок не є таким загальнообов'язковим, яким є відповідний облік чоловіків, а лише поширюється на тих жінок, які за наявності трьох ознак набувають статусу суб'єкта військового обліку (у розумінні того, по відношенню до якого таких облік поширюється). Більше того, «ключовою» є ознака фаху, якого набуває жінка, що регламентується окремими Наказами Міністерства оборони України, й корегується залежно від реальних потреб суспільства (в чинній редакції це 14 спеціальностей та 7 професій). І, хоча щодо решти елементів процедури військовий облік є тотожним аналогу щодо чоловіків, саме унікальність суб'єкта й зумовлює його особливий характер, а новаційність унормування – питання правозастосування. Серед найпоширеніших (хоча і не вичерпних): граничний термін для постановки на облік; практична цінність ознаки «фах» – це диплом і практичні компетентності чи лише диплом (якщо особа отримала диплом, проте не працювала за фахом); повнота, достовірність і своєчасність надходження відомостей про жінок, які набули відповідного фаху тощо.

Цілком зрозуміло, що для обліку жінок, саме щодо акценту на «потрібні для держави знання та практичні компетентності», у переліку документів має бути: диплом про фах та довідка з місця роботи, із зазначенням посади (це оптимальний, ідеальний варіант). Водночас виникає питання досягнення передбаченої мети цього різновиду обліку у разі відсутності досвіду роботи жінки за відповідним фахом? Окрім того, виникають питання своєчасності подання таких відомостей (про жінок) до ТЦК, особливо якщо мова йде про суб'єктів недержавної форми власності, із невеликою кількістю працівників.

З урахуванням взаємозв'язку військового обліку із мобілізацією, звільненням від мобілізації та іншими суміжними правовими інститутами, варто все ж таки вважати військовий облік жінок особливим різновидом відповідного обліку, що відрізняється суттєво від аналогів за рахунок акценту на поєднання одночасне кількох ознак, які у сукупності й зумовлюють його специфіку. Проте, з огляду на новачісність його унормування, з орієнтацією на ефективність його впровадження й використання, цілком необхідною є абсолютна визначеність в унормуванні процедурних питань (співвідношення «фах» й «практичні компетентності»; обов'язок надання повної, достовірної й своєчасної інформації, із її співвідношенням із відомостями реєстрів, з поступовим впровадженням інформатизації акумулювання такої інформації й формування списків; особливий порядок проходження медичного огляду з акцентом на важливість для досягнення практичної мети військового обліку; імперативний характер обліку, гарантування виконання приписів заходами адміністративної та кримінальної відповідальності; впровадження заходів стимулювання для жінок військовозобов'язаних тощо).

Колпаков В. К.,

д.ю.н., проф.,

*завідувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОСТУПОК ЯК ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ: ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ ФЕНОМЕНА

У науковому пошуку об'єктивності уявлень про правові реалії важливе місце належить феноменологічному методу їх пізнання. Вчення про феномени дозволяє системно поєднати факти буття, доктринальні положення, дослідницькі принципи і методологію в сенсоутворюючу парадигму¹.

¹ Nicolai Hartmann: Zur Grundlegung der Ontologie. Published by De Gruyter. 1941. Reprint 2015. P.338 [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1515/9783111456461> (дата звернення: 29.08.2022).

Адміністративний проступок, як явище об'єктивної реальності або феномен², характеризується двоєдиним змістом. По-перше, це життєва ситуація або подія, яка виникла у бутті і конфліктує з легітимними і інтуїтивно зрозумілими суспільству правилами поведінки.

По-друге, це абсолютно те ж саме явище (ситуація, подія), конфліктність якого «просканована» на предмет відповідності легальним компонентів зазначених правил. Тобто тим компонентам, які: а) відформатовані законом і набрали легальності; б) в силу цього стали обов'язковими для дотримання; в) захищені заходами відповідальності, які застосовуються до їх порушників. Фактично це норми адміністративно-деліктного законодавства, що встановлюють відповідальність за діяння (адміністративну відповідальність).

У першому випадку мова йде про онтологічний зміст проступку. Тут ознаки діяння видимі й доступні для сприйняття, оцінки, кваліфікації кожній людині відповідно до її уявлень про хороше і погане.

У другому випадку про його гносеологічний зміст. Зміст, який утворюється в об'єктивній реальності як результат дослідження, (пізнання) характеристик проступку, результат підготовлений уповноваженими на то фахівцями.

Методом дослідження діяння виступають знання, що містяться в юридичних нормах, які кореспондуються з діянням. Результат такого пізнання висновок (легальний висновок) про наявність чи відсутність в діянні реалізованих посягань на захищені заходами відповідальності порядки, правила, відносини. Наявність останніх наділяє діяння новими юридичними властивостями і характеристиками, які переводять його в статус правопорушення, а осіб, які його вчинили в статус правопорушників.

Нормативне, легальне визначення адміністративного правопорушення (проступку) міститься в законодавстві. Перш за все, це ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)³, яка має назву «Поняття адміністративного правопорушення».

Вона встановлює, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Далі в ній уточнюється, що адміністративна відповідальність за проступки настає, якщо вони не тягнуть кримінальної відповідальності.

Крім цього, законодавцем формулюються: 1) завдання КУпАП;

² Колпаков В. К. Екстраполяція динамічного праворозуміння на феномен "адміністративний проступок". Буковинські осінні адміністративні читання : зб. матеріалів міжнар. конф., 26 листоп. 2021 р., м. Чернівці / уклад. І. В. Ковбас, П. І. Крайній. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 36–39.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

2) називаються критерії, за якими розмежовується (а) вчинення адміністративного правопорушення умисно і (б) вчинення адміністративного правопорушення з необережності; 3) описуються діяння, які визнаються адміністративними правопорушеннями.

Аналіз статей, в яких представлені ознаки проступку показує, що для їх опису використані два підходи. У першому випадку застосовано прямий перелік конкретних ознак діяння: протиправне, умисне, необережне і т.п. (ст. 9).

У другому випадку ознаки інтегровані в поняття «склад адміністративного проступку» теоретичну (змістовну) абстракцію. Це зроблено не випадково. Йдеться про ознаки, які визначилися в результаті дослідження властивостей проступку, які мають практичне значення для висновків про ступінь і характер його кореляції з нормами закону. Ці ознаки і самі є абстракцією наслідком наукового осмислення емпіричних знань про адміністративний проступок.

Термін «склад адміністративного проступку» зафіксований у ст. 247 КУпАП «Обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення». У ній зазначено, що провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за відсутності в діянні складу адміністративного правопорушення.

З цього випливає, що склад проступку це системна сукупність його характеристик, ознак, властивостей за якими серед інших діянь виділяються адміністративні проступки як юридичні факти.

В даному контексті виникає питання: існує чи не існує принципова різниця між ознаками проступку: а) прямо зазначеними в законі і б) тими, які утворюють його склад. Відповідь на нього має бути такою: така різниця існує.

Ознаки, які безпосередньо перераховує закон, зокрема ст. 9 КУпАП, є ознаками апостеріорними (апостеріорі спирається на досвід, на факти, на знання про факти). Ознаки, які містить поняття «склад адміністративного проступку» є ознаками апріорними (апріорі заснований на умогляді, взятий зі свідомості).

Співвідношення апостеріорного і апріорного полягає в тому, що знання, які попередньо були отримані дослідним шляхом (апостеріорні знання, знання набуті з досвіду, емпіричні знання, істина факту), в подальшому передують досвіду, організують і направляють його. Виступають інструментом, який служить для отримання і формування нових знань теоретичного рівня (апріорні знання, знання набуті зі свідомості, теоретичні знання, істина розуму). Це відбувається шляхом формування та опису в законі передбачуваних (не вчинених) правопорушень. КУпАП містить такі описи в розділах 5–15-А.

Апостеріорні (емпіричні) ознаки адміністративного проступку фіксуються в законі як результат узагальнення історичного досвіду,

детермінації небажаних для суспільства діянь. У бутті вони конкретизуються у видимі події з фізично відчутними наслідками, які вимірюються інтуїтивно зрозумілими кожній людині засобами (завдання шкоди, перешкоджання діям, порушення правил, складання протоколу, накладення штрафу). Їх нормативне закріплення є орієнтиром для попередньої кваліфікації адміністративного правопорушення.

Наявність в діянні апостеріорних ознак ще не є підставою для його визнання адміністративним проступком і настання юридичної відповідальності. Це підстава для подальшого дослідження (осмислення) всіх обставин вчинку у його динаміці, процесі, розвитку. В адміністративно-правовій теорії таке дослідження або осмислення позначається терміном «адміністративне розслідування».

Адміністративне розслідування проводиться з використанням апріорних (теоретичних) знань про ознаки адміністративного проступку. Такі знання містяться в навчанні про склад адміністративного проступку.

У разі, якщо результати розслідування доводять, що ознаки вчинку збігаються з апріорними ознаками (ознаками складу), він набуває юридичного змісту як адміністративне правопорушення і виникають підстави для юридичної відповідальності.

Таким чином, апостеріорні ознаки забезпечують розпізнавання в розмаїтті життєвих ситуацій, вчинків та подій діянь, які мають підстави для їх визнання адміністративними правопорушеннями.

Апріорні ознаки забезпечують осмислення цих діянь з позицій права і доведення що вони є в юридичному сенсі адміністративними правопорушеннями. Характеристика апріорних ознак збігається з характеристикою компонентів поняття «склад адміністративного проступку».

Важливим питанням в розумінні суті адміністративного проступку є його визнання діянням суспільно небезпечним або суспільно шкідливим. З цього приводу сформулювалося дві основні концепції.

Перша концепція (суспільної небезпеки проступку) базується на генетичних зв'язках адміністративного проступку і злочину. Її представники виходять з природної єдності відповідних діянь і принциповою відмінністю між ними визнають тільки ступінь суспільної небезпеки.

Друга концепція (шкідливості адміністративних проступків) оформляється за радянських часів в якості альтернативи до першої. За нею адміністративні проступки не мають генетичних зв'язків зі злочинами або остаточно їх втратили. Тим самим вона зорієнтувалась на вирішення двох політико-правових завдань: по-перше, демонструвався гуманізм кримінального законодавства (шляхом такого відмежування адміністративного проступку від злочину з кримінально-правового простору виводився величезний масив правопорушень); по-друге, відкривалася практично необмежена можливість збільшувати кількість

складів правопорушень і суб'єктів юрисдикції. Таким чином, зазначена концепція служила для реалізації ідеологічних установок і політичного курсу того періоду. Її можна вважати своєрідним «візажистом» карального сегмента радянського права.

Суспільну небезпеку і суспільну шкодою, в контексті дослідження ознак адміністративного проступку, необхідно розглядати в діалектичній єдності і з урахуванням сучасних досягнень юридичних, філософських, соціологічних та інших наук. Такий підхід показує, що ці два поняття належать до різних рівнів узагальнення знань про адміністративний проступок.

Категорія «суспільна шкідливість» є онтологічною. Наявність шкоди, як правило, встановлюється шляхом опису реального факту зі сфери людської життєдіяльності. Його мета отримання детальної «фотографії» діяння зафіксованої в процесуальних документах (протоколах, поясненнях, актах і т.п.). Такі документи є онтологічними. Важливе місце в цій, онтологічній, «картині» належить опису заподіяної шкоди. Такий опис само по собі вже виступає доказом шкідливості відповідного діяння.

Категорія «суспільна небезпека» є гносеологічною. Це рівень оцінки діяння з позицій права і закону. Наявність або відсутність суспільної небезпеки неможливо встановити шляхом онтологічного опису, тобто шляхом «фотографування» фактів. Вона повинна бути доведена.

Доведення здійснюється шляхом дослідження всіх сторін діяння. Його мета виявлення властивостей, які на рівні теоретичних знань визначено юридичні ознаки проступку і відокремлюють його від інших шкідливих вчинків. Кінцевий результат доведення встановлення наявності (або відсутності) складу адміністративного проступку (правопорушення).

Дослідження здійснюється у відповідних організаційних формах справах про адміністративні правопорушення. Дії в рамках таких справ визначаються терміном «розслідування». Такі справи за своєю суттю є гносеологічним відображенням конкретного діяння. Розслідування справи це пізнання (дослідження) факту реальної дійсності, в онтології якого виявилися ознаки правопорушення. Завершена справа є гносеологічним відображенням конкретного діяння.

У справах про адміністративні правопорушення сконцентровані і систематизовані на матеріальних (предметних) носіях всі факти (обставини, докази), пов'язані з протиправним діянням. Такими носіями є протоколи, акти, пояснення, розписки, фотографії та інші документальні свідчення, що відображають характеристики діяння. Вони містять знання як онтологічної (акт, протокол), так і гносеологічної (постанова) природи.

Таким чином, суспільна шкідливість адміністративного правопорушення (проступку), передбачена статтями 10, 11 і 269 КУпАП, є його апостеріорною ознакою. Її наявність, поряд з іншими апостеріорними ознаками, створює підстави для проведення

адміністративного розслідування.

Суспільна небезпека є апіорним ознакою адміністративного правопорушення (проступку). Вона характеризує головний компонент об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення діяння.

На відміну від шкоди (шкідливості проступку), яка встановлюється за об'єктивними ознаками, висновок про суспільну небезпеку діяння є результатом дослідження (пізнання) всіх суб'єктивних і об'єктивних факторів, які утворюють теоретичну категорію складу адміністративного правопорушення.

Таким чином, застосування феноменологічного методу для дослідження адміністративного проступку дозволило розмежувати його онтологічні і гносеологічні ознаки, з'ясувати рівень їх відображення в адміністративно-деліктних нормах, а також встановити об'єктивні критерії детермінації понять «суспільна шкідливість» і «суспільна небезпека».

Комзюк А. Т.,

д.ю.н., проф., професор

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
заслужений діяч науки і техніки України;*

Салманова О. Ю.,

д.ю.н., професор

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
заслужений працівник освіти України*

ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Цьогоріч Україна зустрічає свято своєї Незалежності, на превеликий жаль, в умовах протидії російській військовій агресії, що справило свій негативний вплив на всі аспекти життя суспільства та держави, порушивши його звичний нормальний ритм. З цієї причини загалом дещо малопомітним для наукової спільноти стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [1], яке для теорії адміністративного права та практики реалізації його норм взагалі важко переоцінити. Нагадаємо, що про цей закон адміністративісти вели мову ще з 90-х рр. минулого століття, коли тільки починалося формування законодавства незалежної України. Тоді, щоправда, передбачалось розробити і прийняти Адміністративно-процедурний кодекс, який мав би ті ж завдання. Проте пізніше стало зрозуміло, що кодекс повинен був би об'єднати всі адміністративні провадження без винятку, що було нереально, оскільки ці провадження не тільки є досить численними, але й мають принципові відмінності, часто із досить вузькою сферою застосування. Потрібен був

закон, який би визначив загальні засади адміністративних процедур, а деталізація порядку їх здійснення залишилась у окремих спеціальних законах. Тому прийнятий 17.02.2022 р. Закон «Про адміністративну процедуру» має головною метою, як зазначено у Пояснювальній записці до його проекту, забезпечення ефективного та якісного рівня законодавчої регламентації процедур зовнішньо-управлінської діяльності органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів, які законом уповноважені здійснювати владні управлінські функції, та захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах із державою [2].

Отже, значення прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» полягає насамперед у створенні нових сучасних нормативних засад адміністративно-процедурної діяльності суб'єктів владних повноважень. Законом, зокрема встановлено предмет його регулювання та сферу дії; визначено багато термінів, в тому числі нових; закріплено і розкрито принципи адміністративних процедур, які до того ж поширюються на будь-яку адміністративну діяльність адміністративних органів, включаючи ту, що не вимагає прийняття адміністративних актів; визначено процедурний статус адміністративних органів, учасників адміністративного провадження та осіб, які сприяють розгляду справи; врегульовано порядок здійснення адміністративного провадження, порядок прийняття, чинності та припинення дії адміністративного акта, його оскарження, відкликання або визнання недійсним, а також виконання.

В той же час прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру» створення нової системи правового регулювання адміністративних процедур ще зовсім не завершено, для нормальної дії цього Закону має бути здійснено досить значну підготовчу роботу, необхідну для приведення всієї системи нормативних актів у відповідність із ним, а також адаптації діяльності адміністративних органів до реалій нового регулювання адміністративних процедур.

Згаданий Закон набере чинності через 18 місяців з дня його опублікування, тобто 15.12.2023 р. За цей час має бути повністю оновлено адміністративне законодавство, що регулює адміністративно-процедурні відносини. Варто зазначити, що це величезний обсяг роботи, адже адміністративні провадження в наш час регулюються численними як законодавчими (КпАП, Податковий, Митний кодекси, закони «Про звернення громадян», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про громадські об'єднання», «Про виконавче провадження» тощо), так і підзаконними актами.

Водночас звернемо увагу на доцільності та обсязі узгодження із новим Законом законодавства про адміністративні проступки. У ст. 1

Закону наведено види відносин, на які не поширюється його дія, серед яких відносини, що виникають під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, не названо. Це означає, що зазначене провадження має також здійснюватись відповідно до його положень. Причому, у початковому проєкті Закону, внесеному на розгляд Верховної Ради України 14.05.2020 р., передбачалося, що на провадження у справах про адміністративні правопорушення його дія поширюватись не буде. Як уявляється, такий варіант був більш прийнятним, адже це провадження суттєво відрізняється від усіх інших своїми завданнями, колом учасників, порядком здійснення тощо. До того ж, в наш час у багатьох справах воно здійснюється судами, які до адміністративних органів не належать і функції публічної адміністрації не виконують (винятки становлять хіба що випадки розгляду звернень громадян та надання публічної інформації). Тому законодавство про адміністративні правопорушення також потребує реформування, в тому числі в частині регулювання зазначеного провадження.

Принагідно нагадаємо, що торік Міністерством юстиції України було підготовлено проєкт нового КпАП, в якому передбачено і Процедурну частину, положення якої багато в чому також викликають зауваження, про які ми вже вели мову [3]. Проте наразі головне не це, а узгодженість цих положень з нормами Закону «Про адміністративну процедуру». Звичайно, ці положення є різними, тому до набрання чинності згаданим Законом має бути вирішено питання або про зміну його ст. 1 щодо поширення дії на провадження в справах про адміністративні правопорушення (тобто вона на нього не повинна поширюватись, за винятком загальних засад), або про прийняття нового КпАП без Процедурної частини. Як уявляється, за час, що залишився, прийняти новий КпАП навряд чи вдасться, враховуючи попередній досвід роботи над ним. Чинний же КпАП України взагалі не пристосований до таких змін.

Особливо варто наголосити на важливості закріплення у Законі «Про адміністративну процедуру» принципів, на яких здійснюються адміністративні провадження. Ці принципи цілком відповідають міжнародним стандартам діяльності публічної адміністрації, що дуже актуально у зв'язку із необхідністю адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу, статус кандидата у члени якого України нещодавно отримала. Як зазначають розробники, це досягається завдяки тому, що у Законі враховано низку положень щодо адміністративних процедур, закріплених у європейських актах, зокрема Резолюції Комітету міністрів Ради Європи 77 (31) про захист особи відносно актів адміністративних органів (від 28.09.1977 р.), Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи (80) 2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами (від 11.03.1980 р.) та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (87) 16 щодо

адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб (від 17.09.1987 р.) [2].

Водночас щодо окремих із закріплених принципів варто поставити деякі запитання. Так, спочатку у ст. 4 Закону названо принцип верховенства права, який включає законність та юридичну визначеність, проте надалі розкрито зміст окремо верховенства права і окремо законності, а про юридичну визначеність більше й не згадано, що не зовсім логічно. До того ж у ст. 5 верховенство права визначається через пріоритетність у діяльності держави людини, її прав і свобод. На складність визначення цього принципу ми вже звертали увагу [4]. Зокрема достатньо нагадати, що у ст. 8 Конституції України цей принцип трактується через визнання пріоритету Конституції у правовій системі.

Отже, прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» для національного адміністративного законодавства має значення базового, фундаментального нормативного акта, який буде стосуватися діяльності практично всіх органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також багатьох інших суб'єктів владних повноважень. До набрання ним чинності відповідне законодавство має бути повністю оновлено і узгоджено. І, звісно, без відповідної підготовки виконавців – посадових осіб адміністративних органів – його реалізація буде неможливою. Відтак значні зусилля необхідно прикласти до популяризації як положень цього Закону, так і всього адміністративно-процедурного законодавства.

Не менше значення прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» має також для розвитку теорії адміністративного права, формування його нової доктрини. Звичайно, детальний науковий аналіз зазначеного Закону ще попереду, наразі звернемо увагу на два основні моменти. По-перше – це запровадження і визначення в ньому багатьох нових термінів, які до цього мали переважно доктринальний вжиток. Мова йде, зокрема про такі терміни як «адміністративний орган», «адміністративний акт», «адміністративне провадження», «адміністративна процедура» та ін., щодо яких серед науковців часто не було однакового розуміння.

По-друге, можна вважати практично завершеною дискусію про співвідношення адміністративних процедур і адміністративного процесу, адже під останнім частина вчених-адміністративістів досі розуміє діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо вирішення адміністративних справ. Тепер же є всі підстави чітко і остаточно розділити ці поняття: адміністративний процес є видом судового процесу, який полягає у розгляді і вирішенні адміністративними судами адміністративних справ, у яких адміністративні органи є відповідачами; діяльність же останніх щодо вирішення адміністративних справ має однозначну назву «адміністративні процедури».

Використані джерела

1. Про адміністративну процедуру : закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про адміністративну процедуру». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68834 (дата звернення: 22.08.2022).
3. Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Щодо визначення основних положень провадження в справах про адміністративні проступки у проекті КпАП, підготовленого Міністерством юстиції України. *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення* : зб. наук. пр. за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 трав. 2021 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. адмінстр. права, Каф. адмінстр. права та адмінстр. діяльності ; уклад. : Н. П. Матюхіна, М. С. Ковтун, С. А. Федчишин. Харків : Право, 2021. С. 25–30.
4. Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Верховенство права та законність як принципи діяльності Національної поліції. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 45–53.

Кремова Д. С.,

доктор філософії (PhD,)

*викладач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

ПРАВИЛА ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ЖІНОК: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

У зв'язку з виникненням загрози незалежності та територіальної цілісності України особливої «гостроти» набуває питання «кількісного» та «якісного» показників кадрового складу захисників держави. Питання військового обліку в Україні є регульованим, нормативно закріпленим і апробованим часом, але в умовах перегляду вже існуючих правових засад та з огляду на нові умови існування держави, в т.ч. й пов'язані з впровадженням правового режиму воєнного стану в Україні, виникають і новаційні правові явища. Таким явищем, наприклад, став військовий облік військовозобов'язаних жінок.

Так, згідно з наказом Міністерства оборони України № 313 від 11.10.2021 р. жінки, які одержали спеціальність та/або професію, споріднену з відповідними військово-обліковими спеціальностями, беруться на військовий облік військовозобов'язаних з 01.10.2022 р. (пп.1 п. 3 Наказу [1]; п. 11 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і

військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII [2]), а перелік таких спеціальностей та професій затверджений наказом Міністерства оборони України № 35 від 07.02.2022 р. Вимоги до жінок, які беруться на військовий облік військовозобов'язаних, умовно можна поділити на декілька груп: а) вік (жінки від 18 до 60 років); б) фах (жінки, які одержали спеціальність та / або професію, споріднену з відповідними військово-обліковими спеціальностями); в) придатність за станом здоров'я (визнані придатними для військової служби); г) сімейний стан (врахування сімейних обставин при взятті на військовий облік – відсутність обставин, які унеможливають таку процедуру). Варто зазначити, що в звичайних умовах існування держави, жінки, які відповідають вищезазначеним вимогам та яких було прийнято на військовий облік військовозобов'язаних, можуть бути прийняті на військову службу або ж службу у резерві за контрактом, тобто в добровільному порядку, але за умов впровадження в країні правового режиму воєнного стану бути призваними на військову службу або ж бути залученими для виконання робіт із забезпечення оборони держави (п. 12 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу») [2]. З огляду на новачісність такого явища, варто розглянути і деліктний аспект питання взяття жінок на військовий облік військовозобов'язаних. Так, нормативною базою такого аспекту є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» від 30.03.2021 р. № 1357-IX та Кодекс України про адміністративні правопорушення, а саме ст. 210 Кодексу, що регламентує питання порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку: «Порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку – тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, а також вчинення такого порушення в особливий період – тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [3]. Під поняття особливого періоду існування держави підпадає в т.ч. й правовий режим воєнного стану. Тобто за порушення, військовозобов'язаними жінками в тому числі, правил військового обліку законодавець передбачив адміністративну відповідальність, а як вид стягнення – штраф у розмірі, закріпленому у ст. 210 Кодексу.

Так, відповідно до роз'яснення Міністерства оборони України 21.01.2022 р., таке стягнення до жінок не можуть застосовувати до моменту, коли жінка береться на військовий облік військовозобов'язаних, тобто набуває статусу військовозобов'язаної: «Що стосується штрафів, то їх не можуть застосовувати до жінок, спеціальності яких

передбачають постановку на облік. Військовозобов'язані – це громадяни, які перебувають у запасі для комплектування збройних сил та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави. Військовозобов'язаним людина стає лише після постановки на військовий облік. Жодним нормативно-правовим актом не передбачено штрафів для жінок, які вперше стають на облік як військовозобов'язані. Тобто, ще раз: жінки стають військовозобов'язаними лише після того як стають на військовий облік і до моменту ставання на облік вони не є такими» [4].

Таким чином, з урахуванням наближення дати початку взяття жінок на військовий облік військовозобов'язаних, особливої актуальності набуває питання реалізації такої процедури, в т.ч. й з урахуванням відповідальності за порушення військового обліку військовозобов'язаними жінками. Так, жінка, яка відповідає вимогам віку, отримала спеціальність та / або професію, споріднену з відповідними військово-обліковими спеціальностями та має підтвердження цього (наявність диплому, який підтверджує здобуття спеціальності; довідка з місця роботи або ж виписка з трудової книжки, що підтверджує досвід роботи (таким чином забезпечується і «якісний» показник кадрового складу військовозобов'язаних); відсутність медичних показань, за яких жінка була б визнана непридатною до взяття на військовий облік військовозобов'язаних; відсутність сімейних обставин, які б унеможливлювали відповідну процедуру, є такою, яка з 01.10.2022 року береться на військовий облік військовозобов'язаних, а за порушення правил такого обліку підлягає адміністративній відповідальності та на яку у разі такого порушення накладається стягнення у вигляді штрафу.

Використані джерела

1. Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 11 жовтня 2021 року № 313 : наказ Міністерства оборони України від 07.02.2022 № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-22#Text> (дата звернення: 29.08.2022).
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 29.08.2022).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 29.08.2022).
4. Міністерство оборони направило на погодження нову редакцію наказу про військовий облік жінок. *Офіційний вебсайт Міністерства оборони України*. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/01/21/ministerstvo-oboroni-napravilo-na-pogodzhennya-novu-redakcziyu-nakazu-pro-vijskovij-oblik-zhinok/> (дата звернення: 29.08.2022).

Кубасова Є. Г.,
аспірантка Запорізького національного університету

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

В умовах поетапного реформування публічної служби України особливої актуальності набувають питання критеріїв професійної компетенції публічних службовців, авжеж саме за цими критеріями повинен будуватися механізм допуску до публічної служби та подальшої службової кар'єри державних службовців з обов'язковим врахуванням здатності посадовців до професійного, ефективного та якісного виконання завдань, що є характерними для конкретної посади публічної служби.

На сьогоднішній день в адміністративно-правовій доктрині вироблено значну кількість компетенцій, зокрема таких, як: 1) предметно-діяльнісні, загальні, інтегровані або комбіновані [1, с. 15]; 2) професійні, психологічні, організаторські, зовнішньо-соціальні, стратегічні [2, с. 59]; 3) політичні, правові, економічні, соціологічні, психолого-педагогічні, управлінські. Водночас слід акцентувати, що практичну цінність вище перелічені компетенції мають лише за умови їх врахування під час виокремлення спеціальних вимог, що висуваються до публічного службовця.

Узагальненими у світовій практиці є такі загальні компетенції публічного службовця, як: здатність до аналізу та синтезу або системне і стратегічне мислення; спроможність до практичного застосування знань, планування та управління часом; основи спеціальних знань в окремій галузі; комунікативні навички; лідерство; знання іноземної мови, цифрова грамотність. Також обов'язковими поряд із знаннями та навичками є моральні та психологічні якості, наявність спеціальної освіти, досвіду роботи, щорічне оцінювання виконання працівником його службових обов'язків і завдань [3, с. 125].

Виокремлення ж критеріїв професійної компетентності публічних службовців має своєю метою досягнення кінцевого результату – діяльність висококваліфікованого фахівця, який здатний ефективно використовувати особистісні якості і професійні компетенції для виконання посадових обов'язків [4, с. 79].

За загальним правилом, критерії містять перелік вимог, що висуваються першочергово до кандидатів на посаду публічної служби. Ці вимоги за змістовним компонентом поділяються на такі дві групи: а) загальні вимоги – деталізують освітньо-кваліфікаційний рівень, ступень вищої освіти, приналежність до громадянства, стаж роботи; б) спеціальні вимоги – стосуються досвіду роботи,

спеціальних знань, професійних умінь та/або навичок, особистісних якостей та характеристик.

Цікавими видаються напрацювання в теорії державного управління щодо загальних компетентностей державних службовців. Так, у межах Проекту Тюнінг виокремлюються такі загальні компетентності кваліфікованого фахівця: здатність до аналізу та синтезу; спроможність до практичного застосування знань, планування та управління часом; основи загальних знань в освітній галузі; підготовка з основ професійних знань на практиці; усне та письмове спілкування рідною мовою; знання другої мови; основи комп'ютерної грамотності; дослідницькі навички; здатність навчатися; навички управління інформацією (здатність відтворювати та аналізувати інформацію з різних джерел); критичні та самокритичні здібності; здатність пристосовуватися до нових ситуацій; здатність до генерування нових ідей (творчий потенціал); вирішення проблем; прийняття рішення; робота в команді; комунікативні навички; лідерство; здатність працювати у міждисциплінарній команді; здатність співпрацювати з нефахівцями (у даній галузі); здатність працювати в міжнародному контексті; цінування різноманітності та мультикультурності; розуміння культур та звичаїв інших країн; здатність працювати автономно; розроблення та управління проектами; ініціативний і підприємницький дух; етичні погляди; переймання якістю; воля досягати [5, с. 47–49].

Загальні компетентності групуються наступним чином: а) інструментальні компетентності: пізнавальні, методологічні, технологічні та лінгвістичні вміння; б) міжособистісні компетентності: індивідуальні здібності і вміння, наприклад, соціальні навички та уміння (соціальна взаємодія та співробітництво); в) системні компетентності: наявність умінь і навичок щодо цілих систем (сукупність розуміння, почуттів, знань, що вимагає попереднього набуття інструментальних і міжособистісних компетентностей) [5, с. 147].

Загальні критерії професійної компетентності публічних службовців деталізуються за допомогою посадових, які можна вважати спеціальними. Посадові критерії професійної компетентності посадовців визначаються суб'єктом призначення та/або керівником державної служби з урахуванням вимог спеціальних законів, що регулюють діяльність відповідного державного органу. Отже, посадові критерії професійної компетентності державних службовців за своїм змістом є спеціальними вимогами, що висуваються в залежності від займаної посади (її категорії, обсягу повноважень), специфіки діяльності органу державної влади, в якому вона знаходиться, та особливості сфери відповідальності. До таких критеріїв належать: наявність досвіду роботи в конкретній сфері

діяльності; здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня кандидатом на державну службу; необхідні додаткові знання, уміння та навички; особистісні компетенції [6, с. 145].

Використані джерела

1. Слюсаренко О. М. Діяльність органів державної влади з професійного вдосконалення й кар'єрного розвитку державних службовців (світовий досвід і його застосування в Україні) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.
2. Дарманська І., Олуйко В. Становлення управління: погляд на проблему. *Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління в Україні»: від теорії до практики* : матеріали симпозіуму за міжнар. участю. Київ, 2007. С. 57–60.
3. Bila-Tiunova L., Bilous-Osin T., Kozachuk D., Vasylykivska V. Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine. *Humanities & Social & Sciences Reviews*. 2019. Vol. 7(5), P. 757–764. (Scopus).
4. Сороко В. М. Компетентнісний підхід до організації функціонування державної служби : монографія. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
5. Григор'єва С. М. Еволюція професійної підготовки державних службовців в Україні : дис. ... канд. наук держ. упр. Дніпро, 2019. 311 с.
6. Кушнір С. П. Професійна компетентність державного службовця: сутнісно-понятійна характеристика та правове регулювання : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2021. 211 с.

Лученко Д. В.,

д.ю.н., проф.,

проректор з наукової роботи

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМАТИКА НЕВІДПОВІДНОСТІ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ, ЗАФІКСОВАНІ В АВТОМАТИЧНОМУ РЕЖИМІ, ЗАСАДНИЧИМ ПОЛОЖЕННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Відповідно до ст. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), завданням Кодексу є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням,

виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції та законів України, поваги до прав, честі й гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

Відтак, одним з основних завдань КУпАП є виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції і законів України. Це завдання корелюється з приписом ст. 23 КУпАП «Мета адміністративного стягнення», яка визначає, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі дотримання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [1].

Отже, виховання особи, а також запобігання вчиненню нових правопорушень (а не покарання) є задекларованою державою єдиною метою застосування адміністративного стягнення [2, с. 7–9]. З даного припису випливає, що саме стягнення і процедура його накладення мають служити встановленій меті, тобто застосовуватися таким чином і в такому порядку, щоб забезпечувати виховний вплив перш за все на особу, яка вчинила адміністративне правопорушення.

Виходячи з положень вищезазначених статей, чи можна стверджувати, що інститут відповідальності за порушення правил дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, і закріплені у відповідних статтях КУпАП, відповідає завданням Кодексу і меті адміністративного стягнення? На жаль, ні.

Практика застосування законодавства про адміністративні правопорушення десятиріччями поєднувала у собі відносно м'які стягнення (невеликі штрафи, попередження) і достатньо докладно регламентовану, чітку і послідовну процедуру розгляду справ про адміністративні правопорушення (провадження у справах про адміністративні правопорушення). Виховний ефект від реалізації такої процедури забезпечувався, у першу чергу, не застосуванням самого стягнення, яке у переважній більшості не було обтяжливим для правопорушника, а діями уповноваженого суб'єкта щодо розгляду справи. Сам факт участі у провадженні особи, яка притягувалася до адміністративної відповідальності і пов'язані з цим негативні емоції, які переживав правопорушник, здійснювали певний виховний вплив на особу, яка вчинила адміністративний проступок.

У випадку ж розгляду справ про адміністративні правопорушення у сферах забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, безпеки на автомобільному транспорті та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису) жодного виховного ефекту не досягається, оскільки відсутня стадія розгляду справи про адміністративне правопорушення як така. Тобто виховний вплив у

вигляді осуду протиправних дій з боку суб'єкта розгляду справи про адміністративне правопорушення, необхідності зазнавати негативних наслідків від участі у самій процедурі розгляду справи абсолютно відсутній. Навіть процедура сплати штрафу як єдиного з можливих видів стягнень за даний вид правопорушень спрощена настільки, що може бути автоматизованою. Тобто навіть на цьому рівні (в момент сплати штрафу) правопорушник не зазнає жодних незручностей, які би могли викликати негативні емоції, пов'язані із вчиненням правопорушенням. Більш того, встановлення відповідно до ч. 4 ст. 279¹ КУпАП [1] «знижки» у розмірі 50 відсотків штрафу сплаченого протягом 10 банківських днів з дня вчинення відповідного правопорушення, створює протилежний ефект.

Зазначені факти дають підстави для сумніву в доцільності та ефективності існуючої спрощеної процедури притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сферах забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі [3, с. 220]. Адже вона не забезпечує досягнення основної мети застосування адміністративного стягнення - виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Докладний аналіз чинного законодавства, що регламентує адміністративну відповідальність за правопорушення у сферах забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, а також практики його застосування дозволяє виокремити негативні риси (недоліки), що суттєво відрізняють цей інститут від суміжних [4]. Так, інститут відповідальності за правопорушення у сферах забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі:

1) не дозволяє досягти законодавчо закріпленої мети адміністративної відповідальності;

2) суперечить низці основоположних принципів, таких, як верховенство права, справедливість, невідворотність, обґрунтованість, індивідуалізація покарання, відповідність провини та покарання тощо;

3) заперечує презумпцію невинуватості;

4) створює загрозу порушень прав і свобод людини.

Єдина причина, через яку, за наявності таких суттєвих недоліків, даний інститут продовжує існувати в українському законодавстві, – це забезпечення значних за обсягом надходжень до державного бюджету. Але виникає сумнів у тому, чи виправдовує ця (дійсна) мета інституту відповідальності за правопорушення у сферах забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, настільки суперечливий спосіб її реалізації?

Використані джерела

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122 (з наст. змінами).
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 5: Адміністративне право / редкол. : Ю. П. Битяк (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2020. С. 7–9.
3. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства : монографія / Д. В. Лученко, О. В. Капліна, В. Я. Настюк та ін. ; за ред. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. 272 с.
4. Битяк О. В. Становлення інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2021. С. 126–130.

Мукомела І. В.,

*к.ю.н., молодша наукова співробітниця
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інтенсивне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та зростаюча залежність від наявності інформації, рівня її розвитку та ефективності використання засобів її обробки, зберігання, розповсюдження призвели до формування інформаційного суспільства. Однак варто зазначити, що специфікою інформаційного суспільства є те, що воно не може сприйматися виключно як суспільство новітніх технологій, адже глобалізація, інформатизація, лібералізація сучасного життя гостро ставлять питання про долю держави, демократії, влади і зв'язку цих понять з правами людини та їх включення в суспільні інтереси й процеси. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання взаємопроникнення природи інформаційного і громадянського суспільства.

Для з'ясування ролі громадянського суспільства у формуванні інформаційного, їх співвідношення та визначення взаємодії насамперед потрібно з'ясувати істинну природу громадянського суспільства. Прийнято вважати, що громадянське суспільство є однією з характеристик суспільства та відображає певну стадію його розвитку [1, с. 471], якісно визначальний щабель звичайного, класичного суспільства. Громадянське

суспільство виступає як матеріальна основа правової держави, що підпорядкована суспільству і діє в інтересах громадян [2, с. 112].

Варто погодитися з О. В. Петришиним, який наголошує, що «громадянське суспільство є сферою реалізації потреб та інтересів, утілених у правах і свободах людини, поза безпосереднього впливу з боку держави. Громадянське суспільство в цьому аспекті протиставляється державі, проте таке протиставлення має сенс лише за умови розгляду держави у вузькому значенні, як апарату влади, який є завжди відносно відокремленим від суспільства та виконує щодо нього зовнішні управлінські функції. Таким чином, йдеться про обмеження втручання державного апарату у відносини громадянського суспільства. Держава бере участь у встановленні загальних правових меж функціонування громадянського суспільства, здійснює відносно нього функцію контролю за додержанням норм права і не може в інший спосіб вмішуватися у діяльність інститутів громадянського суспільства. Зворотний принцип – втручання держави у всі сфери життя суспільства – є невід’ємною рисою тоталітаризму» [1, с. 471–472]. С. П. Погребняк та Д. В. Лук’янов з цього приводу зазначають, що властивою рисою громадянського суспільства є його автономність як суспільної сфери, відокремленої від держави, економіки та сім’ї [3, с. 311].

Говорячи про зв’язок держави і громадянського суспільства І. В. Спасибо-Фатєєва слушно підкреслює, що держава покликана вирішувати таку тріаду: впорядкувати, стабілізувати, захистити. Для цього вона повинна: регулювати, управляти, судити. Громадянське суспільство в свою чергу, будучи проявом такої тріади, як вільна ініціатива, динамізм, спонтанна активність, фактично є осередком формування й існування природних і цивільних прав та воель. Як таке громадянське суспільство є колискою права і держави, тим самим воно покликано забезпечити їхню дієвість [4, с. 123]. Також варто зазначити, що хоча неурядові організації та органи державної влади і мають різні ролі, проте в них є спільна мета – поліпшити життя людей, яка може бути успішно досягнута, якщо вона буде ґрунтуватися на взаємній довірі, відкритості, відповідальності, ясності, підзвітності та прозорості [5]. Саме тому важливим є взаємодія (комунікація) між інституціями громадянського суспільства та державою.

У сучасній теорії права для розуміння феномену громадянського суспільства широко використовується концепція трьох секторів. Даний підхід наголошує на необхідності розмежування сфери громадянського суспільства (недержавні некомерційні організації, що проявляються в добровільній активності громадян), від політичної сфери (органи державної влади та місцевого самоврядування) та економічної (сфера бізнесу чи приватний сектор, діяльність якого спрямована на отримання прибутку).

На підставі вищезазначеного найбільш вдалим вбачається визначення, надане теоретиками права Харківської юридичної школи, які

зазначають, що: «громадянське суспільство – це особлива автономна суспільна сфера, відокремлена від держави, економіки та сім'ї, що передбачає створення і функціонування добровільних і самоврядних інституцій, які сприяють громадянам в їх вільному розвитку та самореалізації, формують уявлення про спільні інтереси і загальне благо, здійснюють громадський контроль над іншими суспільними сферами» [3, с. 311–313].

Нині інститути інформаційного суспільства пронизують майже всі сфери суспільного буття. Однак інформаційний вплив не може докорінно змінити саму сутність, структуру громадянського суспільства. Громадянське суспільство проголошує людину найвищою соціальною цінністю, визначає важливість прав і свобод, необхідних для забезпечення індивідуальної автономії, поваги до приватного життя. На приматі прав людини, також має будуватися інформаційне суспільство, що було закріплено у ст. 1 Женевської Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» [6].

Нове покоління інформаційно-комунікаційних технологій, що стали невід'ємною частиною життя людини, такі як вода чи електрика, надають користувачам свободу самовираження і доступ до наявної в мережі інформації на основі принципів «свободи Інтернету». Фактично Інтернет, який є базовим елементом інформаційного суспільства, перетворюється на один із головних інструментів розвитку громадянського суспільства.

На нашу думку, активізація громадянського суспільства в Інтернеті відбувається у двох напрямках: 1) з ініціативи «зверху». Характерною рисою цього виду активності є те, що канали взаємодії створені і контролюються самою державою, тобто громадяни беруть існуючі правила і діють згідно закладеному владою плану; 2) з ініціативи «знизу» (англ. – Grassroots). Це ініціативний самоврядний рух громадян з метою висловлення своїх прав, інтересів і думок.

Активізація користувачів в Інтернеті проявляється в основному у формі створення віртуальних спільнот, які функціонують з певними цілями: громадські ініціативи, групи за інтересами, розваги і т.д. У будь-якому випадку спільнота громадян у мережі, об'єднаних однією метою, має більші можливості для її здійснення. Як показав аналіз, активізація громадянського суспільства в Інтернеті в парадигмі Grassroots відбувається за наступними напрямками: 1) збір підписів на захист людей, які, на думку користувачів, піддаються незаконним переслідуванням, чи досягнення вимоги відміни незаконного, з точки зору членів спільноти, рішення державних органів влади; 2) організації акцій протесту, де соціальні мережі та Інтернет відіграють одну з провідних ролей; 3) відкриті листи і відеозвернення до влади, що публікуються в глобальній мережі; 4) створення інтернет-проектів для формування політичної культури суспільства. Даний напрямок, у свою чергу, підрозділяється ще на два: а) сайти, спрямовані на прозорість політичного процесу; б) сайти, які

використовуються в цілях боротьби з корупцією. У даному контексті варто відмітити, що поява соціальних мереж є дієвим інструментом побудови в Інтернеті громадянського суспільства.

Отже, інформаційне суспільство забезпечує ефективний розвиток інституцій громадянського суспільства та вирішення їх завдань, а саме: 1) колективний захист прав і свобод; 2) комунікацію між членами громадянського суспільства; 3) комунікацію між членами громадянського суспільства та державними органами; 4) комунікацію між членами громадянського суспільства та міжнародними організаціями.

Використані джерела

1. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. : М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

2. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

3. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

4. Спасибо-Фатєєва І. В. Не створюйте протилежності : [співвідношення держави та громадянського суспільства]. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3(42). С. 120–129.

5. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення CONF/PLE(2009)CODE1. URL: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/580 (дата звернення: 29.08.2022).

6. Декларація принципів «Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии» от 12.12.2003 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c57/conv (дата звернення: 29.08.2022).

Назимко Є. С.,

*д.ю.н., старший науковий співробітник, перший проректор
Донецького державного університету внутрішніх справ;*

Тіточка Т. І.,

*к.ю.н., докторант докторантури
Донецького державного університету внутрішніх справ*

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ, КОТРІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА: ВІКТИМОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ

У сучасному суспільстві останнім часом актуалізуються питання запобігання проявам фізичного насильства у відношенні неповнолітніх

осіб, особливо, це стосується випадків, коли фізичне насильство набуває форми сексуального. На жаль, статистичні дані та судова практика свідчить про те, що наслідки сексуального насильства у відношенні неповнолітніх осіб часто є невинними, тим більше, якщо дитині не було надано своєчасну допомогу. В цьому контексті особливої актуальності набувають дослідження реабілітаційних комплексів психолого-віктимологічного та кримінологічного спрямування, котрі можуть бути застосовані до підлітків, які зазнали такого роду кримінально протиправний вплив. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак, віктимологічний підхід до реабілітації неповнолітніх жертв сексуального насильства, в першу чергу, має передбачати встановлення детермінаційного комплексу, котрий обумовив протиправну поведінку правопорушника. Другим кроком має стати вивчення особи жертви із формуванням моделей психологічної допомоги. Остання є найбільш важливою складовою при наданні допомоги дітям, які постраждали від насильства, особливо сексуального. Це пов'язано з тим, що на відміну від соматичних наслідків (фізичних травм, при сексуальному насильстві – захворювань, що передаються статевим шляхом, вагітності), психологічні наслідки можуть тривати досить довгий час і впливати на життя в цілому, взаємини з оточуючими людьми, викликати різні комунікативні труднощі. Психологічна реабілітація жертв сексуального насильства повинна здійснюватися з урахування вікового, фізичного і психічного розвитку, стану здоров'я, тяжкості психотравми і сили переживання травматичного досвіду [1]. Сексуальне насильство у будь-якому випадку є, так званою, «тригерною точкою» для відліку становлення психологічних травм, котрі у більшості випадків призводять до виникнення у людини, (особливо – неповнолітньої) ретроспективного феномену, котрий полягає у епізодичному поверненні до події, котра завдала травму. У зв'язку із цим реабілітація таких дітей має відбуватись з першочергового встановлення не тільки психологічної та фізіологічної детермінації, але і кримінологічно-віктимологічних умов та фонових явищ, котрі у симбіозі сприяли або полегшили вчинення сексуального насильства. Варто звернути увагу на те, що через лабільність та емоційну віддаленість батьків або одного із них (у випадку інцестного насильства) дитина залишається наодинці зі своєю проблемою та, фактично, закривається від оточуючого середовища. Часто в таких випадках факт сексуального насильства оприлюднюється вихователями або педагогами під час перегляду малюнків дитини, її розповідей, віршів тощо. У зв'язку з цим факт прагнення витіснити негативні спогади у творчості або писемній комунікації, котра, здебільшого, не має адресата, підтверджує потенційну ефективність від відпрацювання таким чином психологічних травм.

У цьому контексті хочемо звернути увагу на те, що враховуючи

необхідність встановлення особливостей кримінальної події, спільна взаємодія правоохоронних органів та психолога надасть можливість побудувати модель роботи з дитиною, котра має включати такі етапи: 1) *моделювання передкримінальної поведінки неповнолітнього потерпілого та насильника* – встановлення особливостей їх взаємозв'язку, ймовірних спільних знайомих, інтересів тощо; встановлення фактичного віктимного каталізатора, котрий став вирішальним для прийняття рішення вчинити кримінальне правопорушення; з'ясування особливостей поведінки дитини, котрі могли спровокувати протиправне діяння. Всі ці подробиці мають встановлюватись за допомоги психологічних психокорекційних методів, із застосуванням відповідних програм, тренінгів тощо; 2) *визначення ролі неповнолітньої жертви в механізмі кримінальної поведінки насильника* – встановлення особливостей взаємодії та реакції дитини на конкретні дії (пасивна поведінка, активна протидія тощо). Така роль може бути вдало визначена за допомоги проведення тренінгу на встановлення типу особистості та поведінкових реакцій на тригерні ситуації; 3) *встановлення посткримінальної інтеракції та поведінки неповнолітньої жертви* – визначення епізодів повторної або вторинної віктимізації, дії потерпілого, спрямовані на усунення наслідків насильства або уникнення потенційного рецидиву.

Дитина, котра піддалась сексуальному насильству має бути вилікувана від віктимних девіацій та від наслідків кримінального правопорушення. Реабілітація таких неповнолітніх має відбуватись у симбіозі, який полягатиме у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між особливостями особистості потерпілого та результатом у виді протиправного діяння. Стадія кризи в такій ситуації може настати дещо раніше, ніж у випадку стандартних психологічних травм, обумовлених іншими чинниками. Більше того, не всі неповнолітні жертви сексуального насильства своєчасно розуміють сутність дій, які були вчинені у їх відношенні, саме тому дуже важливо пропрацювати максимальну кількість емоцій, котрі провокували певні вчинки. Жодна людина, а тим більше – дитина, апріорі в глибинному сенсі не винна у тому, що стала жертвою. У будь-якому випадку її віктимна поведінка обумовлюється внутрішніми факторами, сформованими неправильним вихованням, несприятливим спілкуванням тощо або зовнішніми – факторами, котрі, здебільшого, взагалі не залежать від дитини (наприклад, життєві обставини, стихійні лиха тощо). Неокласична кримінологія вже давно визнала той факт, що насправді не існує жодної «особистості злочинця», що пояснюється тим, що на сьогоднішній день вчені не запропонували хоча б однієї риси, котра притаманна всім кримінальним правопорушникам та яка визначає/обумовлює їх девіантність та кримінальність. Так само і в межах сучасної віктимології навряд чи можна стверджувати наявність типового портрету жертви

суспільно небезпечного діяння. Саме тому, будь-яка реабілітація має починатись із укорінення у свідомості неповнолітнього думки про те, що він не винен, навіть якщо він отримав задоволення від насильства, навіть якщо спровокував його своїми діями. Винні певні обставини, котрі мають бути встановлені та ізольовані.

У кримінологічному розумінні будь-яке суспільно небезпечне діяння має сприйматись як пролонгований акт, диференційований на поведінку основних учасників (правопорушника та потерпілого) до, в момент та після кримінального правопорушення. Останній етап, як би це не здавалось дивним, є найбільш складним, оскільки він вимагає від жертви вчинення дій, спрямованих на максимальне відвернення ймовірних негативних наслідків, сприяння правоохоронним органам з метою встановлення справедливості у виді покарання за протиправне діяння та створення алгоритму майбутнього життя, котре за жодних умов не буде таким як було до кримінального правопорушення. Саме тому спроба повторно пережити критичну ситуацію надасть можливість «закрити» максимальну кількість гештальтів, що сприятиме новому становленню особистості. Отже, відбувається посттравматичне зростання.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що *основними реабілітаційними заходами та засобами є*: 1) створення у неповнолітньої жертви сексуального насильства відчуття захищеності; 2) будування діалогу із урахуванням особливостей особистості дитини та події кримінального правопорушення, котре було вчинено у її відношенні; 3) відпрацювання за можливості максимальної кількості тригерних зон, пов'язаних із суспільно небезпечною подією; 4) налаштування дитини на позитивний рефреймінг; 5) запобігання повторній та вторинній віктимізації; 6) закриття гештальтів, пов'язаних із епізодами сексуального насильства. Реабілітація таких дітей має відбуватись за рахунок консолідації зусиль медичних працівників, педагогів, психологів, кримінологів та віктимологів.

Реабілітація неповнолітніх жертв сексуального насильства має відбуватись поетапно та розпочинатись із ретельного вивчення передкримінальної поведінки як жертви, так і кримінального правопорушника. Інтеракція останніх як під час суспільно небезпечного діяння, так і після нього має враховуватись психологами для будування відповідних реабілітаційних стратегій. У випадках, коли це можливо, корисним та доцільним є надання можливості сторонам кримінального правопорушення відпрацювати такого роду досвід вже після призначення покарання насильнику. Згода останнього на такі маніпуляції та його прагнення відшкодувати нанесену моральну та фізичну шкоду можуть бути враховані під час обрання меж кримінальної відповідальності.

Використані джерела

1. Основні аспекти роботи психолога з дітьми, що постраждали від сексуального насильства. URL: <https://sexology.education/osnovni-aspekti-roboti-psihologa-z-ditmi-shho-postrazhdali-vid-seksualnogo-nasilstva/> (дата звернення: 25.08.2022).

Онищенко В. В.,
*провідний спеціаліст Відділу регіонального представництва
Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,
що здійснює регіональне представництво Уповноваженого
у Дніпропетровській області*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПОМЕРЛУ ОСОБУ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Статтею 7 Закону України «Про поховання та похоронну справу» передбачено, що держава гарантує конфіденційність інформації про померлого, а її надання здійснюється відповідно до Закону України «Про інформацію». Одночасно із цим, Законом України «Про інформацію» та будь-яким іншим нормативно-правовим актом не визначено конкретної процедури отримання інформації про померлу особу (окрім загальних підстав отримання інформації суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій).

Питання правових підстав поширення інформації про особу, яка померла досліджувалось у наукових доробках І. Петрухіна, А. Савицької, Р. Стефанчука. Однак у науковій літературі не проаналізовано законодавчо визначених механізмів поширення такої інформації суб'єктами владних повноважень членам сім'ї померлого, його близьким особам або родичам.

Варто зазначити, що людина як учасник цивільних відносин, відповідно до ст. 24 Цивільного кодексу України (далі – ЦПК), вважається фізичною особою. Цивільна правоздатність фізичної особи, тобто здатність мати цивільні права та обов'язки, виникає у момент її народження і припиняється у момент її смерті (ст. 25 ЦПК), а тому механізм подання запиту щодо доступу до даних, передбачений ст. 13 Закону України «Про захист персональних даних» не може бути застосований при отриманні відомостей про особу, що померла.

У той же час порядок забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні, зокрема, органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання (далі – розпорядники інформації або

суб'єкти владних повноважень) визначено Законом України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон № 2939).

Публічною інформацією, відповідно до ст. 1 Закону № 2939, є відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень.

З аналізу викладених вище норм, вбачається, що інформація про померлу особу, у разі її отримання, створення або перебування у володінні суб'єкта владних повноважень є публічною. Разом із тим можливість віднесення інформації про померлу особу до публічної в розумінні Закону № 2939, не є беззаперечною ознакою її відкритості та не становить підстави для її надання розпорядниками інформації, зокрема, без застосування визначених цим законом обмежень.

Так, при наданні такої інформації, її розпорядник на виконання вимог Закону № 2939 має обов'язок вилучити з-поміж обсягу всієї інформації інформацію з обмеженим доступом, а саме конфіденційну, таємну та службову.

Відповідно, у разі, коли запитувачем інформації про померлу особу є член її сім'ї, близька особа або родич, застосування закону № 2939 не забезпечує досягнення кінцевої мети запитувача – отримання доступу до повного обсягу інформації. При цьому слід зауважити, що нормами Закону України «Про інформацію», Цивільного та Сімейного кодексів України прямо не встановлено заборони надання інформації про померлу особу згаданому вище переліку осіб. Натомість, як зазначено у листі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 25.01.2018 р. № 2/9-К306655.17/26-131, інформація про померлу особу може надаватися членам її сім'ї, близьким особам і родичам за умови надання копій документів, які підтверджують їх родинний зв'язок.

В зазначеному контексті надання додаткової інформації з метою ідентифікації громадянина (зокрема, надання документів, які підтверджують родинні відносини з померлою особою) зумовлено забезпеченням гарантій конфіденційності інформації про померлого, визначених спеціальним законодавством, однак виключає сферу застосування Закону № 2939, нормами якого не передбачено обов'язку розпорядника інформації ідентифікувати особу запитувача.

Окрім того, згідно з частиною першою ст. 7 Закону № 2939 конфіденційною інформацією – є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Водночас відмінне за обсягом визначення конфіденційної інформації закріплено у частині другій статті 21 Закону «Про інформацію», за якою конфіденційною є інформація про

фізичну особу незалежно від відповідного її волевиявлення.

З огляду на викладене вище, можна прийти до висновку правомірності надання даних про померлу особу необмеженому колу осіб, у разі застосування розпорядником інформації вимог щодо вилучення з документів інформації з обмеженим доступом відповідно до вимог Закону № 2939. Разом із тим надання інформації про померлу особу членам її сім'ї, близьким особам або родичам має застосовуватися у разі надання ними копій документів, які підтверджують їх родинний зв'язок.

З метою усунення прогалин у законодавстві, встановлення єдиної практики забезпечення доступу до інформації про померлих осіб, зазначене питання потребує вирішення на законодавчому рівні шляхом визначення процедури отримання доступу до інформації про померлу особу; кола суб'єктів, що мають право на доступ до неї (із встановленням переліку документів, які підтверджують відповідне право); строків отримання доступу до такої інформації з моменту звернення до суб'єкта владних повноважень; порядок оскарження відмови у доступу до інформації тощо.

Остафійчук Л. А.,

к.ю.н., доц.,

*доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Серед ключових принципів, проголошених Конституцією України, – принцип верховенства права (ст. 8), яким керується суддя, здійснюючи правосуддя (ст. 129). У рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. йому вперше в Україні було надано характеристику як втілення справедливості, а не як сукупності правил поведінки, відтворених у законах чи інших нормативно-правових актах [1]. Верховенство права – це реальне відображення нормальної ситуації випереджувального розвитку природних прав людини порівняно з розвитком системи об'єктивного юридичного права та й правової системи [2, с. 91]. Як зазначають О. В. Кузьменко і Т. О. Гуржій, будь-який закон або інший нормативний акт може містити в собі положення, котре суперечить ідеям суверенності, незалежності, демократичності та соціального призначення держави, з причин недоліків нормотворчої техніки чи зловживання владою. Також, слід враховувати, що навіть найдосконаліший закон не здатен охопити нескінченного розмаїття життєвих ситуацій, які виникають в адміністративно-процесуальній сфері.

Тому суб'єкт правозастосовної діяльності повинен вміти визначити орієнтири та суспільні цінності, на які слід опиратися в разі прийняття процесуального рішення, за допомогою принципу верховенства права [3, с. 40–41]. Такої ж думки дотримується П. М. Ткачук, який вважає принцип верховенства права сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до якого мають розглядатись справи у судах [4, с. 95]. Зміст принципу верховенства права є широким і включає до себе низку засад, про що зазначають С. Головатий, М. І. Козюбра [5, с. 8], О. М. Луців [6, с. 41], О. В. Петришин, Н. Б. Писаренко, А. А. Пухтецька [7, с. 35], П. М. Рабінович та ін. Проаналізувавши їх праці, ми доходимо висновку, що неможливо надати принципу верховенства права універсальне визначення, передати все багатство його змісту. Проте хотіли б виділити наступні риси, характерні для даного правового принципу: 1) панування права в суспільстві; 2) верховенство і гарантованість основоположних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина в суспільстві; 3) рівність всіх перед законом; 4) втілення ідей справедливості, свободи, рівності в; 5) дотримання принципу верховенства права в процесі здійснення правотворчої діяльності та правосуддя.

Також вважаємо доцільним навести позицію відносно змістовного наповнення Верховенства права у доповіді Венеціанської комісії 2011 р., в якій автори доповіді дійшли висновку, що обов'язковими елементами верховенства права є: 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання прав людини; 6) заборона дискримінації та рівність перед законом [8].

У Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) принцип верховенства права є першим в переліку засад (принципів) судочинства (ч. 3 ст. 2). У ст. 6 КАС України, присвяченій цьому принципу, вказано два з шести елементів, названий Венеційською комісією: доступ до правосуддя (ч. 3, 4 ст. 6) і дотримання прав людини (ч. 1). Інші елементи зазначені в інших статтях КАС України: із ст. 7 «Джерела права, які застосовуються судом» впливає вимога законності, ст. 8 – рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, ст. 14 – обов'язковість судових рішень. Частина 2 ст. 6 КАС України ніби вирівнює таку розпорошеність елементів досліджуваного принципу та проголошує, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема, в рішенні ЄСПЛ в справі «Михайлюк та Петров проти України» вказано, що законодавство має бути «...доступним відповідній особі, яка крім того, повинна передбачати його наслідки для себе» [9]; а в справі «Христов проти України» зосереджено увагу на аспекті правової

визначеності щодо остаточності судового рішення [10]. Отже, в КАС України верховенство права представлено як доктринальну ідею, що наповнена чітко визначеними елементами, кожен з яких сам по собі є нормативно закріпленим принципом.

Відрадно, що відбувається хоча й поступове, але активне поширення принципу верховенства права на внутрішньодержавну правову систему. Ґрунтуючись на практиці ЄСПЛ, верховенство права все більше знаходить застосування в постановах Конституційного Суду, судових рішеннях Верховного Суду та інших судів загальної юрисдикції. На наш погляд, верховенство права – це основна засада, яка відноситься не лише до адміністративного судочинства, а й до конституційного, адміністративного, господарського, цивільного, кримінального права і процесів. За твердженням Джеймса Р. Сілкената, верховенство права – це «живий» постійно еволюціонуючий принцип, розвиток якого направлений на врахування потреб сучасного і багатонаціонального світу [11, с. 7]. Отже, для здійснення правосуддя в адміністративних справах верховенство права є високим стандартом до якого має прагнути право в цілому і практично застосовуваним принципом конкретно взятої галузі права зокрема.

Використані джерела

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2.11.2004 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

2. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність держави перед особою. *Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні* : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 90–121.

3. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / за ред. О. В. Кузьменко. Київ : Атіка, 2007. 416 с.

4. Ткачук П. М. Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 5. С. 94–101.

5. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–19.

6. Луців О. М. Принцип верховенства права в інтерпретації Європейського суду з прав людини: характеристика деяких елементів. *Практика європейського суду з прав людини: загальнотеоретичні дослідження: праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини*. 2012. Вип. 2. С. 40–50.

7. Пухтецька А. А. Принцип верховенства права: сучасні європейські

доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 33–43.

8. Верховенство права : доповідь. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), 2011. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 25.08.2022).

9. Справа «Михайлюк та Петров проти України» (Заява № 11932/02): Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500 (дата звернення: 25.08.2022).

10. Справа «Христов проти України» (Заява № 24465/04): Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443 (дата звернення: 25.08.2022).

11. Джеймс Р. Силкенат Верховенство права и его понимание. *Международные правовые доктрины поиск взаимопонимания. Сборник статей* / под. ред. Е. Г. Тарло, Д. В. Кравченко. Москва : ЛУМ, 2013. С. 7–9.

Свіденко А. О.,
здобувач Запорізького національного університету

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ЗРАЗКОВОЇ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПЕНСІЙНИХ ПРАВ

Запровадження інституту зразкової справи є однією з ключових новацій адміністративного судочинства, яка спрямована на уніфікацію правозастосовної практики. Як слушно відзначає А. Оксютя, саме у провадженні адміністративних судів знаходиться найбільша кількість типових справи за умови, коли: 1) відповідачем є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи); 2) спір виник з аналогічних підстав; 3) спірні правовідносини регулюються одними нормами права; 4) позивачами заявлені аналогічні вимоги [1, с. 10]. Очевидно, що у правовій державі за таких обставин має бути унеможливлено різне застосуванням суддями норм матеріального права та, як наслідок, ухвалення різних рішень в однотипних справах.

Окрім того, запровадження зразкової та типової справи має здійснити розвантаження адміністративних судів. За даними Вищої ради правосуддя, одними із викликів, що постали перед судовою системою у 2021 р., став кадровий дефіцит у судах, наслідком чого стало надмірне навантаження в більшості судів, що призводить до незабезпечення державою реалізації громадянами України права на справедливий суд [2]. Окрім того, як зазначає Державна судова адміністрація України, за даними на перше півріччя 2021 р. нормативний час, потрібний суддям для розгляду справ, що надійшли до окружних адміністративних судів, становить у середньому

по Україні 450 днів для кожного повноважного судді [3].

Отже, визначення сутності та ролі зразкових справи в адміністративному судочинстві у рамках правової доктрини спрямоване на вирішення конкретного практичного завдання – створення прикладу вирішення аналогічних справи, що виникають у сфері пенсійного забезпечення у майбутньому.

Наявність великої кількості справи, які надходять до адміністративних судів з приводу порушення права на належне пенсійне забезпечення, свідчить, як про нормативні прогалини та колізії у пенсійній сфері, так і про суперечливу якість роботи структурних підрозділів територіальних органів Пенсійного фонду України.

Нормативне визначення зразкової справи міститься у ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [4]. Із наявної законодавчої дефініції можна виокремити такі ознаки зразкової справи: 1) є різновидом типової адміністративної справи; 2) розглядається Верховним Судом як судом першої інстанції; 3) за результатами розгляду зразкової справи має бути постановлене зразкове рішення.

Відповідно до положень КАС України, розгляд зразкової справи здійснюється Верховним Судом у порядку спрощеного позовного провадження у складі не менше п'яти суддів із обов'язковим опублікуванням ухвали про відкриття провадження на офіційному вебпорталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації [4].

Основне значення зразкової справи полягає у тому, що при ухваленні рішення у типовій справі, яка відповідає ознакам, викладеним у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, суд має враховувати правові висновки Верховного Суду, викладені у рішенні за результатами розгляду зразкової справи [4].

Як вказує В. Князєв, загалом Великою Палатою за час її діяльності було розглянуто в апеляційному порядку та ухвалено остаточні судові рішення в 11 зразкових справах щодо проблемних питань захисту права на пенсійне забезпечення різних категорій отримувачів пенсій [5, с. 200–201].

Аналіз змісту відповідного розділу веб-порталу судової влади України дозволяє визначити, що Верховним Судом були вирішені зразкові справи щодо: 1) перерахунку пенсій пенсіонерам МВС із урахуванням грошового забезпечення поліцейських; 2) нескладання довідки ліквідаційною комісією МВС для перерахунку пенсії пенсіонерам МВС; 3) переведення з пенсії по інвалідності на пенсію державного службовця; 4) відмови прокуратури у видачі довідки про заробітну плату для перерахунку пенсії; 5) припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі; 6) перерахунку щомісячного грошового утримання судді у відставці; 7) перерахунку пенсій постраждалому внаслідок Чорнобильської катастрофи; 8) зменшення відсоткового значення грошового забезпечення при перерахунку пенсій військовослужбовцям; 9) розстрочення виплат сум підвищеної пенсії

військовослужбовців у відставці; 10) розміру підвищення пенсії учасникам бойових дій; 11) видачі довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії військовослужбовцям; 12) обчислення пенсії особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження служби та є інвалідами; 13) розрахункової величини для нарахування суддівської винагороди; 14) права на обчислення пенсії відповідно до ст. 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»; 15) перерахунку щомісячного грошового утримання судді у відставці; 16) перерахунку пенсій прокурорів відповідно до рішення КСУ від 13.12.2019 №7-р(II)2019; 17) підвищення до пенсії особам, постраждалим внаслідок катастрофи на ЧАЕС; 18) призначення пенсії за віком на пільгових умовах жінкам [6].

Отже, можемо зробити висновок, що Верховним Судом розглядалися зразкові справи щодо пенсійного забезпечення таких категорій осіб: 1) військовослужбовців та прирівняних до них осіб, які отримують пенсію за вислугу років; 2) суддів та прокурорів у відставці; 3) державних службовців; 4) осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; 4) жінки, які працювали в особливо важким і особливо шкідливих та важких і шкідливих умовах; 5) внутрішньо переміщені особи; 6) учасники бойових дій.

Різноманітність соціальних категорій, які охоплюються зразковими рішеннями Верховного Суду, свідчить про наявність регулярних та систематичних порушень пенсійних прав багатьох категорій осіб з боку суб'єктів владних повноважень, що призводить до підризу довіри громадян до соціальної сутності держави.

Таким чином, роль інституту зразкової справи в адміністративному судочинстві для захисту пенсійних прав полягає в наступному: 1) формування передбачуваної та стабільної практики адміністративних судів; 2) зменшення навантаження на суддів справами, що стосуються захисту пенсійних прав різноманітних категорій осіб; 3) визначення взірцевої моделі справи, на яку мають орієнтуватися судді при ідентифікації справи як типової для вирішення її як зразкової; 4) індикатор для оцінки якості роботи суб'єктів владних повноважень у сфері пенсійного забезпечення; 5) демонстрація наявних прогалин та колізій у пенсійному законодавстві.

Використані джерела

1. Оксюта А. Рішення під копірку. *Закон і Бізнес*. 2017. № 11-12. С. 10.

2. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2021 році. *Вища рада правосуддя. Офіційний вебсайт*. URL: <https://hcs.gov.ua> (дата звернення: 28.08.2022).

3. ВРП відрядила двох суддів для здійснення правосуддя. *Судова влада України. Офіційний вебсайт*. URL: <https://court.gov.ua> (дата

звернення: 28.08.2022).

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.08.2022).

5. Князев В. Розгляд Великою Палатою Верховного Суду зразкових справ щодо пенсійного забезпечення громадян України. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 верес. 2020 р.). Київ, 2020. 424 с.

6. Рішення у зразкових справах. *Судова влада України. Офіційний вебсайт*. URL: <https://court.gov.ua> (дата звернення: 28.08.2022).

Соколенко Д. В.,
аспірант Запорізького національного університету

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ АСПЕКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ПАРКІНГІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА ПРИКЛАДІ ІЗРАЇЛЮ

Початок широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України почався з хаотичних обстрілів міст нашої держави. З перших днів війни російські армія активно застосовували зенітно-ракетні та артилерійські комплекси та бомбардувальну авіацію для нанесення ударів по цивільному населенню. Інфраструктура цивільного захисту була не готова до використання та знаходилася в занедбаному стані, люди почали використовувати для укриттів підземні паркінги у своїх житлових комплексах та торгових центрах.

Більшість укриттів не обладнана евакуаційними виходами, не має доступу до систем водопостачання та водовідведення, не пристосована для зберігання продуктів харчування, не говорячи вже про спроможність захистити населення у випадку застосування зброї масового ураження. Відповідно, наявна система цивільного захисту не в змозі повною мірою забезпечити захист фізичних осіб від ризиків, пов'язаних з бойовими діями, особливо, якщо зважити на відверто варварський характер ведення війни, який практикується збройними формуваннями держави-агресора.

Зараз постало питання про термінове розгортання в Україні мережі захисних споруд цивільного захисту, спроможних забезпечити або принаймні суттєво підвищити рівень безпеки громадян від постійних, щоденних обстрілів.

Враховуючи таку наявну проблему, Верховна Рада України зобов'язала забудовників проектувати і споруджувати бомбосховища в кожній новій будівлі. Державний орган архітектурно-будівельного контролю відтепер може відмовити у видачі сертифіката про готовність будівлі до експлуатації, якщо забудовник не завершить роботи з обладнання

бомбосховища.

Новим законом передбачено, що містобудівна документація на регіональному та місцевому рівнях повинна містити розділ щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту, затвердження вказаної містобудівної документації за відсутності такого розділу забороняється.

Проектна документація на будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками, на яких постійно перебуватимуть понад 50 фізичних осіб або періодично перебуватимуть понад 100 фізичних осіб, обов'язково повинна передбачати розділ щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту, проектні рішення якого мають забезпечувати дотримання вимог доступності для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення [1].

Відповідно до закону, проектна документація на будівництво обов'язково повинна містити розділ інженерно-технічних заходів цивільного захисту. В ньому має бути передбачене будівництво захисних споруд або споруд подвійного призначення такі як підземні паркінги.

Щодо підземних укриттів, мова йде передусім про створення приміщень подвійного призначення – підземного «паркінг-бомбосховища». Такі приміщення обов'язково мають бути розраховані на прогнозовану кількість мешканців житлового комплексу (будинку) чи його окремих секцій. Для комфортного перебування у такому сховищі на кожного мешканця новобудови має припадати щонайменше 3-5 м².

Згідно з ДБН, для 1-кімнатної квартири коефіцієнт паркомісць, залежно від місця розташування та кількості кімнат становить від 0,5 для 1-кімнатної квартири та 0,8-1 для 2,3-кімнатних квартир. Тобто, наприклад, для будинку на 100 квартир, розташованого в середмісті, з яких 50 1-кімнатних квартир, сукупна кількість підземних та наземних паркомісць має дорівнювати 90 [2].

Водночас створення саме підземного паркінгу – досить дороге задоволення. Адже його собівартість сягає 20-25 % від загальних витрат на зведення житлових комплексів.

Воєнні дії в українських містах змусили нас переосмислити багато, в тому числі й принципи спорудження нових будинків. Саме тому при відбудові міст необхідно звернутись за досвідом Ізраїлю.

Країна Ізраїль живе в стані «постійної» війни майже весь час з дня її заснування, є ризик постійних обстрілів зі сторони Сектору Газа. Для того, щоб убезпечити життя своїх громадян, Кнесет ухвалив закон про цивільну оборону: відтоді у кожному житловому будинку обов'язково мало розміщуватися підземне сховище. До того укриття були спільними, знаходилися вони у підвалах громадських будівель. Тож на початок 1990-х підземні бомбосховища та громадські укриття існували вже по всій країні, а в 2022 р. їх нараховувалося понад мільйон на трохи більше ніж 8 мільйонів мешканців.

Усі нові будинки в Ізраїлі мають бомбосховище, роль якого виконує підземний паркінг чи приміщення поруч, у більшості квартир є «кімнати безпеки», які можуть захистити від уламків снарядів чи бомб. Освітня та медична інфраструктура в ізраїльських містах підготовлена для усіх видів військових небезпек: ядерної, хімічної, біологічної, радіологічної. Так, операційні в ізраїльських лікарнях спроектовані таким чином, що можуть витримати пряме попадання ракети [3].

Отже, враховуюче те, що будівництво більшої кількості підземних паркінгів не лише вирішить проблему з паркуванням та зберіганням автомобільних транспортних засобів але й буде слугувати як безпековий елемент цивільного захисту населення. Держава разом з приватними інвесторами повинна плідно співпрацювати, щоб у підприємців була мотивація інвестувати кошти в такі проекти, не зважаючи на те, що собівартість будівництва для забудовників буде значно більшою. Прийняттям цього закону покладено початок сталого розвитку безпекової інфраструктури в Україні, чим швидше будуть будуватись захисні споруди, тим більше життів людей ми збережемо.

Використані джерела

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій: Закон України від 22.05.2022 р. №7398-Х. *Відомості Верховної ради*. 2022. № 15. Ст. 456.

2. Ванна, коридор чи бомбосховище: що треба знати про укриття. *Українська Правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/2/247628/> (дата звернення: 28.08.2022).

3. Бомбосховище в кожній новобудові: чи запрацює в Україні новий закон. *РБК-Україна*. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/bomboubezhishche-kazhdoy-novostroyke-zarabotaet-1657574426.html> (дата звернення: 28.08.2022).

Столбовий В. М.,

д.ю.н., доц.,

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СЛУЖБОВО-ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Насамперед необхідно наголосити на тому, що погляди науковців стосовно поняття службово-трудова правовідносин та їхньої сутності не завжди збігаються. Це пов'язано з тим, що на сьогодні не розділено трудові та адміністративні основи у правовому регулюванні службових

правовідносин. У теорії адміністративного права службові правовідносини виникають під час здійснення службовцем своєї професійної діяльності. Державно-службові та трудові правовідносини мають різну правову природу. Науковці переконані, що відносини, які виникають зі вступом на державну службу, слід визнати двоякими, а саме: трудовими – у разі характеристики відносин державного органу та особи, що вступила на службу, та адміністративними – для характеристики відносин особи, що вступила на службу, і об'єктів управління [1, с. 307].

Чинне законодавство України оперує різними термінами щодо діяльності працівників органів, які мають компетенцію у сфері національної безпеки, таким чином спричиняючи неоднозначне тлумачення правових норм, які регулюють як службові, так і трудові правовідносини. Наприклад, працівники НАБУ мають різний правовий статус залежно від посад, які вони займають і регулюються різними нормативно-правовими актами. Так, відповідно до Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» до працівників НАБУ належать особи начальницького складу, державні службовці та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в НАБУ [2]. Особами начальницького складу є працівники підрозділів швидкого реагування, захисту учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, оперативно-технічних підрозділів НАБУ. На таких осіб поширюється положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ і Дисциплінарний статут ОВС України. У той же час трудові відносини працівників НАБУ регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами) [2]. Трудові відносини працівників Державного бюро розслідувань (ДБР) регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами). На державних службовців ДБР поширюється дія Закону України «Про державну службу». Посади державних службовців ДБР належать до відповідних категорій посад державної служби в порядку, встановленому законодавством [3]. Кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби. Трудові відносини працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, регулюються законодавством України про працю [4]. Внаслідок цього виникає ситуація, коли в одному державному органі працівники мають різний правовий статус, реалізуючи покладені на них Законом повноваження, тобто керуються у своїй діяльності різними законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

У теорії трудового права поняття трудових правовідносин розглядається, виходячи із законодавчо закріпленого поняття трудового

договору. Стаття 21 Кодексу законів про працю передбачає, що трудові відносини виникають із угоди між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену такою угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [5]. Тобто юридичним фактом виникнення трудових правовідносин відповідно до КЗпПУ є угода сторін, яка має добровільний характер. Службові ж правовідносини, у тому числі у сфері національної безпеки, мають публічний і обов'язковий характер, являючи собою систему правовідносин, що складаються всередині державного органу з приводу особливого порядку вступу, проходження служби, особливих умов професійної діяльності, що зумовлено специфікою професійних обов'язків, жорсткими вимогами до дисципліни, певними обмеженнями конституційних прав і свобод, пов'язаними із проходженням служби, наявністю спеціальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, особливого соціально-правового захисту та особливого порядку припинення служби відповідними категоріями службовців та працівників [6, с. 33]. Однак деякі науковці наголошують на вторинному характері державно-службових правовідносин порівняно із трудовими, мотивуючи це тим, що юридичною підставою їх виникнення є трудовий зв'язок державного службовця з державним органом, підприємством, установою чи закладом [7, с. 13], а також, що відносини на державній службі по своїй природі є трудовими, і тому мають пріоритетно регулюватися нормами трудового права з урахуванням специфіки даного виду професійної діяльності [8, с. 108]. На нашу думку, на державній службі, а також у сфері національної безпеки, первинний характер мають службові правовідносини, трудові – похідний. Це пояснюється насамперед через призму обов'язків державного службовця, а саме: сумлінно і професійно виконувати свої обов'язки по посаді, які передбачені як у Законі України «Про державну службу», так і в посадових інструкціях, затверджених керівниками державної служби в цих органах [9]. Зауважимо, що в даному випадку законодавство про працю має другорядний характер. Це підтверджується, наприклад, диспозитивністю норми законодавства про державну службу, яка закріплює тільки можливість укладення контракту з державним службовцем, але не обов'язковість такої процедури [9]. Ще однією підставою на користь тези щодо первинності службових правовідносин у порівнянні із трудовими, є норма законодавства щодо складання присяги державним службовцем. Відповідно до чинного законодавства особа має обов'язково скласти присягу державного службовця [9]. Важливо звернути увагу на той факт, що у разі відмови особи від складання присяги, акт про її призначення скасовується і вона вважається такою, що відмовилась від посади державного службовця.

Тому не може бути й мови про подальше виконання будь-яких обов'язків, передбачених як законодавством про державну службу, так і трудовим законодавством України. Наведені вище позиції вчених-правознавців, а також положення чинного законодавства України, на нашу думку, свідчать про первинний, відокремлений, основний, обов'язковий характер службових правовідносин. Трудові відносини в даному випадку мають другорядний характер. Отже, для упорядкування й чіткої диференціації правових норм, які регулюють службово-трудові правовідносини, необхідно в подальшому розробити й прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, в якому розмежувати суб'єктів, на яких поширюються норми службового (адміністративного) і трудового законодавства.

Використані джерела

1. Іншин М. І. Державна служба як сфера регулювання трудового права. *Форум права*. 2011. № 3. С. 303–308.
2. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 28.08.2022).
3. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 28.08.2022).
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 82.
5. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print> (дата звернення: 28.08.2022).
6. Столбовий В. М. Службові правовідносини у сфері національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 51 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//aref/07_2019/stolbovij_avtoreferat.pdf (дата звернення: 28.08.2022).
7. Греков І.П. Особливості правового регулювання праці державних службовців : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 17 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324279206.pdf> (дата звернення: 28.08.2022).
8. Тютюнник В. К. Правове регулювання трудових відносин на державній службі: питання теорії та практики. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2019. № 1 (37). С. 103–110.
9. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/print> (дата звернення: 28.08.2022).

Тимошенко В. Г.,
здобувач Запорізького національного університету

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МІСЦЯ І РОЛІ ДОКТРИНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Аналіз судової практики щодо вирішення публічно-правових спорів дозволив виявити непоодинокі випадки застосування правової доктрини в судових рішеннях. Більшість юристів-практиків і науковців відносять питання вивчення та застосування правової доктрини в судочинстві лише як до одного з елементів у загальній структурі наявних джерел права, водночас, з огляду на динамічність процесуального законодавства, об'єктивну неможливість охоплення усіх аспектів правових відносин, застосування концептуальних наукових підходів при вирішенні публічно-правових спорів адміністративними судами є актуальним питанням, що потребує детального вивчення. Варто зазначити, що проблематика застосування доктрини у вирішенні публічно-правових спорів є недостатньо дослідженою навіть з урахуванням того, що питання джерел є одним із ключових у теорії будь-якої галузі права. У наукових джерелах окреслена проблематика найчастіше лише дотично досліджується в рамках узагальненої класифікації джерел адміністративного судочинства.

Як вже було зазначено, проблематика джерел права розкрита в багатьох працях із загальної теорії держави і права та філософії права, це роботи: М. С. Кельмана, Л. А. Луць, Н. М. Пархоменко, О. Ф. Скакун, С. С. Сливки, Р. Б. Тополевського та ін. Саме питанням джерел адміністративного права та адміністративного судочинства приділено увагу такими вченими, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, В. В. Галуцько, І. П. Голосніченко, І. С. Гриценко, А. В. Журавльов, Н. Ю. Задирака, Л. В. Коваль, І. О. Картузова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Константи́й, Т. М. Кравцова, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, Д. М. Лук'янець, Д. В. Лученко, Р. С. Мельник, Н. А. Мазаракі, С. М. Мойсак, С. О. Мосьондз, О. М. Ордіна, О. І. Остапенко, О. М. Пасенюк, С. Г. Стеценко, А. М. Школик та багато інших.

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – Кодекс) у ст. 7 встановлює, якими джерелами права користується суд при здійсненні судочинства, правова доктрина прямо не визначена у відповідній статті як джерело права, а отже, суд не може здійснювати на неї посилання в свої рішеннях, що є логічним висновком з норм законодавства. Водночас звернення суддею до правової доктрини може відбуватись при використанні будь-якого джерела, визначеного у відповідній статті, оскільки суддя як правозастосувач для розуміння того чи іншого припису може керуватись загальновідомими засадами, принципами, поняттями

та категоріями, навіть не посиляючись на них прямо, звісно, уникаючи при цьому зайвого суб'єктивізму. Крім того, п. 6 ст. 7 Кодексу визначає особливості застосування аналогії закону та аналогії права, ось саме у випадку застосування аналогії права на суддю покладається більша відповідальність як на правозастосувача перед суспільством, оскільки є певним полем для суб'єктивізму на творчості.

Оскільки доктрина є узагальненим відображенням найбільш сталих положень та підходів, впевнено можна зазначати про те, що такі знання та вчення безпосередньо орієнтовані на використання в житті суспільства. Аналізуючи роботи правників із загальної теорії держави та права, варто наголосити, що доктрина є вужчою за правову науку, оскільки є найбільш цінною її частиною, є вихідною базою для нормотворення та слугує похідним джерелом для правореалізації. Тобто не має бути ототожнення правової науки та доктрини, як доречно зазначає М. Мочульська, «доктриною стають лише ті наукові твердження, які мають особливу наукову цінність та є загальноновизнаними в наукових колах» [2; с. 39].

Суддя, використовуючи доктрину, може тільки застосовувати її для розуміння існуючих, закріплених правових норм, як додатковий інформаційний засіб, не здійснюючи посилання на неї як на підставу для ухваленого рішення. При цьому роль доктрини важко переоцінити, адже найчастіше вона і стає тим самим підґрунтям для закріплення тих чи інших правових норм, а отже, може слугувати поясненням і більш розгорнутим джерелом інформації для належного їх правозастосування.

Варто враховувати, що застосування доктрини при вирішенні публічно-правових спорів адміністративними судами має свою специфіку, адже виникнення таких спорів найчастіше пов'язано з порушенням прав, свобод та інтересів осіб в публічно-правових відносинах рішеннями, діями, бездіяльністю суб'єктів владних повноважень. Тобто застосування суддею доктрини у вирішенні таких справ, навіть поза текстом викладеного рішення, для розуміння «духу» певних норм, має бути достатньо вираженим, із забезпеченням розумного балансу, ураховуючи принцип пропорційності.

Так, В. В. Решота у своїй науковій статті наводить декілька прикладів застосування судами в адміністративних справах доктрини в тому чи іншому вигляді, зокрема визначаючи, що ухвалюючи рішення суду доцільно розмежовувати в рішенні посилання на джерела права та джерела переконливого характеру, якими можуть слугувати саме доктринальні підходи [3].

Оскільки джерела права складають собою певну взаємодіючу систему, певну ієрархічну структуру, існує необхідність визначення місця правової доктрини в структурі джерел. Так, основними, першочерговими джерелами виступають нормативно-правові акти України – Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, важливе

значення мають міжнародні та європейські джерела, до яких відносяться міжнародні договори та інші акти міжнародного права, котрі використовуються судами при здійсненні судочинства. Джерелом адміністративного судочинства є і акти Конституційного Суду України, і рішення Європейського суду з прав людини, акти Верховного Суду. Вітчизняні науковці також досліджують питання щодо актів «м'якого права» в судочинстві України, зазначаючи, переважно, щодо допоміжної ролі таких актів, наголошуючи на відсутності в них юридичної сили. Що ж стосується правової доктрини, то переважна більшість вчених, при класифікації джерел, доктрину відносить саме до додаткових джерел, посилаючись на яке прямо не має надаватись у ухвалених рішеннях, а може лише ураховуватись, як сукупність інформації для аналізу тих чи інших правових норм.

Узагальнюючи, варто виділити декілька типів джерел – основні (Конституція України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти), похідні (рішення і висновки Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини та деякі акти судів загальної юрисдикції, зокрема, зразкові рішення Верховного Суду в адміністративних справах, висновки щодо застосування норм адміністративного права, викладені в постановах Верховного Суду, судові рішення про визнання протиправними та нечинними нормативно-правових актів чи їх положень) та додаткові («м'яке право», правова доктрина, правовий звичай). Таким чином, правова доктрина посідає чільне місце серед додаткових джерел адміністративного судочинства України.

В Україні активна роль правової доктрини зумовлена процесами становлення та розбудови демократичної, соціальної правової держави. Доктрина містить бачення права в певному ідеальному образі, абстрактно, а тому зрозумілим видається те, що в такому вигляді її не можна вважати формою права, повноцінно застосовувати як джерело в судочинстві, але, доктрина може виражатись у вигляді певних правових принципів, категорій, процедур, моделей, а тому, застосування її саме у такій формі вбачається можливим.

Таким чином, доктрина є наскрізним джерелом – виступає водночас базисом для створення та закріплення конкретних правових норм і додатковим, допоміжним джерелом для розуміння «духу» нормативно-правових актів для узагальненого їх застосування. Правова доктрина посідає чільне місце серед додаткових джерел, її роль пов'язується з наданням змісту нормам для належного правозастосування, переважно, якщо виражається у вигляді принципів, категорій, моделей, водночас, доктрина не може використовуватись як джерело права із посиланням в ухвалених рішеннях судами, а може братись до уваги суддею як допоміжна сукупність інформації для певного переконання.

Використані джерела

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.08.2022).
2. Мочульська М. Правова доктрина та правова наука: співвідношення понять. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січня 2012 р.). Львів: Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2012. С. 39–41.
3. Решота В. В. Правова доктрина в системі джерел адміністративного права України. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. № 4. С. 49–51.

Тимошенко Я. В.,
здобувач Запорізького національного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ СЛУЖБОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Уніфікація, розбудова «фундаменту» як основних засад, так і деталізованих аспектів службового права є завданням багатьох імплементованих нашою державною міжнародно-правових стандартів, стратегій розвитку. Питання принципів як у загальній теорії права, так і безпосередньо у будь-якій галузі чи підгалузі права, є основоположним вектором, виступає своєрідним «каркасом» для розбудови всіх наступних нормативних приписів. Так, питання принципів службового права є недостатньо дослідженим розділом правової науки, це більшою мірою пов'язано зі становленням службового права як підгалузі адміністративного права, розвитком наукових підходів до публічно-службової сфери. Питання продовжує набувати актуальності з впровадженням багатьох новаційних інститутів, застосування зарубіжного досвіду, розширення деталізації нормотворення стосовно публічно-службової діяльності.

Так, вивченням принципів у теорії права займалися ряд видатних вчених, серед яких О. Петришина, С. Погребняк, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Д. Лук'янова та ін. Питанням принципів у галузі адміністративного права присвячено праці В. Авер'янова, О. Андрійко, Ю. Битяка, В. Гаращука, В. Бевзенка, Л. Біли-Тіунової, П. Діхтієвського, С. Ківалова, Т. Коломoeць, В. Колпакова, Т. Губанової, А. Комзюка, О. Кузьменко, Д. Лученка, Р. Мельника, Д. Приймаченка, С. Стеценка, А. Шарої, Н. Писаренко та ін. Окремим аспектам проблематики службового права присвячено роботи Т. Аніщенко, Т. Коломoeць, М. Титаренко, Ю. Буланової, В. Галай, В. Столбового, В. Колпакова,

С. Кушніра, Б. Коваленко, М. Лученко, О. Мілієнко та ін.

Службове право більшість вчених визначають як підгалузь адміністративного права, отже, без сумніву, принципи адміністративного права є загальноутворюючими для службового права. Так, принципи адміністративного права – це основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких будується діяльність суб'єктів адміністративного права, забезпечуються права та свободи людини і громадянина, нормальне функціонування громадянського суспільства та держави [1]. У свою чергу відповідно принципи службового права об'єктивно властиві службовому праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників службово-правових відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів [2, с. 87–88]. У сучасному службовому праві відсутня чітка систематизація принципів, зазвичай вона відрізняється підходами до їх вивчення науковцями. Так, виділяють загальні принципи службового права як «якісні особливості всіх правових норм національних правових системи незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин» [3, с. 27] – принципи правової визначеності, пропорційності, добросовісності, законності, справедливості, рівності, свободи, гуманізму тощо. Щодо спеціальних принципів службового права, то деякі вчені наголошують на організаційному характері таких принципів, визначаючи, що ними є принципи професіоналізму, політичної неупередженості, підконтрольності, наступності, ефективності, уніфікації та спеціалізації тощо [4].

Так, принцип політичної неупередженості визначається як один зі спеціальних, організаційних принципів службового права як підгалузі права. Цей принцип є нормативно закріпленим, зокрема, у ст. 10 Закону України «Про державну службу», ст. 40 Закону України «Про запобігання корупції», а також чимала кількість інших законодавчих актів містить відсылки до вищезазначених законів щодо політичної неупередженості, нейтральності – це і Закон України «Про дипломатичну службу», Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та ін. Так, у ст. 10 Закону України «Про державну службу» принцип політичної неупередженості виражається у ряді обов'язків, заборон для державного службовця щодо політичних поглядів та переконань [5]. Закон України «Про запобігання корупції», у свою чергу як регулятор багатьох сфер службових відносин, визначає, що відповідні службовці «зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків» [6]. Зарубіжний досвід свідчить про те, що питання політичної неупередженості в тій чи іншій формі передбачене практично всіма законодавствами країн Західної Європи. Наприклад, чиновник ФРН

під час здійснення політичної діяльності повинен дотримуватися тієї поміркованості й стриманості, які постають із його положення щодо суспільства, та з урахуванням обов'язків його посади. Натомість тільки вищий посадовець Чехії протягом усього строку службових відносин не може обіймати жодної посади в політичній партії або політичному русі. Інших державних службовців це обмеження не стосується [7].

Узагальнюючи, принцип політичної неупередженості є, на перший погляд, достатньо унормованим з боку законодавства як у нашій державі, так і в законодавстві зарубіжних країн, водночас, ураховуючи специфіку публічно-службової діяльності, наявність чітко встановленої відповідальності за недотримання цього принципу в публічній службі, деталізація наведених у законодавстві положень має бути здійснена більш повно, адже чимало вчених наголошують на відсутності чіткого тлумачення, наприклад, що саме можна вважати «демонстрацією політичних поглядів» тощо.

Таким чином, систему принципів службового права складають загальноправові принципи та спеціальні, до спеціальних принципів службового права відноситься принцип політичної неупередженості. Принцип політичної неупередженості є нормативно закріпленим у декількох нормативно-правових актах, проте потребує додаткового доктринального вивчення із наведенням чітких дефініцій, категорій та ознак задля усунення неузгодженостей, правозастосування розмитих понять та властивостей. Вирішенням проблеми недостатньо деталізованого нормативного закріплення може стати уніфікований нормативний акт щодо питань публічно-службової діяльності із чітким зазначенням переліку принципів, їх ознак, понять та особливостей.

Використані джерела

1. Галуцько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. Адміністративне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : Пат «Херсонська міська друкарня», 2011. 320 с.
2. Практика Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення Конвенції 1950 р. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?print=1241692243> (дата звернення 29.08.2022).
3. Коваленко Б. В. Питання класифікації принципів службового права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 26–28.
4. Коваленко Б. В. Принципи службового права : монографія. Запоріжжя : Вид. дім «Гельветика», 2021. 184 с.
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 29.08.2022).
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/1700-18 (дата звернення 29.08.2022).

7. Панова Н. С. Політична неупередженість державного службовця як гарантія ефективності та стабільності державної служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. №47. С. 144–147.

Федчишин С. А.,

д.ю.н., доц.,

доцент кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого;

Федчишина К. В.,

к.ю.н., старша викладачка

кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ РОТАЦІЇ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах реалізації завдань щодо європейської інтеграції України важливого значення набуває дослідження проблем організації та правового забезпечення вітчизняної дипломатичної служби. Безпосередньо це стосується ротації посадових осіб дипломатичної служби, її сутності, особливостей, механізму тощо. Ротація є невід'ємною складовою кар'єри посадових осіб дипломатичної служби України. Якщо в інших видах державної служби ротація застосовується безсистемно, то у дипломатичній службі вона має тривалу практику застосування і по праву посідає особливе місце серед основних складових дипломатичної кар'єри. Ротація є тим механізмом, специфічною рисою дипломатичної служби та порядку її проходження, яка традиційно відрізняє дипломатичну службу від низки інших видів державної служби в Україні.

У п. 13 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р. «ротація» визначається як «планове заміщення посад дипломатичної служби в органах дипломатичної служби посадовими особами дипломатичної служби» [1]. З-поміж особливостей дипломатичної ротації на окрему увагу заслуговує спосіб заміщення посад, що покладений в її основу. Як слідує з наведеного вище визначення, «ротація» розкривається через родову категорію «заміщення посад». «Заміщення» ж є віддієслівним іменником від «заміщати» – «тимчасово виконувати обов'язки, функції кого-, чого-небудь; заступати».

До питання «заміщення посад» звертався ще Аристотель.

Мислитель виокремлював види способів заміщення посад та наголошував, що їх різниця відображається у трьох відношеннях: «по-перше, хто призначається на посади; по-друге, із кого вони заміщуються; по-третє, яким чином це відбувається» [2, с. 191–192]. У сучасній літературі до основних способів заміщення посад відносять зарахування, призначення, обрання, конкурс та ін. При цьому іноді порядок заміщення посад складний та охоплює елементи декількох таких способів.

Стосовно сутності ротації державних службовців та способів заміщення посад, які покладені в її основу, в юридичній науці тривають дискусії. Головний їх предмет зосереджується навколо визначення ротації державних службовців як «переведення» або «переміщення» [Див.: 3, с. 265; 4, с. 193; 5, с. 76 та ін.]. На наш погляд, актуальність дискусії щодо визначення ротації державних службовців як «переведення» або «переміщення» за сучасних умов певною мірою зменшується. Це зумовлено тим, що вона була започаткована до набрання чинності новим Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015 р., тобто за умов значного поширення сфери дії трудового законодавства на відносини у сфері державної та дипломатичної служби, у тому числі норм щодо «переведення» і «переміщення» працівників. Відповідно і дискусія розвивалась у контексті термінології КЗпП України, а не Закону України «Про державну службу». Станом на сьогодні переведення державних службовців і пов'язані з ним питання регулюються спеціальними нормами Закону «Про державну службу» (ст. 41 «Переведення державних службовців» та ін.), у якому на відміну від КЗпП України взагалі відсутнє поняття «переміщення державних службовців».

Більш того, відносно посадових осіб дипломатичної служби проблема визначення ротації постає дещо в іншому ключі, відмінному від звичного дискусійного формату «переведення або переміщення». При аналізі ротації посадових осіб дипломатичної служби варто виходити з того, що дія норм законодавства про державну службу та про працю поширюється на посадових осіб дипломатичної служби у частині відносин, не врегульованих Законом України «Про дипломатичну службу». Останній же пов'язує ротацію посадових осіб дипломатичної служби з їх «переведенням» і «довготерміновим відрядженням».

Так, у ст. 17 Закону України «Про дипломатичну службу» закріплено, що посадові особи дипломатичної служби *підлягають ротації і направляються у довготермінове відрядження з урахуванням рівня їхньої професійної компетентності, службової необхідності*. Строк довготермінового відрядження, як правило, становить до 4 років у державах з нормальними кліматичними умовами та стабільною безпековою ситуацією і до 3 років – у державах

з важкими кліматичними умовами або складною безпековою ситуацією. Працівники дипломатичної служби після закінчення довготермінового відрядження направляються у наступне довготермінове відрядження не раніше ніж через 2, але не пізніше ніж через 4 роки. Термін направлення у наступне довготермінове відрядження може бути скорочений за рішенням Державного секретаря Міністерства закордонних справ України у зв'язку зі службовою необхідністю направлення працівників у довготермінове відрядження до держав з важкими кліматичними умовами або складною безпековою ситуацією.

Після закінчення строку довготермінового відрядження працівники дипломатичної служби відкликаються у встановленому порядку. Після закінчення довготермінового відрядження посадовим особам дипломатичної служби (крім осіб, призначених за контрактом про проходження дипломатичної служби) у порядку ротації надається посада в системі органів дипломатичної служби, рівнозначна тій, яку зазначена посадова особа займала до направлення у довготермінове відрядження або під час довготермінового відрядження.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про дипломатичну службу» для підвищення ефективності професійної діяльності та виходячи з інтересів дипломатичної служби посадові особи дипломатичної служби з урахуванням їхньої професійної компетентності *можуть бути переведені* в системі органів дипломатичної служби: 1) в порядку просування по службі шляхом зайняття вищої посади дипломатичної служби за результатами конкурсу згідно Закону України «Про державну службу» або *у порядку ротації*; 2) на іншу рівнозначну або нижчу посаду дипломатичної служби в системі органів дипломатичної служби *у порядку ротації*; 3) на іншу рівнозначну або нижчу посаду дипломатичної служби в Міністерстві закордонних справ України або в представництві Міністерства закордонних справ України на території України; 4) в інших випадках, передбачених Законом України «Про державну службу» [1].

При ротації спостерігається «двосторонній рух» кадрів із апарату Міністерства закордонних справ України та представництв Міністерства закордонних справ України на території України до іноземних держав (направлення у довготермінове відрядження та зайняття посад в закордонних дипломатичних установах України) й одночасно навпаки (відкликання із довготермінового відрядження та зайняття посад в апараті Міністерства закордонних справ України та представництвах Міністерства закордонних справ України на території України).

Грунтуючись на аналізі Закону України «Про дипломатичну службу» 07.06.2018 р., наказу МЗС «Про затвердження Порядку ротації посадових осіб дипломатичної служби в органах дипломатичної

служби» від 18.10.2018 р. та інших правових актів, можна виокремити такі складові процедури ротації посадових осіб дипломатичної служби: 1) підготовка та затвердження Плану ротації (закордонних дипломатичних установ України, апарату МЗС та представництв МЗС на території України); 2) оформлення у довготермінове відрядження посадових осіб, які включені до Плану ротації закордонних дипломатичних установ України, у тому числі їх зарахування у розпорядження МЗС (для професійної підготовки до відрядження), а також оформлення закінчення довготермінового відрядження посадових осіб, які включені до Плану ротації апарату МЗС та представництв МЗС на території України; 3) переведення на посади, залишені посадовими особами, які зараховані у розпорядження МЗС для професійної підготовки до відрядження, інших посадових осіб апарату МЗС та представництв МЗС на території України відповідно до Плану ротації; 4) виїзд посадових осіб у довготермінове відрядження та зайняття ними посад в закордонних дипломатичних установах України, а також повернення із довготермінового відрядження в Україну інших посадових осіб та зайняття ними посад в апараті МЗС або представництвах МЗС на території України відповідно до Плану ротації (у визначених законодавством випадках – зарахування посадових осіб, які повернулись в Україну, у розпорядження МЗС або звільнення їх з дипломатичної служби).

Отже, на підставі наведеного можна зробити висновок, що в основі заміщення посад дипломатичної служби України у порядку ротації знаходиться особливий спосіб, котрий охоплює як переведення посадових осіб дипломатичної служби, так і їх довготермінове відрядження (за документальним оформленням – як-от спочатку «перевести на посаду в закордонну дипломатичну установу України», а потім «направити у довготермінове відрядження» тощо).

Використані джерела

1. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 50. Ст. 1747.
2. Аристотель. Політика / пер. с др.-гр. С. А. Жебелева. Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. 352 с.
3. Вапнярчук Н. До питання ротації державних службовців дипломатичної служби. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 263–268.
4. Кагановська Т. Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 362 с.
5. Юшко А. Правові аспекти ротації кадрів як один із шляхів запобігання корупції. *Право України*. 1999. № 7. С. 74–76.

Харченко М. В.,
*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

ЗАКРІПЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО РОЗСУДУ СУДДІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Звертаючи увагу на нормативне закріплення засад розсуду судді в адміністративному судочинстві, слід одразу зазначити, що відповідної легальної дефініції у нормативно-правових актах не передбачено, що значно ускладнює розуміння і сприйняття сутності розсуду (його специфіки, особливостей, меж застосування саме в адміністративному судовому процесі). У Конституції України [1] закріплено загальні положення щодо правосуддя і статусу суддів (наприклад, щодо принципу спеціалізації, діяльності адміністративних судів – ст. 125, незалежності і недоторканності суддів, заборони впливу на суддю у будь-який спосіб – ст. 126 тощо), однак щодо розсуду норм не передбачено. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [2] у свою чергу визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Однак питання розсуду судді також не визначені вказаним нормативно-правовим актом, що впливає на загальне розуміння ресурсу розсуду судді.

КАС України [3] як основний нормативно-правовий акт у сфері адміністративного судочинства, визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах. Окремі положення, що стосуються розсуду:

– у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: ... 6) *розсудливо* (ст. 2). Однак тут йдеться не про розсуд судді, а про перевірку судом розсудливості прийнятого суб'єктом владних повноважень рішення;

– кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій *розсуд*, крім випадків, встановлених Кодексом (ст. 9). Тут мова йде про розсуд осіб, які звертаються за судовим захистом;

– допит малолітніх свідків і, за *розсудом суду*, неповнолітніх свідків проводиться в присутності педагога або батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі (ст. 214). Тут можна зробити висновок про наявність нормативного закріплення застосування розсуду суду;

– суд може зобов'язати відповідача - суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття

виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд. У випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні (ст. 245). Це положення стосується права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд;

– у разі відповідності заяви вимогам, вона підлягає розгляду та вирішенню в порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду протягом десяти днів з дня її отримання (ст. 383). Можемо спостерігати також фрагментарне закріплення положення, що стосується розсуду суду.

Здійснення правового аналізу наведених юридично-нормативних приписів дає достатні підстави стверджувати, що термін «розсуд» вживається у них в поєднанні з термінами, що позначають процесуальні дії суду та/чи учасників процесу, з метою чіткої демонстрації наявності у їх суб'єкта певної свободи на вчинення цих дій. Водночас нормативно-правові приписи не містять визначення поняття «розсуд судді», його характеристики, визначення меж, що викликає необхідність нормативного закріплення вказаних положень.

У цьому контексті цікавою є позиція М. А. Кравчука, який зазначає, що «судовий розсуд, незалежно від його трактування, безпосередньо залежить від судді – його переконань, особистісних якостей, думки. А ці моменти вже не можуть бути описані жодним нормативно-правовим актом. Відповідно, оцінювати наскільки особистісні якості того чи іншого судді, а також спосіб його мислення відповідають вимогам компетентності, неможливо» [4, с. 23]. Однак з такою позицією можна сперечатися, адже розсуд судді не повинен перетворитися у свавілля чи зловживання, а цьому може запобігти відповідне нормативно-правове регулювання.

Через безпосередній зв'язок понять «розсуд суду» і «дискреція», «дискреційні повноваження», слід звернути увагу на нормативне закріплення засад стосовно останніх. Наприклад, у п. 1.6. Методології проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2010 р. № 1380/5, дискреційні повноваження визначені як «... сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених проектом нормативно-правового акта» [5]. Натомість у Законі України

«Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. передбачено, що дискреційне повноваження – це повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано» [6]. Дещо інакше визначення закріплено у Рекомендації № R (80) 2 «Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами», прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи 11.03.1980 р. [7], що вважається схваленою від імені Ради Європи, і набула для України рекомендаційного значення для впровадження до законодавства і правозастосовної практики в силу приєднання нашої держави до Статуту Ради Європи від 05.05.1949 р. (ст. 13, пп. b) ст. 15) [8] на підставі Закону України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31.10.1995 р. [9]. Зокрема, у абз. 3 п. II Рекомендації Ради Європи № R (80) 2 встановлено, що «...Термін «дискреційне повноваження» означає повноваження, яке надає органу певний ступінь свободи під час прийняття рішення, таким чином, даючи йому змогу вибрати з кількох юридично допустимих рішень те, що буде найбільш прийнятним» [7]. Зі змісту поняття «дискреційне повноваження», визначеного Радою Європи, стає зрозумілим, що воно містить наступні суттєві ознаки: це повноваження, яке встановлене законодавством; воно надає суб'єкту, який є його носієм, певний ступінь свободи; вказана свобода реалізується під час прийняття рішення; полягає в можливості вибрати один з кількох варіантів рішень; включає усі альтернативні рішення; кожен з альтернативних варіантів рішення є юридично допустимим; обраний варіант рішення повинен бути найбільш прийнятним. Таким чином, з огляду на проведений аналіз закріплення засад реалізації розсуду судді в адміністративному судочинстві, можна відзначити фрагментарність такого закріплення і відсутність системного підходу у його регламентації.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.08.2022).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, /35-36, 37/. Ст. 446.
4. Кравчук М. А. Історико-правові аспекти судового розсуду (дискреції). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33(1). С. 21-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33%281%29__7 (дата звернення 29.08.2022).

5. Методологія проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2010 № 1380/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/v1380323-10> (дата звернення 29.08.2022).

6. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення 29.08.2022).

7. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2 «Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами» від 11.03.1980 р. *Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України* / автор-упорядник В. П. Тимошук. Київ : Факт, 2003. С. 469–479

8. Статут Ради Європи від 05.05.1949 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. С. 215.

9. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 287.

Хрустальова Ю. С.,
аспірантка Запорізького національного університету

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ЯК РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства з метою адміністративно-правового регулювання є встановлення і регламентація таких взаємовідносин громадян, у яких кожній людині має бути гарантовано реальне додержання і охорона у сфері виконавчої влади належних їй прав і свобод, а також ефективний захист цих прав і свобод у випадках їх порушення [1, п. 2 р. V]. Принциповою новацією адміністративно-процедурного законодавства України має бути врегулювання «втручальних проваджень» – випадків, коли прийняття рішення, яке зачіпає права та законні інтереси конкретної приватної особи (осіб), здійснюється органом публічної адміністрації за власною ініціативою.

У сфері банківської діяльності однією з таких втручальних адміністративних процедур є банківський нагляд, під яким зазвичай розуміють особливий вид відомчого контролю, системного моніторингу та активних впорядкованих дій, що здійснюються державними органами, з метою забезпечення дотримання суб'єктами банківської системи законодавства та обов'язкових економічних нормативів [2, с. 72].

Законом України «Про Національний банк України» передбачено, що банківський нагляд представляє собою систему контролю та активних

впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [3].

Система банківського нагляду в Україні складається з трьох елементів: 1) нагляд, який проводить Національний банк України; 2) внутрішній банківський аудит, який проводить служба банку; 3) зовнішній аудит, який проводять незалежні аудиторські компанії.

Метою зовнішнього аудиту є перевірка того, чи дотримується банк чинного законодавства, чи раціонально використовуються кошти, чи достовірна та цілісна інформація. Внутрішній аудит дає змогу удосконалити систему внутрішнього банківського контролю, а також створює можливості мінімізації витрат, що позитивно відображається на прибутковості комерційного банку [4, с. 33].

При цьому система банківського нагляду є ефективною лише за дотримання умови включення різних видів контролю, а саме: контролю на державному рівні, контролю аудиторських фірм, суспільного контролю тощо.

За етапами і методами здійснення банківський нагляд класифікують на вступний, попередній, поточний і наступний [5, с. 56]. Банківський нагляд розпочинається зі вступного контролю, який проводиться з метою чіткого та повного визначення вимог для отримання ліцензії на проведення банківських операцій, який поділяється на два етапи – державну реєстрацію банку як юридичної особи і надання ліцензії на здійснення банківських операцій [5, с. 57], а його метою є відбір банків, що відповідають установленим вимогам, та створення умов для їхньої діяльності. Основний інструментарій вступного контролю банківського нагляду – аналіз бізнес-планів, перевірка керівників і засновників, зокрема їхній кваліфікаційних та професійних якостей, контроль за правильністю формування статутного капіталу, перевірка наявності матеріально-технічної бази [6, с. 20].

Попередній контроль передбачає встановлення таких фактів як: дотримання банками вимог, що стосуються економічних нормативів; порядку формування обов'язкових резервів; порядку створення і використання резервів для відшкодування втрат за активними операціями; застосування до банків штрафних санкцій. Банки повинні здійснювати свою діяльність, враховуючи велику кількість ризиків, яка їм притаманна, з обачливим здійсненням банківських операцій. Мета попереднього контролю – запобігання виникненню кризових ситуацій у роботі, контроль за дотриманням вимог банківського законодавства та нормативних документів, захист інтересів вкладників, кредиторів. На цьому етапі використовують такі інструменти: аналіз фінансової звітності

банків, відстеження виконання нормативів НБУ, застосування адекватних заходів впливу до порушників [5, с. 56].

Метою поточного контролю є інспектування на місцях та перевірка звітності банку, дотримання банком законодавства, визначення ризиків, притаманних діяльності банку, ефективності менеджменту 105 банку, а також формування рейтингу банку за допомогою системи CAMELSO [5, с. 56]. Завданням ж наступного контролю є застосування до банків заходів впливу за результатами інспектування, призначення куратора, переведення банку до категорії проблемних і неплатоспроможних.

Метою банківського нагляду в Україні є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Для здійснення своїх наглядових функцій Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків, банківських об'єднань та юридичних осіб інформацію про їх діяльність та пояснення стосовно отриманої інформації і проведених операцій. Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних 106 наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. Національний банк здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів [3].

Наголосимо, що НБУ проводить банківський нагляд на індивідуальній і консолідованій основі у вигляді інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду. Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному Національним банком порядку. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку Національного банку в межах нагляду на консолідованій основі [3].

Безвиїзний нагляд забезпечує можливість банкам дотримуватись усіх встановлених вимог, це свого роду система раннього попередження, що дозволяє органам нагляду своєчасно реагувати на порушення у діяльності об'єкта нагляду, застосовувати превентивні заходи і базується на аналізі звітності, як повинна своєчасно подаватись органам

банківського нагляду і дає можливість завжди володіти актуальною інформацією про фінансовий стан об'єкта нагляду. НБУ у межах безвизного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності. Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів.

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогоднішній день законодавством України сформовано адміністративно-процедурну основу банківського нагляду, але кількість визнаних неплатоспроможними протягом останнього десятиліття банків вимагає удосконалення процедури банківського нагляду і контролю.

Використані джерела

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=810%2F98> (дата звернення 29.08.2022).
2. Енциклопедія банківської справи України / редкол. : В. С. Стельмах (голова) та ін. Київ : Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
3. Про Національний банк України : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0135500-18> (дата звернення 29.08.2022).
4. Михайлюк Р. Особливості регулювання діяльності банків в Україні та напрямки підвищення його ефективності. *Вісник ТНЕУ*. 2001. № 3. С. 31–39.
5. Шпачук В. Система державного управління банківською системою України: структура та суб'єкти. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2012. Вип. 1. С. 188–196.
6. Банківський нагляд: підручник / О. І. Скаско, Т. С. Смовженко, М. П. Могильницька та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Київ, 2011. 432 с.

Чалабієва М. Р.,

к.ю.н.,

*наукова співробітниця НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України*

ЦИФРОВА ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Глобальна цифровізація охопила увесь світ, Україна – не стала виключенням. На сьогодні високий рівень адаптивності суспільства автоматично спровокував суцільне проникнення інформаційно-

комунікаційних технологій в усі сфери життя людини. Фактично дані передумови стали каталізатором подальшої трансформації конституційних прав людини в Україні.

У традиційному розумінні конституційні права людини і громадянина представляють собою права, які нерозривно пов'язані з самим фактом існування людини: право на життя, на свободу, на повагу до людської гідності, на роботу, на освіту та інше. Водночас, у юридичній літературі їх найчастіше тлумачать, як «сукупність певних можливостей людини, що були необхідні їй для розвитку у конкретних суспільно-історичних обставинах», та, які «безумовно відображають найбільші досягнення людського розвитку» і «є загальними та рівними для всіх». Так, доведено, що загалом вони еволюціонували від природного права до фундаментальних культурних та правових інностей.

Враховуючи вищеописаний процес та цифровізацію, очевидним стає те, що Інтернет та цифрові технології міцно увійшли в наше буденне життя та стали неабияким досягненням, тобто наразі цифрові права людини тісно зв'язані соціальною реальністю кожного індивідуума.

Сучасне тлумачення дефініції права людини передбачає розуміння прав, як спеціального захисного механізму від державної влади, що включає в себе незалежність та свободу у питаннях: виявлення власної думки, вибору релігії, роботи, місця проживання тощо; недоторканності житла; гарантування приватності та невтручання у особисте життя та його складових (таємниця листування, телефонних дзвінків та інше).

Найголовнішим здобутком еволюції конституційних прав людини за часи незалежності України стало розширення їх реалізації поза межами виміру оффлайн – у статусі онлайн.

Питання класифікації досі є дискусійним. Ми наполягаємо на зарахуванні цифрових прав до єдиної системи конституційних прав та свобод, бо перенесення площини реалізації у медіа-вимір не заважає органам конституційної юрисдикції гарантувати їх щонайменше у межах України.

Поруч з цим, слід підкреслити, що загальний вектор діджитал-розвитку держави, передбачає владну підтримку цифрових інновацій, та опікування питанням безпеки у кібернетичному просторі країни.

Таким чином, сама поява концепції «Держава у смартфоні» вже сьогодні доводить справжню наявність цифрових прав людини. Державна влада, запускаючи цей проект, безапеляційно визнає (та гарантує) права людини і громадянина у мережі онлайн. Опікування владних структур питанням забезпечення безпечного кібернетичного простору це остаточно доводить.

Наразі до традиційних конституційних прав людини і громадянина, які трансформувалися до рівня цифрових, можна віднести:

– право на інформацію – кожна людина має право вільно висловлюватися, отримувати, поширювати будь-яку інформацію.

Сьогодні ця можливість здобула неабияке поширення, бо Інтернет простір дає можливість кожному бути почутим. Водночас, державні ресурси отримують додатковий майданчик звітування про свою діяльність. Це рухомий механізм для налагодження діалогу «влада – населення»;

- право на освіту – Інтернет-мережа завжди володіла значними обсягами освітньої інформації. Спочатку «ковідні», а на сьогодні військові реалії розкрили увесь потенціал дистанційної освіти;

- право на охорону здоров'я – тут мова йде про трансформацію класичного доступу до системи охорони здоров'я – до можливості онлайн консультації з сімейним лікарем;

- право на працю – своя справа, спрощений процес реєстрації фізичної особи підприємця, фріланс – це сучасна реальність для кожного українця. Дані аспекти успішно реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій та світової мережі Інтернет. Державні цифрові платформи успішно підтримують громадян, надаючи консультації та навчаючи з питань бізнесу;

- захист порушених прав – Конституція гарантує право особи звернутися за поновленням порушених прав до суду. Це право отримує інноваційного забарвлення у розрізі функціонування платформи «Електронний суд»;

- право на сім'ю опосередковано впливає з права на свободу спілкування та самореалізацію. Доведено, що у країнах, де поширене інтернет-спілкування, соціум функціонує більш злагоджено та гармонійно;

- право на безпечне навколишнє середовище – держава лобіює питання збереження екології, пропонуючи громадськості ініціативи по скороченню використання пластику та його переробці, альтернативні джерела енергії. Мережа рясніє інформацією щодо екологічних ініціатив, яка є доступною для кожного. Водночас державні електронні ресурси дозволяють отримати дозвіл на водокористування, підтримуючи екологічну рівновагу України.

Крім трансформації класичних прав людини у медіа-формат, існує ціла низка прав людини і громадянина, які реалізуються виключно у мережі онлайн, зокрема:

- право на доступ до мережі Інтернет – світова павутина давно перестала бути джерелом розваг та сферою дозвілля. Нині військовий час яскраво продемонстрував стратегічну вагомість доступу до Інтернету, який підтримує функціонування критичної інфраструктури України. Важливо зазначити, що Рада з прав людини ООН засуджує дії країн, які дозволяють обмежувати доступ до мережі;

- право на захист персональних даних є практично дзеркальним відображенням гарантування приватності та невтручання у особисте життя, але у цифровому просторі – мова йде про заборону збирання та

обробку даних про особу без її згоди;

– право на особисту безпеку – питання стосується гарантування з боку держави безпечного медіа-простору; популяризацію у суспільстві інформації щодо дотримання основних правил кібергігієни;

– право на цифрову демократію – люди мають можливість вільно об'єднуватися у будь-які соціальні групи та асоціації, електронно задовольняючи власні політичні інтереси.

Резюмуємо, найвагомішим досягненням цифрової еволюції конституційних прав людини і громадянина за часи незалежності України стало те, що від антипатійного трактування прав, як «механізму захисту людини від свавілля державної влади» здійснено стрімкий перехід до позитивного розуміння прав, як «додаткового виміру свободи слова, особистісної реалізації, роботи, освіти та ін.».

Чеченко К. О.,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Запорізького національного університету*

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК СФЕРА ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ПРИНЦИПУ

Інститут державної служби України неодноразово зазнавав суттєвих реформаційних процесів. З початку незалежності української держави національне законодавство потребувало оновлення та удосконалення, зокрема й система державної служби як один із головних апаратів управління державою. Разом із тим змінювалися й наукові підходи до розбудови правових механізмів, українські вчені робили дослідження правових систем зарубіжних країн, розробляли різноманітні шляхи вдосконалення законодавчих процедур та законотворчого процесу. Національний інститут державної служби пройшов тривалий шлях розвитку та формування на базі європейської моделі. Вкрай важливим є внесок вітчизняних вчених-адміністративістів, завдяки яким сучасний інститут державної служби України заслуговує поваги та схвалення.

Система принципів української державної служби була та досі залишається актуальною темою наукових досліджень вчених-юристів та фахівців у галузі державного управління. Аналіз доктрини адміністративного права та багатоманітність наукових праць у сфері державної служби свідчить про постійну зацікавленість вчених до адаптації нормативно-правового регулювання державно-службових відносин до європейських стандартів. Неупередженість та чесність державних службовців вважали однією із основних проблем розвитку системи державної служби [4, с. 21], проте, незважаючи на нагальність вирішення цих та багатьох інших проблемних питань, формування

системи принципів державної служби як основоположних засад її організації та діяльності відбувалося на протязі тривалого часу.

Українська адміністративно-правова наука має різні підходи до системи принципів адміністративного права, їх переліку та класифікаційного розподілу. Так, Т. Коломоець принципами адміністративного права називає «основоположні наукові ідеї, об'єктивно обумовлені та стабільні, відповідно до яких сформована вся система адміністративного права, які характеризують зміст адміністративного права, які відображають закономірності його розвитку і визначають напрями адміністративно-правового регулювання суспільних відносин», поділяючи їх на загальні та спеціальні, де до останніх відноситься принципи інституту державної (публічної) служби [6, с. 46–47], Д. В. Приймаченко та Р. В. Ігонін у Словнику термінів «Адміністративне право України» (2014 р.) принципи адміністративного права розуміють як «засадничі ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями і механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин» [1, с. 331], В. Галуцько принципами адміністративного права вважає «найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави» [2, с. 62], об'єднуючим фактором вищенаведених дефініцій можна назвати спрямованість чітко визначених вимог, сформованих у систему принципів, які сприятимуть ефективному забезпеченню функціонування діяльності державних інституцій та суспільства в цілому.

Принципи державної служби трансформувалися в єдину систему поступово. В. Колпаков принципи державного управління визначав як «позитивні закономірності, пізнані наукою і практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил» [7, с. 18], акцентуючи увагу на прямій залежності ефективності управління від ефективності використання таких закономірностей. Згодом науковці сформували єдиний термін «Принципи державної служби – основоположні ідеї, котрі відображають сутність, мету, завдання та функції державної служби і які визначають спрямованість дій державного апарату та конкретного державного службовця» [1, с. 332], тим не менш вченими-адміністративістами досить значна увага приділялася безпосередньо формуванню морально-етичних правил поведінки та їх впровадженню у науку адміністративного права, підтвердженням чого є виникнення такого терміну як «добročинність професійна» якою є «сукупність морально-етичних норм, що визначають ставлення людини до своїх професійних обов'язків» [5, с. 123], до складової професійної добročинності державного службовця відносять професійну честь як категорію, що виражає не лише усвідомлення службовцем своєї значущості, але й суспільне визнання,

загальну повагу до його особистих заслуг й моральних якостей [5, с. 124]. Тим не менш дефініція «добročинність» не набула характеру нормативно-правового терміну та не увійшла до складу принципів державної служби України на відміну від поняття «добročесність», яке зайняло вагоме місце у доктрині адміністративного права.

Дослідження національного інституту державної служби як складової частини правової науки відбувається у широкому розумінні, що зумовлює науковців й принципи державної служби розглядати крізь призму морально-етичних аспектів. Зокрема, Ю. Битяк у своїх працях наголошував на суспільній важливості базування діяльності державних службовців на загальних моральних та правових принципах таких як справедливість, гуманізм, законність, гласність, неупередженість, незалежність, добročесність, вважаючи особливо важливим їх дотримання державними службовцями [3], хоча й національне законодавство початку ХХІ ст. ще не містило вживання морально-етичної норми «добročесність» у принципах інституту державної служби.

Наукові розробки вчених врешті решт знайшли своє відображення у проекті Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-VI, в якому серед основоположних принципів державної служби було вперше закріплено добročесність, але без наведення його тлумачення, проте даний нормативно-правовий акт так і не набрав чинності, що з одного боку викликало нерозуміння у науковій спільноті, а з іншого, зумовлювало вчених-юристів вдосконалювати власні наукові ідеї у сфері законотворення.

Тим часом у науковій юридичній спільноті активно вивчали морально-етичні аспекти профілактики та боротьби з корупцією, зазначаючи про «формування і розвиток добročесності як етичного коду посадових осіб для подолання корупції, підвищення «прозорості» та підзвітності державного апарату прискорить темпи розвитку реформ, орієнтованих на ринок» [4, с. 281], а також разом з тим у підручнику «Державна служба» (2012 р.) вже оприлюднили перелік принципів державної служби сформувавши їх у єдину збалансовану систему, де кожен принцип має власну правову дефініцію. Так, українські науковці «принцип добročесності визначили» як «спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та відмова державного службовця від керівництва приватними інтересами при здійсненні наданих йому повноважень» [4, с. 32], згодом саме таке формулювання терміну добročесності було закріплено у новому Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Згодом принцип добročесності було закріплено «Загальними правилами етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» затвердженими Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. № 158, де детально описано обов'язок державного службовця діяти добročесно. Таким чином, вже цілком легітимно принцип

добročесності посів чільне місце у системі принципів державної служби України, тим самим підкресливши єдність доктринального і нормативного підходів до розбудови системи принципів державної служби як складової системи принципів адміністративного права.

Наразі сучасна вітчизняна система принципів адміністративного права дещо відрізняється від попередніх наукових підходів, оскільки А. Пухтецька та В. Діхтієвський здійснили поділ системи принципів адміністративного права, де окремою групою виділили «принципи належного врядування в адміністративному праві», включивши до їх переліку «принцип добročесності й етичної поведінки в адміністративному праві» [2, с. 71–77], тим не менш, попри наявність офіційного визначення терміну добročесності у чинному Законі України «Про державну службу», у підручнику «Адміністративне право України. Повний курс» (2021 р.) науковці посилаються на тлумачення категорії «добročесність» О. Томкіної, яка присвятила багато наукових праць дослідженню морально-етичної норми добročесність як принципу та доцільності його нормативно-правового закріплення. З цього можна зробити висновок про доцільність розроблення власної авторської дефініції принципу добročесності державної служби України.

Використані джерела

1. Адміністративне право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т». Київ : Ін Юре, 2014. 520 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Вид. 4. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
3. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.
4. Державна служба : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. Київ ; Одеса : НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 6: Державна служба / наук.-ред. колегія: С. М. Серьогін (співголова), В. М. Сороко (співголова) та ін. 2011. 524 с.
6. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
7. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

Шарая А. А.,

д.ю.н., доц.,

*професор кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до нормативних положень, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. У випадку створення перешкод у забезпеченні виконання такого завдання суд може застосовувати різні методи впливу на особу, яка порушує встановлені правила, в тому числі й методи примусу.

З'ясовуючи сутність і зміст поняття «заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві», слід звернути увагу на різні тлумачення у навчальних і наукових джерелах: «способи примусового впливу на учасників процесу з метою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого вирішення адміністративних справ, а також підтримання певного порядку під час їх розгляду» [1, с. 171]; «встановлені законом процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства» [2, с. 536]; «нормативно визначені способи впливу як майнового, так і немайнового характеру на учасників процесу, які скоїли процесуальні правопорушення» [3, с. 5]. Водночас слід зауважити, що поняття заходів процесуального примусу визначено нормативно, що спрощує їх сприйняття та усуває можливості для термінологічної плутанини. Зокрема, це «процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених КАС України випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства» [4]. З урахуванням положень чинного законодавства, яке визначає особливості діяльності адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, можна сформулювати низку особливостей, притаманних відповідним заходам адміністративного примусу, зокрема:

- спеціальна суб'єктна складова (коли мова йде про суб'єкта, який уповноважений на застосування), зокрема це дії, що вчиняються судом;
- особлива нормативна регламентація – випадки, підстави і порядок застосування визначені КАС України;
- визначена мета застосування – спонукання відповідних осіб до

виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства;

– час застосування – застосовуються судом, як правило, негайно після вчинення порушення;

– документальне оформлення – про застосування суд постановляє ухвалу;

– до однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення;

– застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених КАС України.

До заходів процесуального примусу (за нормативною термінологією), відповідно до положень КАС України, належать:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф.

Запропонований перелік через правові обмеження для дискреції суду при застосуванні заходів процесуального примусу дає змогу досягнути належного результату впливу на учасника адміністративного процесу та унеможливлення порушення їхніх прав, свобод і законних інтересів [5, с. 327]

Нормативне регулювання правил застосування попередження і видалення із залу судового засідання закріплено на рівні однієї статті у КАС України (ст. 146), де визначено, що підставою для застосування попередження є порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді), а підставою для видалення із залу судового засідання – повторне вчинення таких дій. Застосовуються ці заходи до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом застосовується у випадку неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання. За таких умов суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом. КАС України визначає перелік обов'язкових реквізитів такої ухвали (ч. 2 ст. 147 КАС України), яка одночасно є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. У цьому випадку слід звертати увагу на можливу конкуренцію двох норм різних нормативно-правових актів (щодо вимог до ухвали про вилучення доказів і до виконавчого документу), що може породжувати

певні складнощі при виконанні державним виконавцем ухвали про тимчасове вилучення.

Привід – це захід процесуального примусу, який застосовується до належно викликаних осіб, особисту участь яких визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття. Привід до суду може бути застосовано через органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення. Привід до суду не застосовується до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої і другої груп, жінок, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із положеннями КАС України не можуть бути допитані як свідки (недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості; священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди). Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести. Ухвала про привід до суду оголошується учаснику судового процесу, до якого застосовується привід, особою, яка її виконує. У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про привід до суду, через керівника органу Національної поліції України негайно повертає її суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Положення про штраф як захід процесуального примусу були внесені у КАС України не так давно. Не слід ототожнювати цей різновид штрафу із штрафом як адміністративним стягненням та кримінальним покаранням. Так, КАС України встановлює граничні межі відповідного штрафу (від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму

для працездатних осіб) і випадки застосування:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин суб'єктом владних повноважень;
- 4) використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв, а також здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису.

У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

Таким чином, варто відмітити наявність особливого інструменту у чинному законодавстві, яке регламентує порядок адміністративного судочинства, який направлений на спонукання осіб, які порушують встановлені у суді правила, або зловживають своїми процесуальними правами, до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Використані джерела

1. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 496 с.
2. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2 т. ; вид. 2-е, змін. та доп. / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Т. 2. Київ : Алерта, КНТ, 2008. 752 с.
3. Лукіна І. М. Цивільна процесуальна відповідальність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 20 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 29.08.2022).
5. Науково-практичний коментар кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. Р. С. Мельника. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2019. 1030 с.

Ющик О. І.,

К.Ю.Н.,

*доцент кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ВПЛИВ ОСОБИСТИХ ФАКТОРІВ ВИННОГО ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

У п. 3 ч.1 ст. 65 КК України зазначено, що суд повинен призначати покарання з урахуванням особи винного. Обставини, що характеризують особу винного мають свою специфіку і відповідно впливають на вибір конкретного розміру покарання [2]. Виокремлення особи винного як критерію індивідуалізації покарання сприяє реалізації принципів призначення покарання, а також є фактором досягнення мети покарання і враховують ту обставину, що особисті якості людини можуть проявлятися у вчиненому кримінальному правопорушенні не завжди в повній мірі.

Що слід розуміти під особою винного? Перш за все особа – це людина, яка має певні характеристики, здібності, статус, що становлять її індивідуальність. Якщо визначати особу винного, то слід розуміти що це індивід, який не лише винен у вчиненні кримінального правопорушення, але враховується його психобіологічна характеристика, соціальна поведінка до і після вчинення правопорушення. На це звертає увагу Верховний Суд України у Постанові Пленуму «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 р. № 7, що досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк до факторів, які повинні враховуватись при призначенні покарання, відносять: спосіб життя, заслуги перед державою, ставлення до праці і навчання, поведінку в сім'ї і побуті, схильність до вчинення правопорушень, у т.ч. повторно чи вперше особа вчинила кримінальне правопорушення, чи має вона судимість, інші дані, що характеризують її з позитивного або негативного боку. Важливими також є дані про її вік (зокрема про те, чи досягла вона повноліття на момент вчинення кримінального правопорушення і на момент призначення покарання), сімейний стан і наявність утриманців, стан здоров'я, працездатність, інвалідність і вагітність. Усі дані про особу оцінюються в їх сукупності, і це дає можливість суду поглянути на людину не лише як на суб'єкта кримінального правопорушення, а як на

людину загалом, яка має індивідуальні особливості, і визначити, свідчать вони про закономірність протиправної поведінки особи чи скоріш про те, що вчинення нею даного конкретного кримінального правопорушення є збігом обставин [1, с. 354].

На думку Т. В. Сахарук під особою винного слід розуміти сукупність правових, соціальних, психічних, психологічних та фізичних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні злочину, які характеризують особу до моменту вчинення злочину, під час вчинення та після вчинення злочину і мають суттєве значення для вибору міри кримінально-правового впливу з точки зору досягнення мети покарання [4, с.10]. Можна погодитися з попередньою думкою, оскільки вибір покарання винній особі у вчиненні злочину повинен бути спрямований не тільки на кару, але і її виправлення, перевиховання, попередження вчинення нових злочинів. Враховуючи особу винного і призначаючи покарання суд обов'язково повинен розглянути усі обставини, які пов'язані із вчиненням злочину та інші обставини, які характеризують особу винного.

Принцип індивідуалізації покарання також містить постулат, що суд повинен враховувати індивідуальні особливості кожної особи при визначенні виду та міри покарання. До ознак, які враховуються при призначенні покарання і характеризують особу винного належать:

1. Правова характеристика особи. Тут необхідно звернути увагу на законодавче закріплення ознак, пов'язаних із суб'єктом злочину: осудність (ст. 19 КК України), вчинення злочину спеціальним суб'єктом (ч.2 ст. 18 КК України), вчинення злочину у співучасті (ст.ст. 26, 27 КК України), вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ч.1. ст. 66 КК України), вчинення злочину жінкою в стані вагітності (п. 4 ч.1. ст. 66 КК України), рецидив злочинів (ст. 34 КК України), судимість (ст. 88 КК України) та ін.

2. Психобіологічні характеристики особи: вік, стать, стан здоров'я, наявність фізичних недоліків (сліпота, німота, вади слуху, зору) та психічні розлади (неврози, психопатії, розумові відсталості), які не виключають осудність особи та інші.

3. Соціальні ознаки: освіта, сімейний стан, наявність на утриманні неповнолітніх дітей, осіб похилого віку, розмір заробітної плати та іншого доходу підсудного, відношення винного до праці, громадського обов'язку, правилам співжиття, сім'ї, потерпілого (в тому числі позитивна і негативна характеристика за місцем проживання, роботи, навчання), наявність державних нагород, почесного звання, наявність стійких антисуспільних якостей. Зловживання алкоголем, нормативними засобами, психотропними та іншими одурманюючими речовинами, здатність виправити без ізоляції від суспільства, посткримінальна поведінка винного та інші відомості, які, поряд з іншими, можуть бути враховані судом при призначенні покарання та інші.

Звичайно, що обставини, які пов'язані з правовою характеристикою

особи є обов'язковими. Суд зобов'язаний їх застосувати при призначенні покарання із вказівкою на відповідну норму як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України. Психобіологічні особливості є важливим фактором справедливого покарання. Наприклад, вік є показником соціально-психологічних властивостей особи, тому береться до уваги те, що у осіб середнього та старшого віку вже сформований характер, є значний життєвий досвід, а їх дії частіше є наслідком обміркованих рішень. Що стосується призначення покарання неповнолітнім, то суд має надавати значення умовам їх життя та виховання, впливу дорослих, рівню розвитку та іншим особливостям особи неповнолітнього (ч. 1 ст. 103 КК України, ч. 1 ст. 435 КПК України) [3]. Окрім того, відомо, що неповнолітні легко піддаються впливу, є неврівноваженими, нездатні у деяких випадках належно оцінювати ситуацію, намагаються самоствердитись та самовиразитись за рахунок вчиненого злочину. Найвагоміше суди повинні надавати оцінку соціальним ознакам особи винного. Попередити вчинення майбутніх злочинів, можливо лише на підставі детального вивчення причин, які спонукали особу або призвели до злочинної поведінки. Аналіз соціальних властивостей особи може призвести не тільки до позитивної, але і до негативної оцінки. При позитивних якостях суд вправі застосувати пом'якшуючі обставини, які навіть не зазначені в законі, що призведе до звільнення від покарання або призначення більш м'якого покарання. У разі виявлення негативних ознак, що може призвести до посилення кримінальної відповідальності, необхідно запроваджувати допомогу особі у викоріненні антисоціальних властивостей (лікування від алкоголізму і наркоманії, сприяння у працевлаштуванні, проведення ресоціалізації особи після відбування покарання). Для індивідуалізації покарання має значення з'ясування сімейного стану, поведінки підсудного у сім'ї, чи перебувають на його утриманні неповнолітні діти, батьки похилого віку, а також чи мали місце факти, що свідчили про його нег'ативну поведінку в сім'ї (пияцтво, жорстоке поводження з членами сім'ї, негативний вплив на виховання дітей тощо). Особливу актуальність з'ясування цього питання має при призначенні покарання у вигляді штрафу і конфіскації майна, оскільки виконання цих видів покарань може безпосередньо відбитися на майновому стані його близьких. Від суду вимагається уважно вислухати і за можливості врахувати думку усіх учасників судового провадження, які за законом мають право її висловити, стосовно покарання підсудного. Невиконання судом цього обов'язку може потягнути скасування або зміну вироку. Так, відповідно до положень ст.ст. 408–409, 413–414, 420, 438 КПК підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної (касаційної) інстанції є: неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність (зокрема, призначене більш суворе покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) КК);

невідповідність призначеного покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого (зокрема, призначене покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) КК, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість[1, с. 355].

Призначаючи покарання суд обов'язково повинен враховувати правові, психобіологічні та соціальні особливості особи. При встановленні особи недостатньо лише зазначити відомості як про індивіда, а і необхідно відобразити усі сторони та прояви соціального життя, як і негативні, які можуть свідчити як про її суспільну небезпечність, так і позитивні. Врахування особи винного як загальна засада призначення покарання визначає справедливе правосуддя, що втілює основні принципи призначення покарання, а відповідно, забезпечує досягнення мети покарання, за допомогою врахування особливостей особи, яка вчинила злочин і слугує виявленню причин злочинності у суспільстві, що дозволить їх попередити та зменшити.

Використані джерела

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 450 с.

Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 05.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 29.08.2022).

Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 25.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-VI#Text> (дата звернення 29.08.2022).

2. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 19 с.

Яїцька Д. І.,
*аспірантка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 р. РФ здійснила повномасштабне військове вторгнення на територію України. Указом Президента України № 64/2022 в Україні було введено воєнний стан, який продовжено дотепер [1].

Військові дії армії РФ спричинили перетворення в усіх сферах публічного управління та життєдіяльності громадян. Активні громадяни України демонструють усьому світу єднання навколо держави та її цінностей, засудження дій агресора, а також бажання у будь-який можливий спосіб брати участь у вирішенні питань загальнонаціонального значення.

Отже, важливу роль сьогодні відіграють механізми участі громадян в управлінні державними справами як інструментарій взаємодії громадськості та державних органів, а також місцевого самоврядування, впливу громадян на владні інституції. Сьогодні навіть громадяни, які стверджували свою «аполітичність», незацікавленість у політиці та управлінні державою, в більшості змінили точки зору та стали не лише цікавитися політичним порядком денним, а й зосередили увагу на можливостях впливу на процес прийняття владних рішень, що надаються національним законодавством України.

Активність громадян під час війни найбільше проявляється у текстах електронних петицій, адресованих Президентові України. Громадяни звертаються до глави держави з будь-яких питань, незалежно від його конституційної компетенції, часто також зі скаргами на дії або бездіяльність інших державних органів. Президент України за законом зобов'язаний розглянути електронну петицію, яка набрала необхідну кількість голосів у встановлені строки, але не має обов'язку вирішити поставлене в ній питання або проконтролювати його вирішення іншим відповідальним суб'єктом. Окрім цієї, також на інші проблеми у правовому регулюванні електронних ініціатив в Україні вказує Д. В. Лученко, порівнюючи вітчизняний досвід та досвід Латвії. Зокрема, не можна не погодитися із тим, що законодавство має містити певні фільтри щодо змісту електронних петицій. Також доцільно було б запровадити попередній моніторинг змісту електронних петицій владою задля визначення можливого превентивного (до збору необхідної кількості голосів) вирішення питання, що в них поставлені [2, с. 124–134].

Аналіз сайту електронних петицій до Президента України дозволяє дійти декількох висновків про роботу цього інструмента участі громадян у публічному управлінні.

По-перше, сайт перевантажений. Електронні петиції стосуються всіх існуючих проблем життєдіяльності населення України. Так, можемо констатувати необізнаність громадян про коло питань, які входять до компетенції Президента України. Таке сліпе використання наданої законом можливості звернення до глави держави не призводить до вирішення порушеного питання, а лише слугує інструментом висловлення думок, боротьби зі стресом, привернення уваги до себе.

По-друге, очевидно є відсутність будь-яких фільтрів змісту електронних петицій, перевірки на «адекватність». Більша частина розміщених на сайті петицій, якщо і містить більш менш актуальні

вимоги, не має жодного обґрунтування. Отже, у громадськості не сформовано належного уявлення про структуру звернення, необхідність мотивації висловлених вимог, офіційну ділову мову звернення до представника публічної влади.

По-третє, аналіз змісту електронних петицій, які наразі перебувають на стадії збору підписів, свідчить про значний відсоток звернень із однаковими предметами, практично аналогічних, та про такі актуальні для громадськості проблеми: 1) питання виїзду за межі України чоловіків призовного віку; 2) питання погашення заборгованостей громадян за споживчими кредитами; 3) питання заробітної плати військовослужбовців та виплат за безпосередню участь у бойових діях; 4) питання матеріальної допомоги студентам, молодим сім'ям тощо [3].

Отже, в умовах воєнного стану в Україні, запровадженого 24 лютого 2022 р., електронні петиції стали основним інструментом, що використовується громадянами для участі в публічному управлінні. При цьому недосконалість чинної процедури подання петицій, збору голосів на їх підтримку та подальшого розгляду, а також низький рівень поінформованості громадськості про управлінські механізми в державі є чинниками, які негативно впливають на ефективність електронної петиції як форми громадської участі в управлінні.

Використані джерела

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 29.08.2022).

2. Лученко Д. В. Електронні ініціативи як інструмент е-демократії: досвід України і Латвії. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 124–134. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.245992>.

3. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/> (дата звернення 29.08.2022).

Електронне наукове видання

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

**Збірник тез доповідей та повідомлень
за матеріалами круглого столу,
присвяченого 31-й річниці Незалежності України
*м. Харків, 15 вересня 2022 р.***

<https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/>

Відповідальний за випуск проф. *Д. В. Лученко*

Редактор-упорядник *М. М. Сорокун*
Комп'ютерне макетування *М. М. Сорокун*

Оприлюднено через мережу Інтернет 29.09.2022 р.
Формат 60x84¹/₈. Обл.-вид. арк. 8,5.

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Редакційно-видавничий відділ наукових видань
Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77, к. 518
тел. (057) 704-89-16
e-mail: epdsp@nlu.edu.ua